

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Bakalářská práce

Martin Kopeček

**Více práce, více krásy, více rovnoprávnosti – Ženy a budování socialismu
v diskursu lokálních stranických elit v 50. letech v Československu.**

More labour, more beauty, more equality – Women and building of socialism in discourse of
local communist elites in 50's in Czechoslovakia

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
v Praze

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce dr. Michalu Pullmannovi za jeho rady, pomoc a vedení diplomního semináře. Rovněž děkuji také dalším kolegům z tohoto semináře za jejich rady a postřehy.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Praze 18. července 2010

.....

Anotace v českém jazyce: Práce se zabývá zkoumáním specifického mluvení o ženách v průběhu 50. let 20. století v Československu. Práce zabývá zkoumáním, jak oficiálních „režimních“ reprezentací v oblasti genderových vztahů a genderových rolí (diskurs mocenského nároku), tak zejména povahou takového mluvení (tj.obrazem těchto vztahů a rolí) na lokální úrovni jedné okresní organizace KSČ. Práce se snaží o srovnání obou typů diskursivních rovin. Na základě tohoto srovnání vynikne řada zvláštností lokální roviny vůči oficiální reprezentaci genderových vztahů. Tyto zvláštnosti se práce snaží adekvátně představit a vysvětlit. Práce rovněž indikuje změnu povahy „mluvení“ v druhé polovině 50. let., kterou se snaží rovněž vysvětlit.

Klíčová slova: Gender, genderové vztahy, mocenské vztahy, diskurs, diskurs mocenského nároku, lokální diskurs, KSČ, okresní organizace KSČ.

Annotation in the english language: The paper is concerning about special way of „speech“ about women in 50's in Czechoslovakia. In that paper is performed the research of official „regime“ representations in area of gender relationships and gender roles (the discourse of „regime's“ claim) on one hand, and on the other hand the research of nature and form of that „speech“ (of women) in the space of one local communist party organisation (district organisation of Communist party of Czechoslovakia). The paper is concerning about comparison of those two types of discursive levels. Base on that comparison is possible to distinguish more differences between the oficial and the local level. Especially, the local level is quite different. The paper is concerning about the adequate explanation of those differences. In addition, the paper indicates the change of nature and form of that „speech“ in second half of 50's. Also, the paper is concerning to explicate that change.

Key words: Gender, gender relationships, power relationships, discourse, discourse of power claim, local discourse, The communist party of Czechoslovakia, district organisation of the CPCz.

Obsah

Proměny postavení žen v moderní společnosti

1. Úvod (6)
- 1.1. Stav bádání, metodologie, vymezení tématu (6-18)
- 1.2. Marxistické pojetí emancipace žen (18-21)
- 1.3. Postavení žen v Československu po roce 1945. Strukturálně-ekonomické a demografické ukazatele a tendence (zaměstnanost žen, natalita, aj.) (21-27)

(Zne)uznání nároků na ženskou emancipaci v lokálním rámci v 50. letech

2. Rekonstrukce symbolického světa mocenského nároku – ideologické vzorce a oficiální emancipační rétorika (pilíř I.) (27-31)
3. Autoritativní diskurs na lokální stranické úrovni – myšlenkový svět konferencí OV KSČ v Českých Budějovicích v 50. letech. (pilíř II.) (31-38)
4. Proměny nároků na uznání i výkladových (ideologických) vzorců – zrcadlo proměňující se legitimacy komunistické diktatury konce 50. let. (pilíř III.) (39-48)
5. Závěr (48-52)

Použitá prameny a literatura (53)

Přílohy (54-66)

*„Bez filosofického rozměru
je historie až tou nejméně důležitou
vědeckou disciplínou“*

Jean d'Alembert

Proměny postavení žen v moderní společnosti

1. Úvod

1.1. Stav bádání, metodologie, vymezení tématu

Současný trend v oblasti historiografického výzkumu komunistických diktatur stále více směřuje od dřívějšího obecného popisu takových diktatur, jehož neutralita je v těchto pracích často narušována různými ideologickými podtóny a politickou orientací autorů, k pochopení jejich vnitřní stability či naopak jejich nestability. Jednou z cest k pochopení takové stability komunistických diktatur je i cesta výzkumu vztahů mezi pohlavími a výzkumu sociálních rolí přisuzovaných v takové diktatuře mužům a ženám.

Pro částečné pochopení fungování takové společnosti a s ní spojené stability komunistické diktatury je hledisko mezipohlavní velmi vhodné. Jako dílčí kamínek pomáhá tento přístup k vytvoření pestré mozaiky, jež cosi řekne o fungování a povaze komunistické diktatury, o příčinách její stability či naopak její nestability. Pro pochopení stability takového režimu je totiž velmi důležité zjistit právě povahu a chápání těchto nejzákladnějších lidských kategorií v této době, tj. jak historičtí aktéři vnímali v této době kategorie mužství či ženství, heterosexualitu či homosexualitu, atd. Tyto základní kategorie či vzorce (obrazy) jsou proměnlivé, ale velmi často vykazují tendenci k velmi dlouhé trvanlivosti. A právě na tuto statičnost (v podobě velmi starých vzorců z 19. století) a rovněž i případnou dynamiku takových obrazů se tato práce soustředí.

Jak uvidíme, tak se zvolené „genderové“ či „ženské“ hledisko pro pohled na fungování a stabilitu komunistické diktatury ukáže být zajímavou perspektivou pro pohled na komunistické režimy. Práce se snaží pohlédnout na komunistickou diktaturu prostřednictvím analýzy jedné z nejdůležitějších společenských obrazů (vzorců) a jejich proměn v čase.

Pro historiografii v oblasti výzkumu komunistických diktatur je tudíž tato „genderová“ perspektiva vítaným osvěžením a dalším kamínkem do pestré mozaiky vedoucí k lepšímu pochopení fungování komunistických diktatur.

Na tomto pozadí tedy není divu, že se bádání o ženách v posledních dvou desetiletích etablovalo i v české historiografii. Podobně jako jiné historiografické přístupy se i *dějiny žen*¹ staly lákavým rozšířením dosavadní nabídky metodologických konceptů. Nová badatelská orientace na dějiny žen skýtala řadu příslibů: Předně otevírala průhled k životnímu světu žen, jejich emancipačním nárokům či naopak lpění na jejich životních vzorcích. Obrovskou výhodou dějin žen byla jejich etablovanost a konceptuální propracovanost zejména v anglosaské historiografii, kde již od 70. let 20. století dějiny žen představovaly důležitý badatelský problém. Česká historiografie (nejen) soudobých dějin tak měla kde čerpat svou inspiraci

Nezanedbatelným faktorem v procesu domestikace ženských dějin byla však jejich úzká provázanost s feministickým hnutím, které se podobně jako jiné sociální platformy rozvinuly v českém prostředí v souvislosti se společenskou změnou po roce 1989. Prosazení feminismu v českém prostředí však nebylo nijak rychlé², dějiny žen se objevily na české historiografické scéně až na konci 90. let³. Rubem provázanosti dějin žen s feminismem byla jejich jistá poplatnost východiskům a hodnotovým orientacím tohoto hnutí. Lze například zmínit koncept tzv. druhé generace feminismu, koncept difference, tedy radikální difference mezi ženskou a mužskou podstatou, který byl hlavním proudem feminismu v i době rozvoje hnutí v českém prostředí. Již od svého vzniku v 70. letech byly dějiny žen úzce navázány na feministický koncept difference. Dějiny žen tak nejspíše představovaly jistou projekci feministických ambic do minulosti. I navzdory nástupu třetí generace feministické teorie na konci 80. let právě diferencialistický koncept pronikl ve své setrvačnosti do českého prostředí na počátku 90. let.

I v českém prostředí tak dějiny žen byly spojeny především s úsilím vykládat minulost s perspektivy žen. Středobodem zájmu zde byla snaha dát prostor a nechat promluvit ty aktéry a lidské jedince, kteří by jinak v jiných konceptech (evolučních, teologických nebo funkcionalistických konceptech) propadli sítem apriorních intuicí o tom, kdo byli historicky významní jedinci⁴. Z lidského hlediska nelze rozhodně pochybovat o relevanci takového požadavku. Nicméně právě svým bezprostředně lidským charakterem tento požadavek patří mezi požadavky založené v hodnotové racionalitě⁵, proto musí být podrobeny důkladné reflexi, aby zbytečně nezakrývaly či třeba jen nezkreslovaly průhled k lidem a jejich komplikovaným světům. Hodnotové aspekty psaní dějin asi nelze úplně vyloučit ani obejít⁶ a právě proto je potřeba mít na paměti jeho ideologicko-náboženský charakter a v užším slova smyslu i jeho možnou politickou objednávku a poplatnost politickým projektům. Z pozice sociální vědy z doby po lingvistickém obratu bylo však již možné ukázat na jistou ideologičnost feminismu difference a s ním také konceptu dějin žen. Až z této postmoderní perspektivy bylo možné ukázat např. na problematičnost samotné kategorie „žena“, která dosud byla neproblematickým axiomem dějin žen (potažmo feminismu difference) a o jejímž neměnném historickém obsahu nebylo dlouho sporu.

Odhlédneme-li však od debat v rámci feministické teorie, které byly záležitostí zejména USA, od polemik mezi postmoderní generací feministek a tábora ženských diferencialistek⁷,

¹ Historiografický proud rozvíjející se od 70. let zejména v anglosaské kulturní oblasti zabývající se výkladem dějin z pohledu utlačených a do té doby pro historiografii neviditelných žen.

² Více Sokolová, V.: Representations of homosexuality and the separation of gender and sexuality in the Czech Republic before and after 1989 .in Political systems and definitions of gender roles, Ann Katherine Isaacs ed. (Pisa, Italy: Edizione plus, Università di Pisa, 2001), 273-290.

³ Srov. Lenderová, M.: K hřichu a modlitbě, Praha 1999; Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999.

⁴ Srov. Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost, Praha 2006. (také jako Obrazy minulosti)

⁵ Tato myšlenka velmi silně rezonuje v díle W.Benjamína.

⁶ Více k novým sociálním hnutím Barša, P.,Císař, O. Levice v postrevoluční době, Brno 2004. Více k novým sociálním hnutím Barša, P.,Císař, O. Levice v postrevoluční době, Brno 2004.

⁷ Nezapomeňme na humanistky s jejich normativitou viz Nagl – Docekal, H, Feministická filozofie, Praha 2005.

Lze konstatovat, že v českém prostředí se během 90. let zejména mezi ženskými teoretičkami a badatelkami v oblasti historické vědy pevně prosadil feminismus difference⁸. Je to jasně zřetelné na příklad v sérii publikací vycházejících od přelomu tisíciletí, které byly zakotveny v konceptu dějin žen⁹. Příčinnou byla nejspíše tradiční nedůvěra k příliš teoretickým konceptům a jistá tendence k empirismu českých historiků¹⁰. Dějiny žen tak v českém podání většinou ztělesňují snahu o podání minulosti z perspektivy specifické skupiny (žen), aniž by problematizovaly způsoby geneze jejich identity, možnou pluralitu genderů a připisovaných sociálních rolí. Jinými slovy a trochu ostřeji formulováno, dějiny žen jsou zpravidla pokusem „vydestilovat“ ze stávajících historických konceptů (implicitně maskulinních) dějiny ženské. Nezamýšleným důsledkem takto pojatých dějin žen však často bývá to, že jejich základem nadále zůstávají maskulinní koncepty. Je potom otázkou, zda to nakonec není až příliš vysoká oběť, totiž nechat za těchto podmínek promluvit utlačené ženy jazykem jejich domnělých utlačovatelů.

Slibnější perspektivou, z jaké lze shlížet na ženskou otázku v dějinách, se zdá být koncept tzv. gender history¹¹, který od druhé poloviny 80. let a celá 90 léta požívá velké popularity zejména v anglosaském prostředí. Česká historiografická produkce však i po roce 2000 byla touto genderovou vlnou zasažena jen okrajově. Výjimku zde tvořily snad jen koncepty tzv. poststrukturalistické,¹² které se v českém prostředí rozvíjejí jen velmi pozvolně.

Navzdory jistému vymezení se vůči tradičně pojatým *dějínám žen* tento text neusiluje o úplně popření přínosu dosavadní historiografické produkce s ženskou tematikou (zejména tedy koncepty z rámce dějin žen). Jistě není možné mechanicky aplikovat teoretický koncept bez toho, aby mu vycházela vstříc pramenná základna. Nepochybné pozitivum dějin žen tkví právě zde, v pramenné základně, která poslouží jako dobrý referenční rámec pro mnohé další badatele. Naopak jejich nevýhodu však v této souvislosti může (kromě zmíněných potíží teoretického rázu) znamenat jistá tematická a časová omezenost publikací, jež se soustředí převážně na období 19. století a první třetinu století 20. v českých zemích¹³. Zcela jsou zatím opomíjeny, jak období starší, tak i období mladší (období protektorátu nebo státního socialismu, atd). Tento fakt zatím poněkud komplikuje možnosti většího uplatnění teoretického instrumentária badatelů a značně posouvá badatelskou orientaci ve prospěch analytické pramenné práce, neboť zatím není pro tato období o co se opřít¹⁴. Zejména pro druhou polovinu 20. století platí v českém prostředí poměrně velká míra volnosti ve zpracování nejrůznějších druhů pramenů; jejich přitom celá řada a záleží jen na badateli pro který typ či kombinaci typů se rozhodne. Toto rozhodnutí je vzhledem k tématu práce třeba zvážit, nutnou je také následná důkladná selekce pramenů vedoucí k výběru těch nejrepresentativnějších.

Tato práce se zabývá obdobím po roce 1948 v Československu, tedy obdobím budování socialismu. Pramenné možnosti pro toto období jsou rozsáhlé. Na rozdíl od stávající

⁸ Důkazem toho vydání knihy J.B Elhstain Veřejný muž, soukromá žena, Praha 1999, jež je vydatně těmito autorkami citována.

⁹ Lenderová, M.: K hříchu a modlitbě, Praha 1999; Burešová, J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc 2001.

¹⁰ Možná to souvisí i s odporem k marxismu.

¹¹ Více články Nečasová, Denisa : Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska. Dějiny - teorie - kritika 5, 2008, č. 1, s. 81-102.

¹² Více k poststrukturalismu feministickému v sociálních vědách in. Záborská, K., Variace na gender, Praha 2009. Kniha není historiografickou prací, je prací na pomezí psychologie a sociologie.

¹³ Publikace poskytují solidní bázi pro uplatnění teoretičtějších konceptů.

¹⁴ Viz. Nečasová, D.: Společenské postavení žen v poválečném Československu se zaměřením na jejich veřejné organizační činnost z pohledu gender history. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století. 2. Sborník z mezinárodní konference mladých vědeckých pracovníků. Univerzita Hradec Králové, 7.-8. března 2007. Ústí nad Orlicí, Oftis 2007, s. 154-159.

badatelské praxe typické pro velkou část historiků období socialismu jsme se v této práci rozhodli nepracovat s prameny hlavních oficiálních mocenských složek v Československu (např. ÚV KSČ, vláda, ministerstva, atd.), ale zároveň přitom neopustit oficiální perspektivu, která je pro badatele výhodnou, neboť odpadají větší komplikace s obstaráváním pramenů¹⁵. Což se naopak rozhodně nedá tvrdit o pramenech neoficiálních, jejichž heuristika je poměrně náročným úkolem, při nichž badatel musí disponovat navíc značnými kontakty. Tím se tedy znásobuje nejen časová náročnost přípravy práce. Navíc neopustit oficiální perspektivu je zajímavé i z metodologického hlediska, neboť například podle Michela Foucaulta je *moc* vlastností veškerého sociálního prostoru, tedy nejen nejvyšších pater oficiální mocenské pyramidy, ale i pater nižších a nejnižších, lokálních, kde funguje s neztenčenou intenzitou¹⁶. Její stopování a zvýznamňování (ve smyslu zviditelňování mocenských vztahů) zde také může přispět i k rekonstrukci mocenských vztahů v širší perspektivě. Prameny lokální provenience oficiální povahy tak můžou slibovat lákavé nahlédnutí do mocenských vztahů a konstelací na nižší úrovni. Postavení KSČ jako jedné z hlavních oficiální politických platforem předurčuje prameny z provenience této organizace k funkci jednoho z nejdůležitějších zdrojů pro rekonstrukci mocenských vztahů na lokální úrovni. Zdá se nám, že tato perspektiva lokální úrovně umožňuje ukázat na fungování systému, na jeho provoz.

Předložená práce se opírá o oficiální prameny lokální provenience umožňující rekonstruovat mocenské vztahy v lokálním prostředí. Jako vhodný ukazatel a barometr jedné kvality (entity) mocenských vztahů nám poslouží genderová perspektiva. I v lokálním kontextu bylo pole mocenských vztahů příliš široké na to, aby bylo jednoduše postižitelné ve své domnělé jednotě. Jedním z hlavních cílů práce tedy bude rekonstruovat mocenskou konstituci sociálního prostoru v oblasti vztahu žen a mužů. Ze zřetele zde neunikne ani oblast fungování „totalitního“ komunistického režimu v lokálním kontextu, mechanismů, které umožňovaly systému provoz.

Velmi plastický obraz těchto vztahů poskytují zápisy z pravidelných konferencí okresní organizace KSČ České Budějovice. Kromě konferencí lze využít i dokumenty z jednání předsednictva OV anebo také týdenní periodikum OV KSČ České Budějovice Nový život. Z hlediska času patří mnou vybrané prameny do 50. let, tedy jedná se o prameny, jež vznikly mezi léty 1950-1960¹⁷. Z hlediska místního, jak již bylo naznačeno, se práce pohybuje v prostředí okresu České Budějovice.

Nosné pro celou práci jsou zápisy z jednání okresní stranické konference zejména z toho důvodu, že svou formou a obsahem poskytují dostatek prostoru pro kvalitativní analýzu. Jinými slovy, tyto prameny jsou poměrně výmluvné a otevřené. Okresní konference byly shromážděními vybraných delegátů z místních organizací (vesnických, závodních, městských), statutárně byly vlastně nejvyšším orgánem okresní organizace strany a konaly se zpravidla jednou ročně (většinou v březnu kalendářního roku) ve dvou víkendových dnech. Jednání konference byla velmi ritualizovaná, existovaly dokonce direktivy z ÚV adresované OV, jak by měla vypadat řádná okresní konference¹⁸. To se týkalo také samotného programu jednání. Jeho základní náplní byla volba nového vedení okresní organizace a jiných okresních orgánů strany (různé komise). Dalším bylo schvalování různých rezolucí či zdravic

¹⁵ Podmínkou však je, že prameny musí být zpracovány. Což bývá problém zejména u pramenů nižších složek KSČ v okresních archivech. Negativem může být i skartace některých dokumentů či jejich prosté zničení nebo ztráta. U nejnižších složek KSČ je pak negativem značná mezerovitost pramenů.

¹⁶ Cit. podle Kaška, V.: KSČ po únoru 1948: zdroje, metody a koncepce výzkumu dějin KSČ. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dějinách. Ústí nad Orlicí 2008, s. 267-278.

¹⁷ Toto časové zarámování činím z hlediska přehlednosti práce dokonce i samotný název práce jsem tak označil. Fakticky je to ale trochu nepřesné, neboť v práci pracuji i z prameny z let 1949 a 1961.

¹⁸ Výzdoba, hymny, pozdravy hostů, zprávy komisí, diskuse, volby orgánů, organizace a řízení kvality diskuse, aj.

nebo kondolencí. Avšak zdaleka největší částí byla část věnovaná široké rozpravě doplněné o úvodní slovo řídícího konference, o referát delegáta-člena nominovaného z ÚV a zpravidla obsáhlý příspěvek okresního tajemníka OV KSČ na téma stavu okresní organizace za uplynulý rok a úkoly, které stranu čekají v roce následujícím.

Zdaleka nejdelší byla rozprava, do níž se mohl přihlásit nejen kdokoliv z několika stovek delegátů konference, ale i kdokoliv z početného zástupu hostů. Za jednu konferenci se mohlo v rámci diskuse vystřídat až několik desítek řečníků (počet ve sledovaném období osciloval mezi 30 až 50 v rámci jedné konference). Praxe byla taková, že jako první byly prosloveny úvodní tři referáty, které tak tvořily referenční rámec pro následnou diskusi. Často skutečně řečníci z řad delegátů reagovali na úvodní referáty pohlavárů (v tomto případě byly prameny velmi výmluvné). Avšak nejen na počátku sledovaného období, tj. 50. let, můžeme zaznamenat i celou řadu pro naši analýzu méně kvalitních příspěvků, které se nesou ve znamení zdravic a formálních prohlášení delegátů, potažmo organizací jež je vyslaly, směrem k okresnímu fóru. Platí tedy, že zejména některé momenty diskuse, spolu s referáty stranických činitelů, představují tu nejvhodnější látku z materiálu okresní konference.

Dalším typem dokumentů, byly materiály, jejichž původcem bylo předsednictvo OV v Českých Budějovicích. V tomto případě se jednalo o zápisy z jednání předsednictva, které se zpravidla konaly jednou týdně. Počet členů předsednictva zpravidla nepřesahoval 15 lidí. Dokumenty mají formu prostého záznamu jednání, udávají v bodech jednotlivá témata jednání, navíc jsou k nim ještě připojeny připomínky účastníků předsednictva. Často jsou zde také připojeny různé přílohy jako dopisy, situační nebo důvodové zprávy, atd. Práce s tímto typem dokumentů je časově poněkud náročnější, avšak pečlivá analýza je často „odměněna“ zajímavým fragmentem vhodným k provedení kvalitativní analýzy.

Posledním typem pramenů, o něž se tato práce opírá, byla periodika. Jednalo se zejména o periodikum OV České Budějovice Nový život. Od stranických novin bylo možné očekávat, že na rozdíl od pramenů z vnitřního provozu okresní organizace poskytnou oficiální stanovisko okresní organizace směrem k široké veřejnosti (tedy odkrýt způsoby, jimiž se strana prezentovala před veřejností, jak se lišila veřejná stanoviska strany od těch, jež byla prezentována uvnitř okresní organizace, apod). Situace v této oblasti se však z důvodu absence značné části pramenů ukázala být poměrně komplikovanou, neboť se vyznačovala značnou mezerovitostí. K dispozici jsou vlastně jen kompletní ročníky z let 1960 a 1961. Jinde se jedná o torza ročníků, k dispozici je jen několik jednotlivých čísel, z let 1953 a 1955.

Pozornost byla při práci s novinami zaměřena nejen na příspěvky a fotografická zobrazení vztahující se nějakým způsobem k ženám, ale i na ostatní články a vůbec i celý charakter novin, a to vzhledem k detekci případných změn povahy periodika.

V touze se vyhnout pouhému empickému popisu informací obsažených v pramenech a zároveň vytěžit potenci pramenných stop, je nezbytné se vrátit k otázkám obecnějším, k otázkám teorie a metody použité pro čtení pramenů. Z důvodu srozumitelného objasnění metodologického východiska této práce, je nutno se napřed poněkud zastavit u základního ohledání současného stavu bádání v oblasti, kde se přibližně pohybuje tato práce. Na tomto místě je důležité se pokusit o zadání této práce do kontextu současného bádání. Zadání je následující: práce je zasazena do období poloviny 20.století ve střední Evropě, tedy do období formování a stabilizace komunistické diktatury. Lokalitou je Československo, přesněji v jihozápadní části jeho západní poloviny ležící okres České Budějovice. Svým zadáním (chronologickým, místním) tedy práce jednoznačně spadá do široké oblasti výzkumu komunistických diktatur. Navíc nesmíme zapomenout, že svým akcentem na otázku postavení žen v tehdejší společnosti se práce zařazuje i do komplexu historického výzkumu genderových vztahů. Mezi těmito dvěma póly se předložená práce pohybuje.

Bádání v oblasti výzkumu komunistických diktatur je z metodologického hlediska poměrně heterogenní záležitostí. Navíc je přitom třeba mít na paměti, že i zde bývá zpravidla badatelský postup v přímé souvislosti s politickou orientací autora. Tradičně tak k pravicově-konzervativní orientaci patří „totalitní“ konstrukce¹⁹. Ta bude na této pomyslné škále obstarávat pravé křídlo. V opozici proti této skupině badatelů se od 70. let 20. stol. (zejména v návaznosti na činnost tzv. nových sociálních hnutí) zformovala skupina sociologizujících²⁰ badatelů upřednostňující před totální totalitaristickou mřížkou v pohledu na komunistické diktatury pohled ke společenským procesům, které umožňovaly stabilizaci nebo destabilizaci diktatur. Nechtěli se smířit s pohledem na ovládající a ovládané, na loutky v rukou několika herců, na všemocnou tajnou policii, aj. Nechtěli se smířit s ovládanou společností, ba úplně rozdrobenou na padrt'. Zaměřili se spíše na otázky, jak vůbec bylo možné fungování diktatur, jak je možné, že totalitní režimy svým specifickým způsobem „fungovaly“, jak toto fungování bylo zajišťováno, kdo se na něm podílel, atd. Navíc se tito „revizionističtí“ historici²¹ snažili problematiku těchto totalitních společností vidět v celkovém proudu modernity, stavěli mnohem více na komparaci s jinými typy moderních společností (kapitalistickou demokracií), atd. Navíc se tyto otázky obecnějšího charakteru snažili zasadit a ukázat na každodenní stránce života v totalitní společnosti. Tedy nejen obecné otázky fungování totalitní společnosti, ale zároveň postižení každodenního života a jednání jednotlivců či také rekonstrukce hodnotových horizontů aktérů. Právě cestou takových drobných sond se mělo objasnit fungování totalitních společností. I koncepce těchto autorů není hodnotově neutrální²², proto je možno jej na zvolené pomyslné ilustrační škále zařadit jako koncept levicový na levou stranu spektra.

Rovněž další generaci badatelů 80. a 90. let, kteří se zabývali výzkumem totalitních společností, by bylo možno i přes základní postmoderní premisu v bourání mýtů a tradičních pojmenování nebo přeznačování významů v rámci sociálního prostoru jen stěží spolu s celým postmoderním hnutím nezařadit do levicového spektra. Hlavní osou se pro tuto „postrevizionistickou“ generaci²³ stala otázka jazyka. Od této doby již jazyk není chápán jako pouhý vědomý instrument k přenosu hlubokých idejí, nýbrž jako systém znaků a výpovědí, které utvářely schopnost lidí orientovat se ve složitém světě diktatur a zaujímat konformní či opoziční stanoviska, volit strategie, atd. Nespornou autoritou pro historiky a sociální vědce této badatelské generace se stalo dílo francouzského teoretika Michela Foucaulta²⁴, zejména jeho analýz jazykových výpovědí ve vztahu k ovládání těl. V rámci tohoto proudu tedy docházelo k paralelnímu zkoumání symbolických forem a otázek spojených s problematikou praxe, jednání jednotlivců a jejich podílu na historické změně.

Nicméně i zde se projevuje jistý rozštěp mezi analýzou symbolických forem (inspirace Foucaultem) a komplexem otázek spojených s problematikou praxe, jednání jednotlivce, podílu jednotlivce na změně. Nicméně však existuje řada pokusů a dílčích konceptů tuto propast přemostit.

Podívejme se nyní zblízka na obě jednotlivé strany této „propasti“. Každá její strana v sobě zahrnuje specifický „postrevizionistický“ přístup. Pod prvně zmíněným přístupem se nachází analýza ideologického diskursu, analýza jazyka propagandy, jazyka komunistické diktatury. Děje se tak za pomoci různých sémiotických přístupů (archeologie M.Foucaulta,

¹⁹ Teorie totalitarismu (koncept jehož původ je v dílech Z.Brzezinského, C.J.Friedricha, ale i H. Arendtové).

²⁰ Generace tzv. revizionistů, generace anglosaských historiků (S.Fitzpatrick, A. Getty, M. Fainsod) zformovaná v 70. letech 20. stol, která se vymezila proti tehdy vůdčímu totalitaristickému výkladovému rámci. Inspirací pro ně byla nejen sociologie, ale i etnologie.

²¹ např. Sheila Fitzpatrick či Stephen Cohen

²² Je ovlivněna zejména novými sociálními hnutími a taktéž má politický podtext.

²³ Kotkin, Goldman

²⁴ Více Foucault, M.: Dohlížet a trestat, Praha 2000.

Ju.M. Lotman, R. Barthes, pro české prostředí práce V. Macury²⁵ či P.A. Bílka). Výhoda tohoto přístupu je zřejmá, neřeší otázku konzumace daných ideologických schémat. Jinými slovy, otázka víry v ideologii není v tomto přístupu vůbec definována. Druhým přístupem je přístup tzv. „praxeologický“ (praxe, praktika). K jeho charakteristikám patří důraz na postižení praktického zacházení s ideologií určitým aktérem. Ptá se po tom, jak konkrétní historický aktér reprodukoval svým jednáním konkrétní ideologický (mocenský – moc, panství, hierarchie) systém (tj. podíl historického aktéra na fungování a reprodukci ideologie a s tím související moci – panství, *panství jako sociální praxe*). Jednou z jeho hlavních výchozích otázek je: jak je možné, že tento systém fungoval?; a když je to možné, tak jak konkrétně (tedy ptá se po podmínkách možnosti ideologického systému), tj. ptá se po konkrétních mechanismech (tj. *jak funguje moc, jak se ustavují mocenské hierarchie, „gramatika moci“*), které umožnily chod ideologického systému.²⁶

Je jisté, že tyto dva různé metodologické přístupy se musí stýkat, mají přece shodný badatelský objekt („*každodenní svět člověka ve státě sovětského typu a ideologická doktrína tohoto státu jsou dvě roviny reality vzájemně se ovlivňující a na sobě závislé.*“²⁷). Diskursivní systém (sémiotický systém, narativní schémata, struktura moci-panství, hierarchie) ve spojení s konkrétní praxí historického aktéra a jeho vlastní konzumací rozuměním a případnou konkrétní reprodukcí (*dialektizace*) celého balíku vztahů z diskursivního systému.

V tomto okamžiku se na tomto místě ukazují následující perspektivy. První z cest je se metodologicky vydat směrem k analýze symbolických forem sociálního prostoru či diskursivních struktur. V první řadě to tedy znamená snahu číst a dešifrovat text, který nemusí mít formu standardních textových formátů, ale může v rámci symbolické a významové strukturace sociálního prostoru pokrývat mnohem širší oblasti prostoru společnosti.²⁸ V praktické badatelské orientaci to tedy neznamená nic jiného než preferenci tištěných, audiovizuálních nebo obrazových materiálů, většinou oficiální (veřejně přístupných) povahy. Jinými slovy to znamená analýzu zanechaných pramenných stop z tehdejšího veřejného prostoru. Zpravidla se jedná o různá periodika (noviny s různou periodicitou, časopisy), audiovizuální stopy (televizní nebo rozhlasové pořady, texty písní) nebo knihy (veškerých žánrů od vědeckých přes kuchařky až po beletrii) a jiná méně konvenční symbolická (významová čili textová) členění sociálního prostoru²⁹. V tomto rámci je také možné pokusit se konfrontovat prameny veřejné povahy (viz.výše) s prameny soukromější povahy (zápisky, deníky, atd).

Ve výsledku však takováto analýza řekne cosi o symbolickém uspořádání sociálního prostoru v určité časově vymezené periodě, případně také na základě srovnání s předcházejícím nebo následujícím badatelem stanoveným časovým obdobím ukáže na dynamiku tohoto symbolického uspořádání.

Druhou možností jak postupovat je obrát ke každodennímu jednání, každodennímu životu jednotlivce. Důraz je zde kladen na proces lidského jednání a jeho implikace. Chápe lidské jednání jako středobod reprodukce společnosti, jako kritický bod, kdy dochází k reprodukci společenské struktury (hierarchie, aj.). V každém momentu jednání tak dochází k reprodukci

²⁵ U prací Vladimíra Macury se jedná o praktickou aplikaci schémat navržených Ju.M.Lotmanem.

²⁶ Pro úplnost je třeba zmínit, že generace revizionistických historiků využila pro své bádání zejména metody sociologické a sociálně historické. Zajímaly je otázky zejména společensko-strukturální, atd.

²⁷ cit. podle Michal Kopeček: Ideologie a ideologické aparáty jako téma výzkumu historiografie komunistického Československa, seminář ÚSD AV ČR, 30.10.2002

²⁸ Textualizaci sociálního prostoru, viz Clifford Geertz. Geertz chápe kulturu (společnost) jako *text* (sám ve svých textech však mluví o textu jen jako o *kontextu*), tj. každý společenský (kulturní) jev má jazykové (textové neboli symbolické) vyjádření. Geertzova metoda tkví v tom, že si sociální jevy textualizuje, převádí do symbolických vyjádření, které stojí v základu provozu každé společnosti. Jejich dynamika pak stojí v základu společenské změny.

²⁹ Například lze textualizovat a symbolicky dešifrovat pohyb cvičenců na komunistických spartakiádách, aj.

společnosti. Moment jednání je vždy momentem kritickým pro stávající společenskou strukturu, moment jednání ji vždy neustále aktualizuje, znovu ustavuje (může ji tedy jak aktualizovat v identitě s původní podobou struktury, tak ji může i změnit). Tato aktualizace probíhá na základě vyjednávání aktérů a jejich vzájemného vztahování se k sobě. Jinými slovy veškeré symbolické, diskursivní formy a uspořádání sociálního prostoru jakož i sociální hierarchie se obnovují na základě neviditelného vyjednávání aktérů, tj. obnovují (performují se³⁰) se v procesu vyjednávání.

I přes podobná východiska svých představitelů je tato široká „praxeologická“ skupina co do oblasti dílčích přístupů poměrně dost heterogenní. Můžeme se zde setkat jak s mikrohistorickými studii dějin každodennosti, o jejichž empiričtějším (i značně fragmentárním) charakteru nemůže být pochyb a na druhou stranu, tak opět i s pracemi teoretičtěji (např. generace badatelů Kritického obratu – Tournant critique)³¹.

Kořeny tohoto bezesporu více sociologizujícího přístupu³² (vzhledem k výše pojednané analýze statických symbolických forem) můžeme hledat již u předešlé generace anglosaských „revizionistů“. Inspirací pro praxeologicky orientované „postrevizionisty“ byla snaha jejich předchůdců rekonstruovat každodenní život jedince a jeho pohyb ve společnosti, kdy se postupem času od počáteční fáze osahávání tématu (přejímání sociologického slovníku) a rekognoscace terénu stávají práce těchto předchůdců nejen více analytičtěji jako i více vybavenějšími teoretickým instrumentáři, kdy jsou například rozplétány složité sociální sítě a tematizována role vyjednávání jednotlivých společenských pozicí a elementů jednotlivými historickými aktéry, atd.

Nicméně, jak už bylo zmíněno výše, i tato metodologická pozice je poněkud omezená. Její omezenost vidíme v tom, že nepracuje se symbolickými reprezentacemi, tedy jazykem a symbolickými systémy. Zdá se nám, že role jazyka i v tomto přístupu je ryze instrumentálně praktická. Jinými slovy, nachází se v symbolickém vzduchoprázdnu. A právě výzva pokusit se překlenout toto symbolicko-jazykové vzduchoprázdno a přitom neztratit ze zřetele sociální aspekty i důraz na každodenní jednání a chování jednotlivce v totalitní společnosti bylo nejsilnější motivací pro další vývoj historiografie v oblasti komunistických diktatur a totalitních společností.

Zvláště ve druhé polovině 80. let můžeme vidět první takové snahy o vzájemné propojení těchto aspektů. Ačkoli by Foucault zásadně nesouhlasil, tak pokládáme za jasnou právě filiaci mezi jeho dílem a praxeologickými přístupy na straně jedné, vzhledem ke konceptům a pracím některých badatelů 80. a 90. let. Právě tyto badatele svými pracemi usilují o syntézu a propojení těchto dvou dílčích přístupů (symbolické formy x praxe). Asi nejznámějším pokusem o uchopení tématu tímto způsobem se stala programatická práce amerického

---

³⁰ Teorie performativity má svůj základ v díle amerického filosofa J. Austina Jak něco udělat se slovy (český překlad – Filosofia, Praha 2000). V oblasti feminismu byla rozváděna zejména J. Butler. Její základ tkví v tom, že existují jazyková vyjádření, která ustavují zcela jiné společenské stavy a umožňují tak společenskou změnu (např. souhlas manželů při svatbě, aj.). Důraz je tedy kladen na jazykovou praxi a praktickou artikulaci aktéra (performaci), která uvádí do pohybu společenský organismus a provádí společenskou změnu (změnu symbolických vyjádření, pomocí nichž rozumíme společnosti). Pomocí konceptu performativity můžeme zkoumat společenskou změnu, avšak má i kritický politický potenciál v možnostech přeznačovat původní významy novými a společnost tak měnit. V rámci teorie performativity se zkoumá jazyková praxe jedince a její dopad na společenskou změnu.

³¹ Viz. Burke, P.: Francouzská revoluce v dějepisectví (1929-1989), Praha 2004; Iggers, G.G.: Dějepisectví ve 20. století, Praha 2004.

³² Sociologizující přístup zde oproti minulosti znamenal mnohem více synchronní analýzu tehdejší společnosti a její struktury. Mnohé ze svého instrumentária si badatelé této generace vypůjčili od sociologů, kteří jimi zkoumali různé společenské jevy současnosti. Na rozdíl od zkoumání politických dějů či dějin represivních složek je zájmem společnost (její charakteristiky) a její fungování. Detailním sledováním společenské struktury se tyto badatelé snaží vyvarovat zjednodušujících východisek a společenských axiomů (jako badatelé pracující s konceptem teorie totalitarismu).

historika Stevena Kotkina *Magnetic mountain*³³ (1995), na jejíž přípravě však autor pracoval již od druhé poloviny 80. let.

Ve své obsáhlé práci navrhuje pro popis stalinského období v SSSR svůj pojem tzv. *civilizace*. Tento pojem je pro celou práci velice symptomatický. Kotkin nechápe stalinismus jako typicky ruskou asiatickou úchylku, nýbrž jej umisťuje do hlavního proudu modernity, proto název civilizace. Koncept civilizace jako „provládnuté“³⁴ (ovládnutá dominantní ideologií) společnost neřeší otázku šíření (difuze) vládnoucí ideologie a její případné recepce obyvatelstvem. Kotkin se neptá proč nebo jak ideologie vzniká a jak se šíří mezi obyvatelstvem. Za východisko mu posloužil tento zjednodušující koncept „civilizace“, tedy civilizace - společnosti již plně ovládané a ovládnuté ideologií bolševismu skrz na skrz, ve které je na vše již shlíženo prismatem bolševismu. Základní otázkou pak je, jak civilizace funguje, jak se jednotliví aktéři podílejí na její praktické reprodukci a jak je možné, že tato civilizace funguje? Koncept civilizace je badatelsky velmi výhodný, neboť umožňuje obejít složitou otázku po šíření a recepci vládnoucí ideologie. Společnost je tedy zde od začátku již plně ovládaná vládnoucí ideologií, která je rozeseta po celém společenském prostoru. Toto totalizující zjednodušení umožňuje v rámci tohoto badatelského postupu se plně věnovat, jak analýzám ideologického diskurzu, který zde plně formuje lidské subjekty, tak i samotné rekonstrukci hodnotového horizontu aktérů jakož i zacházení jednotlivců s ideologickým diskursem a pohybu těchto individualit v něm (tímto diskursem) definovaném sociálním prostoru.

Kdosi by mohl namítnout, že tento přístup je až příliš totální (ve smyslu síly ideologie ovládat a vytvářet aktéry). Nicméně Kotkin ve své práci na mnoha místech dokládá značnou subverzi, podryvání a využívání symbolického systému obyvateli civilizace pro své vlastní jiné zájmy. Bolševický jazyk se zde stává hlavní platformou pro artikulaci vlastních intencí a zájmů obyvatel. Jako problém se zde nicméně ukazuje otázka jiných zdrojů identity aktérů než byla bolševická ideologie, např. pohlaví, národnost, věk, náboženství³⁵.

Bolševický jazyk stojí i ve středobodu koncepcce Alexeje Yurchaka, kterou prezentuje v knize *Everything was forever until it was no more*³⁶ (2006), jež také patří ke zmíněné skupině badatelů, jež usilují o překlenutí propasti mezi dvěmi základními přístupy v bádání nad komunistickými diktaturami (symbolický x praxeologický). Vybrali jsme jej, protože nás eminentně zajímá a je důležitý pro naši práci. Jako v případě Kotkina i Yurchak považuje jazyk a symbolické formy za základní matrice pro čtení a uspořádání sociálního prostoru. Bolševický ideologický jazyk tedy považuje v SSSR za základní platformu a vzorec rozumění světu. Daleko více však než Kotkin akcentuje lingvistickou stránku problému. Zajímají jej, jak samotné symbolické formy a jejich jazykové reprezentace, tak i jejich sociální implikace³⁷. Mimo čistě lingvistickou analýzu bolševického jazyka jej eminentně zajímá i jazyková praxe obyvatel SSSR. V rámci svého výkladu rozlišuje dvě základní formy ideologického diskursu (tj. bolševického jazyka) v dějinách SSSR. Periodizuje je následovně: stalinské období, které trvá od počátku 30. let do poloviny 50.let a poststalinské období trávající od poloviny 50.let do rozpadu SSSR.

³³ Kniha je mikrohistorickou sondou o životě nového sovětského města Magnitogorsku, které bylo postaveno ve 30. letech ve stepích jižně od pohoří Ural. Na příkladu tohoto města a jeho života a fungování chce autor ukázat obecné fungování stalinské společnosti 30. let v SSSR.

³⁴ K tomuto pomu více Lindenberger, T.: Die Diktatur der Grenzen. Zur Einleitung (13-43) in *Herrschaft und Eigen-Sinn in der Diktatur*, Köln 1999.

³⁵ Ke kritice Kotkinova konceptu srov. Edele, Mark, *Societ society, social structure and everyday life. Major frameworks reconsidered*, in *Kritika* 2007, č. 8, s. 349-375., kde mj. zmiňuje výtky J. Hellbecka a I. Halfina na adresu Kotkinova konceptu.

³⁶ Kniha se opírá o empirický materiál z období reálného socialismu v SSSR. (zejména 70. a 80. léta)

³⁷ Kotkin je v tomto ohledu daleko více sociolog než lingvista (na rozdíl od Yurchaka).

Ve zkratce je podle Yurchaka pro stalinské období typická přítomnost J.V.Stalina jako hlavního arbitra a vykladače ideologie (marxismus-leninismus). Jeho pozice tzv. velkého druhého mu umožňovala zůstat vně oficiálního diskurzu, to mu umožnilo zůstat arbitrem takového diskurzu. V praxi tedy neexistovala závazná statická oficiální doktrína. Naopak ideologie v té době byla velmi dynamická.

To naopak nelze říci o povaze ideologie, jakou podle Yurchaka získala od druhé poloviny 50.let. Ta je naopak statická a cyklická. Smrtí Stalina vyvrcholila tendence postupné demontáže³⁸ mimo diskurzivní pozice a s konečnou platností způsobila trhlinu v tehdejší struktuře ideologie, kterou se nepodařilo již žádné po něm nastoupivší osobě zacelit. Co tedy znamenala absence pozice velkého druhého pro bolševickou ideologii? Yurchak dokazuje na mnoha místech své práce³⁹, že ideologický jazyk se od té doby stává uzavřeným složitým autoreferenčním systémem výpovědí. Referenční hodnota takových výpovědí se vyprázdnila, výpovědi neokazují někam dál (ke společenské praxi), ale jen a jen na sebe. Ve společenské praxi to neznamenal nic jiného než uvolnění vztahu ideologie a praktického života lidí. Oficiální ideologie od té doby již nebude platformou pomocí které by lidé vysvětlovali a vykládali své životy.

Yurchak dále odlišuje tyto dvě období, když diskurz stalinského období považuje za *konstativní* oproti *performativitě* oficiálního diskurzu období poststalinského. Jinými slovy, *konstativní* diskurz převládá tam, kde je spojení ideologie se životem společnosti nenarušené, kde se veškerý život točí okolo oficiální (byť značně nestabilní) ideologie. Naopak převládnutí *performativního* aspektu ideologie znamená naprostý opak prvního s důrazem na to, že vyprázdňení ideologie a její formalizace znamená prostor pro hledání nové platformy porozumění svému životu.⁴⁰ A právě tento faktor považuje Yurchak za hlavní pro rozpad SSSR.

Zmíněné dva exkursy do literatury nejsou v této části textu pouhou výplní, nýbrž jejich podání je pro kontext práce velmi důležité, neboť byly přímou metodologickou inspirací pro koncepci práce. Věříme, že i čtenář toto přijme a pochopí, že to není samoučelné. Tak jako ony se i tato práce snaží o přemostění obou stran jedné řeky.

Druhým koncepčním (metodologickým) rámcem, ve kterém se budeme naší prací pohybovat, je vedle výzkumu totalitních společností již zmíněná gender history. Gender history zde chápeme jako výzkum, popis a zvýznamnění *mocenské* konstituce sociálního prostoru, a to především z hlediska kategorie mužského a ženského, tj. půjde zde o pohlavní konstituci sociálního prostoru. Nejedná se zde o „klasickou“ gender history, ale o poněkud širší perspektivu. Pod vlivem poststrukturalistické kritiky genderu⁴¹, se již asi nelze nezastavit u sociálně kulturní konstrukce pohlaví (konstrukce femininity a maskulinity) a jejího rozboru v určitém časovém úseku. Důležité je tak, rekonstruovat a zvýznamnit (označit, zviditelnit pro nás) celou oblast pohlavních vztahů a jejich uspořádání v určitém časovém celku. Pohlavní vztahy jsou jednou z vitálních složek mocenských vztahů (jakkoliv jistě ne složkou jedinou). Pohlavní vztahy je tedy zapotřebí sledovat i v jiných mocenských aspektech

---

³⁸ Již samotný Stalin podle Yurchaka počíná s destrukcí své vyjímečné pozice, a to svými několika novinovými články z roku 1950.

³⁹ Yurchak zde pracuje zejména s novinami a oficiálními dokumenty, zákony, prohlášeními, aj.

⁴⁰ Yurchak to představuje na příkladu oficiálních ceremoniálů (první máj, den vítězství) nebo stranických schůzích (a politického života vůbec). Charakterizuje je podle něj v této době nezájem o politickou činnost, která se doplňuje s pouhým zvedáním rukou při hlasováních nebo průvodech na znamení souhlasu a aktivity. Politická aktivita nyní spočívá ve zvedání ruky a opakování frází. Jinými slovy, jedná se o převahu praxe ve vyprázdňené ideologii, kterou však tato ideologie mohla jen stěží objasnit a vyložit. Performativita zde znamená hledání nových forem porozumění životu a světu na základě aktuální praxe, která již není vyložena a je otevřena novému výkladu a přeznačení.

⁴¹ Více Barša,P.: Panství muže a touha ženy, Praha 2002, Zábrodská, K.: Variace na gender, Praha , Nagl-Docekalová, H.: Feministická filosofie. Výsledky, problémy, perspektivy, Praha 2007.

a kontextech. K tomuto nám právě dobře poslouží spojení obou perspektiv, genderové a „postrevizionistické“, které jsme popsali výše. Hlavním badatelským objektem této práce tudíž budou mocenské vztahy.

Předložená práce usiluje rekonstruovat mocenské vztahy (zejména pohlavní) za situace, kdy mocenské vztahy jsou podle nás výrazně ovlivněny působením komunistické strany. Jinými slovy: půjde jednak o pohlavní konstituci sociálního prostoru 50. let v lokální oblasti ČSR ve zdánlivě omezené komunitě, jednak o to, jak se promítá do této konstituce (funguje jako barometr) tehdejší politicko-mocenské uspořádání v zemi. Komunita, ke které máme prostřednictvím pramenů přístup však rozhodně není omezená, neboť ona fungovala v té době podle nás jako jedna z hlavních platform pro vyjadřování názorů, tudíž je z lokální úrovně značně reprezentativní.

Jednou z našich hlavních badatelských otázek tedy je: jak se do pohlavní konstituce sociálního prostoru (na lokální úrovni) projevovала politika strany a totalitní charakter státu a naopak. Půjde tedy, jak o postižení samotného obrazu mocenských pohlavních vztahů (obraz mocenského pohlavního uspořádání na základě dokumentů z lokálního stranického prostředí) uvnitř okresní organizace, tak i o případný vliv nadřazených mocenských složek (v rámci nomenklaturní mocenské pyramidy) na tyto mocenské poměry na lokální stranické úrovni. Mimo záběr práce se nachází širší společenský prostor, přesahující lokální rámec OV KSČ, neboť zatím na takové zkoumání není čas, prostor ani vhodné materiály. Komunistická strana zatím jako reprezentativní platforma pro potřeby práce spolehlivě postačí.

Je samozřejmě otázkou, zda je možné vydávat za reprezentativní rekonstrukci pohlavních aspektů sociálního prostoru, která vznikla na základě pramenů z platformy komunistické strany. Jinými slovy vztahovat data z komunistické platformy na celou tehdejší společnost. Jedná se o pouze o konstrukci pro účely této práce, která si rozhodně nenárokuje postižení celé totality společnosti. Nicméně hegemonní postavení komunistické strany v tehdejší společnosti (50.léta) nabízí lákavou zjednodušující příležitost k takovéto badatelské generalizaci.

Jednou ze základních os práce bude analýza dobového oficiálního diskursu (*mocenského nároku*) v Československu v 50. letech, tj. analýza obrazu propagandy a oficiálních materiálů (pramenů) velmi širokého spektra (v našem případě psané a obrazové) velmi široké provenience (noviny, beletrie, plakáty, obrazy, film, aj.). Nicméně v rámci tohoto světa mocenského nároku se bude naše analýza vztahovat pouze na segmenty tohoto světa, které se tématicky vztahují k pohlavním vztahům, k vztahu žen a mužů.

K čemu je však tato analýza jazyka mocenského nároku dobrá? Rozbory tohoto segmentu umožňují dešifrovat ideologický diskurs (jako symbolický systém), v jehož rámci se aktéři pravděpodobně pohybovali (horizont). Práce se bude zajímat o to, zdali byl tento mocenský nárok schopen se stát jazykem (platformou) pro rozumění světu ze strany lidí na této lokální úrovni. Jestliže bude nalezena evidence pro takovou hypotézu, pak je v návaznosti na ní možno vznést otázky po tom, jak taková *civilizace* v lokálním kontextu funguje. Otázky po tom jak funguje, jak ji historičtí aktéři rozumí, jak se v ní prakticky orientují nebo jak ji svým jednáním reprodukuje (tj. jak se reprodukuje moc a mocenské hierarchie). Při této příležitosti by bylo zajímavé se na toto rozumění podívat více a rozebrat jej. Dále je možno se ptát, zda nebylo porozumění tomuto jazyku mocenského nároku a zacházení s ním ovlivněno i jinými zdroji identity (další symbolické světy a systémy), tj. náboženství, nacionalita, třída nebo věk.

I pro lokální kontext je důležité dešifrovat ideologický diskurs (je velmi důležitý pro pochopení lokálního kontextu). Tedy je důležité zjistit, jak jazyk ideologického nároku vypadá, zjistit co postuluje, koho zvyhodňuje, koho ne, atd. Na druhou stranu i to, jak se mu rozumí a jak se s ním nakládá. Opět jinými slovy: co aktéři vlastně svým jednáním reprodukuje a jak to prakticky dělají a zdali při tomto rozumění (jednání) nějakým způsobem

netransponují původní obsah (nepřeznačují) do jiných diskursivních pozic. Pravda, asi otázkou nad rámec projektu by bylo se ptát, že když k tomu dojde, tak za účasti jakých činitelů (náboženství, nacionalita, třída, pohlaví, sexuální orientace, politická orientace nebo věk) a za jakým účelem je toto (přeznačení) konáno.

Druhou osou tedy bude analýza praktického zacházení s jazykem ideologického nároku na lokální úrovni okresní organizace komunistické strany. V rámci této analýzy hledáme evidenci vůbec pro jeho existenci na této úrovni. Jestliže taková evidence bude nalezena, tak v návaznosti na tento výsledek prozkoumáme, jak se s ním zacházelo (rozumělo), tj. kdo, jak a patrně za jakým účelem s ním zacházel. Budeme nás mimo jiné zajímat, zdali byl aktéry nekriticky přijímán nebo naopak recipován kriticky, zdali se za jeho porozuměním a používáním neskrývali např. lokální mocenské zájmy. Bude nás zajímat jestli i na této okresní úrovni a v námi sledované oblasti komplexu mocenského nároku (pohlavní vztahy role žen a mužů) docházelo k snahám o vertikální distribuci takového *vědění* (uspořádání světa), respektující hierarchickou nomenklaturní pyramidu. Jinými slovy to také znamená, zdali čelní představitelé a tajemníci OV či představitelé jim nadřazených složek (KV, ÚV) nereprodukovali takové vědění směrem k jednotkám jim podřazeným.

Avšak ještě mimo to bude práci zajímat vztah elementů symbolického světa mocenského nároku a symbolického světa členů a kandidátů okresní organizace strany (ten je, jak již bylo uvedeno, ovlivněn, „kontaminován“, na rozdíl od oficiální symbolické reprezentace, i jinými činiteli (viz výše, věk, atd.)). Předpokladem je, že pohlavní vztahy nemohou mít rozhodně původ jen a jen ve světě mocenského nároku. Zcela nepochybně je tento aspekt mnohem hlubší povahy⁴². Práci bude tedy rovněž zajímat, zdali se v některých aspektech nemohli navzájem tyto dva světy podporovat, a naopak, kde a kdy se vyvracely a za jakých okolností k tomu docházelo. Jinými slovy, v čem tedy jazyk mocenského nároku (tj. svět mocenského nároku) nacházel na lokální úrovni oporu a v čem naopak ne, čemu vycházel vstříc a čemu ne. Práce se zaměří na sledování kořenů tohoto oficiálního jazyka v rovině mnohem širšího (a šířeji sdíleného) symbolického univerza než je jazyk mocenského nároku. Bude hledat kořeny symbolických mužsko-ženských reprezentací obsažených ve světě mocenského nároku v široce sdíleném symbolickém horizontu. Bylo by potěšující, kdyby se v práci podařilo detekovat alespoň některé z dlouhodobě fungujících symbolických obrazů (tedy stereotypů), které spojují oficiální diskurs s širším horizontem.

Jelikož metodologicky i politicky autor této práce tíhne k postmoderním metodologickým postulátům, což lze nehodlá jakkoliv zastírat, tak je odhodlán se alespoň pokusit o naplnění jednoho z nejdůležitějších postulátů. Jedním z cílů práce tedy rovněž bude zjistit nejen případnou subverzi světa mocenského nároku historickými aktéry prostřednictvím jiných symbolických zdrojů, ale i subverzi mnohem hlubších stereotypů z širších symbolických (široce, celospolečensky sdílených) zdrojů. V naplnění tohoto postmoderního imperativu bude práce hledat evidenci o případné subverzi a přeznačování stávajících mocenských pohlavních konstelací.

Prozatím se z dosud nastíněného zdá, že práce bude svým charakterem orientovaná synchronně. Nicméně autor práce je toho názoru, že i sociologizující badatel v historické vědě respektující postmoderní zásady by se měl právě i z důvodu těchto postmoderních postulátů snažit postihnout rovněž hledisko diachronní⁴³. Dějinami se pro kontext této práce rozumí neustálý pohyb přeznačování významů a změny symbolických světů (jakoby v čase). To zásadně ovlivňuje i cíle skutečně moderní historické vědy dnešní doby. Cílem není nic jiného než hledat dynamiku významů a symbolických univerz. Tedy na rozdíl od jiných sociálních

⁴² Bourdieu, P. Nadvláda mužů, Praha 2000

⁴³ Lavický, J.: Derridova výzva historii: text a kontext, . Dějiny - teorie - kritika 5, 2005, č. 1.

věd, právě diachronita, důraz na čas a změnu tvoří specifikum historické vědy⁴⁴. I v této práci bude tato diachronní osa v hledáčku. Jinými slovy, práce bude sledovat dynamiku symbolických univerz a významů v badatelsky vymezeném časovém úseku. *Proměny* (jak je možno číst v podtitulu názvu práce) tedy neznamenají nic jiného, než právě sledování diachronní roviny věci.

I z názvu samotného podtitulu této práce je patrné, že velký důraz je v práci kladen na postižení proměn v čase. Je to jedna z ústředních otázek celé práce. Právě to, je to, co dělá historii historií, tedy čas a postižení změn v průběhu času. Práce se tedy bude snažit postihnout vedle obsahové proměny tohoto jazyka a jeho symbolických prvků rovněž proměnu v zacházení a rozumění tomuto jazyku ideologického nároku v oblasti vztahů žen a mužů a ženské emancipační rétoriky (tj. v názvu zmíněné jako emancipační rétorika) na úrovni členů a volených představitelů okresní organizace komunistické strany. Znamená to tedy jediné, práce se bude snažit o postižení, jak synchronní stránky problému, tak i o jeho diachronního aspektu, tedy aspektu případných změn v čase.

Práci bude zajímat, zda-li je nějaká souvislost mezi dynamikou *mluvení* o ženách a dynamikou společenskou a politickou. Zajímat se bude také o tak, jak se případně projevil společensko-politický proces destalinizace do „našeho“ mluvení, mluvilo se odlišně v první polovině 50. let a v jejich druhé polovině? A když ano, tak jak to adekvátně vysvětlit?

Shrnutí nejzákladnějších momentů naší práce by vypadalo přibližně následovně: budeme se zabývat proměnou (tedy jak synchronní analýza určitého stavu, tak jeho proměnou ve vytyčeném časovém úseku) v zacházení (rozumění, reprodukce) mluvčích s ženskou emancipační rétorikou (tedy mluvení žen a mužů o ženách). V rámci synchronní analýzy se bude práce konkrétně zabývat analýzou symbolických univerz (diskursivních celků), a to zejména symbolického světa (jazyka) mocenského nároku (dobový oficiální veřejný diskurs, propaganda). Poté se přesuneme na lokální úroveň. Zde se bude práce snažit v kvalitativních analýzách výpovědí zjistit vztah těchto výpovědí k jazyku oficiálního mocenského nároku. Podívat se na tento vztah bude jistě velmi zajímavé. Rovněž se bude ptát po kvalitách takového vztahu, zda aktérské výpovědi nereprodukuje oficiální diskurs bezezbytku, či zda jej náhodou spíše netransformují, nepodřívají, nekarikují či neposouvají do jiné roviny. Tento vztah bude pro práci zajímavý i v obráceném gardu, tedy do jaké míry se svět mocenského nároku napájel a kořnil v diskursu hlubším, širším, lokálním. Zajímavé bude i to, zda-li se tento mocenský nárok náhodou nešířil prostřednictvím mocenské nomenklaturní pyramidy (projevy tajemníků a vysokých stranických představitelů okresu).

1.2. Marxistické pojetí emancipace žen

Obsahem této části bude provedení krátkého exkursu do marxistického korpusu myšlení a rekonstruování způsobu, jak je v jeho rámci mluveno o ženách a jak vypadá marxistické řešení ženské emancipační otázky. Tento exkurs bude pro práci velmi důležitý, umožňuje totiž čtenáři lépe porozumět myšlenkovému kontextu budování socialismu, jež mělo být snahou realizovat tento myšlenkový program. Pro následující tok textu budou brány v potaz pouze díla klasiků marxistického myšlenkového korpusu Karla Marxe a Friedricha Engelse. Až na konec se krátce text zastaví u V.I.Lenina a jeho pojetí emancipační otázky. Rovněž v krátkém exkursu se pak podívá i na období stalinské revoluce.

⁴⁴ Horský, J., Storchová, L.: Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století. Ústí nad Labem 2009.

Pokud bude hledat čtenář u Marxe jasný recept na řešení ženské emancipační otázky, tak bude poněkud zklamán. V celém Marxově rozsáhlém díle žádný takový recept není, spokojit se tak bude muset s pouhými náznaky, zmínkami a fragmenty⁴⁵. Dalšímu rozpracování Marxových myšlenek se věnoval ve svém díle až F. Engels. Především jeho práce *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*⁴⁶ (1883) zevrubně projednává i otázky role ženy ve společnosti a podmínky jejího osvobození z mužského otroctví. Engels se v této práci snaží o historické ukotvení marxistických postulátů. Těžištěm celé práce je popis jednotlivých stádií vývoje člověka lidské a společnosti od nejpůvodnější prvobytné formy života po vyspělou kapitalistickou společnost. I díky značné dávce schématickosti se daří aplikovat tyto marxovské postuláty na historickou osu.

Řešení ženské emancipační otázky je podle Engelse neodmyslitelně spojeno s emancipační činností člověka ze závislosti, vykořisťování a poroby, člověka jako rodové bytosti, kterou nechápe ve své podstatě jako genderovanou. Jde o člověka jako o člověka (otázkou je, zda tento člověk není ve své podstatě muž?). Ženství je autorem chápáno jako sociální (třídní) pozice, jako specifický druh poroby a vykořisťování, nikoliv tedy jako esenciální danost. Ženství se ve své tradičně ukotvené podobě podle Engelse ustavuje s nastolením patriarchátu a vítězstvím muže. Toto vítězství je umožněno jen a jen změnou výrobního způsobu (přechod k zemědělství), tato pronikavá změna následně způsobuje i změnu společenské organizace a změnu uspořádání pohlavních a rodinných vztahů. V tomto momentu je žena porobena, podrobena panství muže. Od té doby je žena vyloučena z procesu materiální reprodukce společnosti a její svěřena podřadná role související s výkonem biologické reprodukce a péče o rodinu a domácnost⁴⁷.

Jedinou nadějí pro vysvobození ženy z toho zdánlivě věčného koloběhu poroby a vykořisťování je podle Engelse zapojení žen do procesu společenské (jak v jejím výrobním i kulturním aspektu) reprodukce. Tomu se tak děje právě v kapitalismu. Kapitalismus samotný si tak podle Engelse sám pod sebou podřezává pomyslnou větev, když právě v jeho rámci a v rámci jeho zvyšujících se potřeb lidských zdrojů, stále více a více dochází k využití ženské práce⁴⁸. V rámci uvědomění pravé podstaty tohoto zdánlivě negativního procesu Engels volá po ještě větším zapojení žen do pracovního procesu, zejména do tovární výroby. Touto cestou se podle něj stane rovnocennou a rovnoprávnou s mužem. Bude pracovat jako muž, bude vykořisťována jako muž, bude bojovat za svá práva jako muž i třeba se zbraní v ruce. Jen touto namáhavou cestou může být žena osvobozena, svou rovnoprávnost a pozdější osvobození si musí žena zajistit sama, svou prací. K ženě tedy nezpochybnitelné hodnoty rovnoprávnosti a osvobození nepřijdou sami o sobě, shůry, ale musí se o ně sama zasloužit, svou pílí a prací. Zařazením do pracovního procesu se žena zbavuje své zdánlivé vázanosti na tradiční rodinná prostředí a dosavadní způsoby citového a emočního života (viz buržoazní emoční chování, buržoazní konvence a pravidla lásky, atd.), a teprve až mezi proletáři může zavládnout pravá čistá proletářská láska (nikoli ve smyslu citově-emočně-sexuálním, ale ve smyslu lásky člověka k člověku, znamená to tedy, že mizí mezipohlavní napětí)⁴⁹.

Tato konstrukce se stala postupem času hlavním přístupem nejen marxistů k řešení ženské emancipační otázky. Stala se součástí moderního emancipačního programu marxistů ale i celého levicového hnutí.

⁴⁵ Marx, Engels: Vybrané spisy ve dvou svazcích, Praha 1950.

⁴⁶ Engels, F.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1978.

⁴⁷ Srov. Engels, F.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1978.

⁴⁸ Ženy a děti mají podle Marxe nižší náklady na obnovu pracovních sil (pro udržení života), proto je pro zaměstnavatele výhodné je zaměstnávat neboť mají nižší nároky na mzdu,. Dělníkům je zapláceno jen to, co je nezbytně nutné k udržení jejich života. Zbytek jejich práce je nezaplacen a stává se nadhodnotou a tudíž ziskem pro zaměstnavatele.

⁴⁹ Srov. Engels, F.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1978.

Pokud se přesuneme v marxistické myšlenkové tradici dále, nemůžeme se nezastavit u díla V.I.Lenina. V rámci marxistické tradice je Lenin považován spíše než za geniálního autora teoretických konceptů, za revolučního praktika. Pro námi sledovanou oblast ženské emancipace to znamená, že Lenin pouze přebírá kanonické vyprávění o ženském osvobození přejaté ze strašných děl. Sám k tomu přidává pouhá praktická doporučení, jak nejlépe dosáhnout zrovnoprávnění a osvobození ženy z poroby.

Ženská emancipační otázka nikdy nestála ani u něj mezi hlavními otázkami a úkoly, které si pomocí marxistické teorie a praxe vytkl za cíl řešit. Této otázce se tak souvisleji věnoval vlastně pouze ve svých projevech, které většinou byly připraveny pro ženské auditorium (např. před různými výbory a komitétami žen). Součástí těchto prohlášení jsou i konkrétní návrhy, jak ženskou emancipaci konkrétně realizovat. Navrhuje např. vybudovat rozsáhlý systém státních školek pro pracující matky, realizaci staveb pro poskytování komplexních domácích služeb pro zaměstnané ženy (společné prádelny v režii družstev nebo komunálních podniků; společné závodní stravování), jež však chápe i nadále přinejmenším jako zodpovědné za chod rodiny a domácnosti (bez jakékoliv mužské účasti). Ve svých statích se Lenin věnuje návrhům konkrétních možností vedoucích k zapojení žen do výrobní pracovní činnosti. Leninův příspěvek je tak ryze praktického rázu⁵⁰.

S přihlédnutím k situaci v sovětském Rusku ve 20. letech lze však tyto proklamace považovat za jen stěží realizovatelné. Hospodářská situace tehdy rozhodně neumožňovala podobné projekty naplnit. Sektor služeb (materiálně neproduktivní sféra) byl dlouhodobě podinvestován ve prospěch výroby, zejména těžkého průmyslu a strojírenství. Osvobozená domácnost, tak i v SSSR byla jen stěží splnitelným příslibem.

Nenaplnitelnost příslibu osvobozené domácnosti však neměnilo nic na tom, že stát a komunistická strana vyvíjela na ženy tlak ve věci jejich zařazení do výrobního procesu. Tento vzájemně protisměrný pohyb měl velmi rozporuplné důsledky. Mimo jiné to znamenalo fenomén tzv. dvojího zatížení žen, kdy byly ženy zatíženy jak činností na pracovišti, tak i pracemi v domácnosti.

Nicméně i přesto období 20. let v sovětském Rusku bylo obdobím, kdy je i státem ženská emancipace podporována. Avšak s počátkem 30.let s příchodem stalinské revoluce byla dosavadní proemancipační politika postupně nahrazována novou, politikou stalinskou. Nejen v emancipační oblasti docházelo v této době k oživování starých vzorů a schémat. Oproti předchozímu desetiletí bylo významně posíleno rodinné zákonodárství, rodina se nyní nacházela pod ochranou státu, byla velmi omezena možnost poskytování interrupcí gravidním ženám. Péče o děti a domácnost se nyní stala oficiálními emblematickými atributy správné ženy. Od správné ženy se v této době očekávalo, že bude hlavně matkou a ochranitelkou rodinného společenství. Společenským přínosem ženy tedy bylo to, že rodí a vychovává své děti a stará se o rodinné zázemí. To byla její nejdůležitější práce.

Takto nesourodými byla první dvě desetiletí v SSSR v oblasti přístupu k ženské emancipaci. A právě i tato heterogenita je podobně symptomatická pro situaci v Československu. Pokud nyní trochu pomíneme možnou difuzi sovětských vzorců do Československa, tak můžeme seznat, že i domácí zdroje jsou podobně heterogenní. Na jedné straně zde máme marxistickou a vůbec obecně levicovou emancipační rétoriku (dělnické ženy), jejíž jádrem je rovnoprávnost a osvobození ženy prostřednictvím její práce. Na druhé straně další z domácích ještě trvalejších zdrojů byla tradiční značně stereotypní role ženy pocházející z dob vysoké buržoazie 19.století a jež chápe ženu jako ochranitelku rodinného krbu (týká se buržoazních a maloburžoazních kruhů). Obě skupiny měli početný zástup praktikujících stoupenců, nedá se však tvrdit, že by jejich teze beze zbytku hegemonizovaly celý tehdejší symbolický sociální prostor.

---

⁵⁰Srov.Lenin, V.I.: Sebrané spisy v pěti svazcích, Praha 1977.

Praktická aplikace marxistických schémat, která měla proběhnout nejen v Československu, měla na první pohled jasně potlačit všechny stereotypní schémata a šablony spojené s kapitalismem a buržoazií ve prospěch marxistického modelu řešení sociálních problémů. V našem povídání nicméně uvidíme, že se tomu úplně tak nestalo. Staré šablony a schémata přežívala nadále vesele dál a my se budeme ptát, zda-li je tento problém pouhým selháním při aplikaci těchto nových schémat na společenský prostor či zda nám tato tendence neprozrazuje cosi o samotné povaze marxistického řešení emancipační otázky a jeho obecné genderové povaze. Jinými slovy, zda náhodou i marxismus nepřináší a neposkytuje stejně jako buržoazní ideologie potenciál pro reprodukci genderové nerovnosti. Ihned však musíme dodat, že tento problém a odpověď na tuto otázku v této práci nepodáme, neboť povšechná genderová analýza korpusu marxistického myšlení je v rámci naší práce jen stěží myslitelná. I přesto si však myslíme, že alespoň malý exkurs do marxistického myšlení z hlediska genderu a pohlavních vztahů nebyl tak úplně od věci.

1.3. Postavení žen v Československu po roce 1945. Strukturálně-ekonomické a demografické ukazatele a tendence (zaměstnanost žen, natalita, aj.)

Další částí tohoto úvodu bude ohledání alespoň nejzákladnějších strukturálních otázek a tendencí. Ačkoliv se tato práce zabývá především dekodováním symbolických forem sociálního prostoru, tak i tato odlišná perspektiva je pro tuto práci velmi důležitá. Z dobrého důvodu je tak činěno právě zde, v úvodu. Strukturální exkurs má cenu v kontextu této práce takovou, že pomáhá na cestě průzkumu symbolických forem a symbolických uspořádání sociálního prostoru neztratit kontakt právě se strukturálními otázkami, otázkami demografickými a hospodářskými. Autorem práce je tak rovněž činěno i v touze neupadnout do totálního jazykového determinismu⁵¹.

Takový strukturální exkurs bude vypadat následovně. Půjde zejména o načrtnutí důležitých strukturálních tendencí souvisejících s otázkou sociálního postavení ženy. Jinými slovy, práce se bude zabývat o ty nejdůležitější strukturální tendence (v souvislosti s postavením a společenskou rolí ženy), které formovaly charakter sociálního prostoru. Pasáž se zaměří, jak na makroúroveň celého Československa, tak i na postižení nejdůležitějších strukturálních tendencí na lokální úrovni (okres České Budějovice).

Otázka ženské emancipace se stala v celé Evropě významným společenským tématem v průběhu druhé poloviny 19. století. Děje se tomu tak společně s rozvojem kapitalistických výrobní vztahů. S čím dál vyšším podílem zaměstnaných žen dochází postupně k tlaku směrem k revizi stávajícího buržoazního pojetí ženské společenské role a buržoazní rodiny vůbec. Stále více se ženy zapojují do dělnického emancipačního hnutí. Ženská emancipační rétorika a emancipační program se na konci 19. století i z tohoto důvodu stávají pevnou součástí programu levicových dělnických stran.

V českém prostředí tomu nebylo jinak. I zde, byť až na přelomu století, se setkáváme s zvýšenou aktivitou v oblasti boje za ženská práva a v boji proti buržoazním genderovým stereotypům. Významným momentem tohoto zápasu se na poli politickém stalo zvolení Boženy Vikové-Kunětické jako první ženy do českého zemského sněmu v roce 1912, jež byl

---

⁵¹ Příkladem takové jazykové totalizace jsou i díla tzv. druhé generace postmarxismu (zejména Mouffeová a Laclau). Konkrétnějším příkladem budiž výklad sametové revoluce od Michaela Hausera za pomoci tzv. plovoucích signifikantů (Antonio Gramsci – konference na ústavu politologie FF UK 5.11.2009)

jediným orgánem v rámci jehož voleb bylo ženám přiznáno alespoň pasivní volební právo⁵². Na plné aktivní a pasivní volební právo si ženy musely počkat až do roku 1920, kdy podle nové československé ústavy jim bylo toto právo plnohodnotně přiznáno. Tento akt se nejen ve většině domácí historiografické produkci považuje za naplnění a uskutečnění ženských snah o rovnoprávnost. Je tomu tak, ale jen zdánlivě, neboť samotný akt přiznání volebního práva pro ženy a celková dikce československé ústavy jsou dvě odlišné věci. Dikce ústavy nadále i přes explicitní vyhlášení ženského zrovnoprávnění před zákonem je poplatná dosavadním stereotypům, ve kterých se nadále spojovali určitá tradiční prostředí a prostory s určitým pohlavím (např. rodina a vojsko). I přes výslovné zrovnoprávnění a volební právo je ústava svou dikcí značně generově napjatá a nechává prostor pro pokračování pohlavních stereotypů (zejména svázanost každého pohlaví s určitými sociálními rolemi - mateřství, vojenská služba). Například, tak podle dikce ústavy z roku 1920 žena nemůže být považována za plnohodnotného občana na rozdíl od muže neboť není schopna vykonávat vojenskou službu. V tomto ohledu se příliš neliší ani dikce československé ústavy z roku 1948, tedy ústavy, jež vznikla již v období vedoucího postavení KSČ ve státě.⁵³

Takové uspořádání sociálního prostoru v oblasti pohlavních vztahů zákonem (ústavním) rámcem nám sice nemůže poskytnout holistický obraz veškerých celospolečenských vztahů mužských a ženských subjektů. Na druhou stranu se lze domnívat, že jistě o něčem podstatném vypovídá, minimálně o nastavení institucionálně-zákonného rámce v daném období, do kterého aktéři jistě usměrňovali své jednání (či se o to alespoň snažili). Ústavní zákonový rámec je tedy jedním z důležitých ukazatelů charakteru sociálního prostoru.

Tedy jak lze vidět, i uspořádání sociálního prostoru (pro nás v jeho institucionálně-zákonné podobě) první republiky nebylo rozhodně prosto genderových stereotypů spojených s tradičními mužskými a ženskými rolemi. Zajímavé dále je, že tato ústava (u jejího vypracování a schválení nestála ani jediná žena) je i samotným ženským emancipačním hnutím prezentována jako úspěšné završení ženské emancipace. Pokračuje tak i další kontinuita příznačná pro české ženské emancipační hnutí, totiž tradice respektu k české (mužské) politické reprezentaci a jejího vedení k všeobecnému blahu národa (to znamená i žen)⁵⁴. Ani ze strany žen nejsou tudíž v období první republiky vedeny snahy zásadně přebudovat a přeznačit sociální prostor. Veškeré jejich snahy jsou vedeny snahou naplnit zákonný rámec v konkrétním společenském životě.

Důležitou změnou v období německé okupace Československa nebyla ani tak změna zákonného herního rámce v oblasti ženského a rodinného zákonodárství jako faktické masové zapojení žen do pracovního procesu, zejména spojeného se systémem řízeného válečného hospodářství. Ženy jsou v té době pracovníčně zařazovány nejen na místa, která byla v důsledku povolání jejich mužských kolegů do těžkého průmyslu a strojírenství uprázdněná (doprava, služby, administrativa, zemědělství), ale také ony v menší míře nastupovali do zaměstnání, která byla tradičně přisuzována a spájena s mužstvím. Navíc do tohoto rámce patří i ženy, jež vykonávaly svou práci v rámci instituce totálního nasazení, jehož výkon byl zpravidla realizován v závodech na území třetí říše⁵⁵.

Nikoho nepřekvapí, že období německého válečného hospodářství v Československu má nejen v oblasti ženské práce řadu společných jmenovatelů s obdobím o desetiletím mladším. Námi pojednávaná 50. léta tedy mají svého předchůdce právě v německém válečném hospodářství a jeho nárocích na lidské zdroje. V návaznosti na to pak není vůbec troufalé

⁵² Do vídeňské říšské rady nebylo ženám přiznáno ani aktivní ani pasivní volební právo.

⁵³ Více Stegman, N.: *Gleichheitspostulat und innere Differenzierung: geschichtliche und andere hierarchisierungsmuster in der tschechoslowakischen politik bis 1948 in Geschlechtbeziehungen* (103-124)

⁵⁴ Obraz uvědomělé emancipované ženy jako konstrukt národního obrození svědčící o vyspělosti české kultury. Více Malečková, J.: *Úrodná půda. Žena ve službách národa*, Praha 2002.

⁵⁵ Srov. Horská, P.: *Naše prababičky feministky*, Praha 1999.

tvrdit, že komunisté nebyli první při realizaci masového zaměstnávání žen. Vůbec, masové zaměstnání žen nebylo z velké části až produktem snažení komunistů po roce 1945. Naopak je statisticky doloženo, že většina žen, které se v období protektorátu zapojily do pracovní činnosti, se své práce po skončení války nevzdala. Důsledky válečného hospodářství tak i v této oblasti byly pro poválečné období v Československu více než dalekosáhlé. Jinými slovy, připravily podmínky pro praktickou realizaci poválečné (zejména komunisty podporované) ženské pracovní politiky⁵⁶.

Válka, válečné hospodářství a protektorát zanechaly hlubokou stopu v české společnosti. Situace roku 1945 s rokem 1938 byla nesrovnatelná. Žena a její společenský obraz prošli povážlivou proměnou. Společenský obraz ženy se nyní nevídaným způsobem zpolitizoval. Žena se stává nyní manifestem homogenity českého národa. Její obraz v této době pomáhá lépe homogenizovat symbolické národní společenství po vyhnání sudetských Němců a Maďarů z Československa. Ženy a jejich obrazy nyní zaplňují společenský prostor, žena a její obraz je zpolitizován stejně jako je zpolitizována sama práce a pracoviště⁵⁷.

Ve všeobecném paradigmatu práce, který tehdy zavládl, se i práce žen stává nejen pro ženy jednou z nejdůležitějších otázek. Ačkoliv se ještě v roce 1946 v dekretu o Všeobecné pracovní povinnosti výslovně o ženách a jejich pracovních povinnostech nepsalo, tak byla tato otázka ve veřejném diskursu již nastolena. Dělo se tomu tak zejména v rámci nově vzniklých platform Národní fronty žen a Rady československých žen⁵⁸. K ústředním tezím této diskuse patřila zejména ta, že hlavním pomocníkem, partnerem, jehož úkolem je zajistit ženám práci (a tedy i pomoc při plnění tradičních povinností žen v domácnosti) je nikoli jejich mužský partner, ale stát⁵⁹.

Již v tzv. Košickém vládním programu se tomu tak děje, tj. stát se hlásí ke svým povinnostem vůči ženám vzhledem k jejich pracovnímu zařazení. Mezi jeho hlavní povinnosti vůči ženám, které se chtějí zapojit do práce, patří zejména budování odpovídajících služeb pro zaměstnané ženy a matky (jesle, školky, vývařovny, prádelny, mandly)⁶⁰. Ponejvíce se však tomuto věnoval prostor pouze na deklarativní úrovni. V praxi to však vypadalo s budováním odpovídajících služeb poměrně bledě. Jen zřídka a často s velkými obtížemi byly zakládány tzv. osvobozené domácnosti, organizace na družstevní bázi. Státní účast se v období druhé poloviny 40. let omezila na pouhou deklarativní úroveň.

I přesto po celou druhou polovinu 40. let a celá 50 léta kontinuálně stoupal podíl zaměstnaných žen na celkovém počtu zaměstnaných v Československu. Ovšem oproti běžným očekáváním neakceleruje tento trend významně ani po roce 1948 (mezi léty 1948-1955 se jedná o pouhý skok o 5 procentních bodů, z 37% v roce 1948 na 42% v roce 1955). Drtivý podíl zaměstnaných žen nastoupil do pracovního procesu již v období před rokem 1948.

Dalším velmi zajímavým strukturálním ukazatelem kromě podílu zaměstnaných žen na celkovém počtu zaměstnanců je kritérium porodnosti (natality). Natalita naopak v poválečném období kontinuálně klesá. Ani masivní příslib, které slibovalo sociální zákonodárství

---

⁵⁶ Srov. Ibid.

⁵⁷ Více Stegman, N.: *Gleichheitspostulat und innere differenzierung: geschichtliche und andere hierarchisierungsmuster in der tschechoslowakischen politik bis 1948 in Geschlechtbeziehungen* (103-124).

⁵⁸ Více Nečasová, D.: „Buduj vlast – posílíš mír!“ „Ženské hnutí“ v českých zemích 1945 – 1955, disertační práce, Masarykova univerzita, Brno 2009.

⁵⁹ Stát se „musí postarat o zřízení nebo rozšíření v první řadě školního stravování, závodních kuchyní, jeslí, útluků pro děti, levných prádelen, správkáren a všeho toho, čím můžeme práci žen ulehčit.“ (Viz Československá žena 1946, č. 42: 3 in Uhrová 2005b). in Hašková, H.: *Doma, v jeslích nebo ve školce? Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2007.

⁶⁰ Uhrová, E.: *Rada československých žen*, <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=473896> (poslední přístup ze dne 17.7.2009).

poválečného Československa nepomohl navázat na populační boom zejména posledních válečných let, na silné válečné ročníky (1944,1945)⁶¹.

Zcela naopak tomu tak bylo v oblasti zařízení pro předškolní děti a jejich počtu, tento ukazatel naopak poměrně rostl⁶². Problém se však ukázala jejich územní distribuce, po území republiky byly rozmístěny velmi nepravdělně, kopírovaly zejména hlavní hospodářská centra. Pod označením zařízení pro předškolní děti ještě dále rozumíme dva typy zařízení, a to jesle (pro děti mladší tří let) a školky pro děti od tří do šesti let věku. Zejména jesle byly v českém prostředí zařízením zcela novým. Tento faktor se pak zcela jistě musel projevit na nepříliš velké důvěře rodičů (matek) svěřovat své děti do péče tohoto typu zařízení. Například i ve druhé polovině 50. let by jen třetina zaměstnaných matek s dítětem do jednoho roku svěřila toto dítě do péče jeslí⁶³. Zařízení tohoto typu se i přes zvýšenou podporu ze strany veřejného sektoru nesetkala s příliš velkým zájmem ze strany rodin. Otázkou tak tedy zůstává, kdo nebo co v 50. letech pečoval o předškolní děti. Musíme vzít totiž v úvahu další demografický fakt, totiž, že bezmála dvě třetiny zaměstnaných žen se vracelo do pracovního zařazení ihned po skončení mateřské dovolené v délce 18 měsíců. Tyto dvě v protikladu stojící demografická tvrzení jsou vysvětlitelná jen tím, že v té době měli výchovu předškolních dětí na starosti zejména prarodiče, tj. dědečkové a babičky.

Nemůžeme se vůbec divit, že tento rozporuplný vývoj neunikl pozornosti veřejných orgánů⁶⁴. Rozsáhlým sociálně demografickým výzkumem v oblasti péče o předškolní děti byl pověřen tehdejší Státní úřad statistický (1956)⁶⁵. „Výzkum byl podnícen politickým zájmem o populační politiku, který reagoval na rapidní pokles porodnosti: „Je známo, že náklady na jediné místo v jeslích jsou značné a někdy překračují i úroveň přínosu nově vytvořených hodnot ženou-matkou dítěte v takovém zařízení. Přesto však jesle dále budujeme, neboť mají i důležitý úkol politický: umožňují každé zaměstnané matce její zaměstnání, čili pomáhají jí udržet ekonomickou nezávislost, osvobozují ji společensky i hospodářsky ze závislosti na muži a není proto rozhodující, aby její přínos společnosti byl za všech okolností větší, nežli jsou náklady na její dítě v sociálním zařízení“.... „V tomto období byla zřejmá jak politická vůle k využití práce žen v rámci národního hospodářství, tak i politická vůle k zastavení poklesu porodnosti. Ve výše uvedeném výzkumu z roku 1956 se demografové zabývali otázkou, zda nejsou tyto dva politické cíle vůči sobě navzájem v protikladu. Na otázku: „Co by se mělo učinit, aby rodiče chtěli více dětí?“ odpovídaly respondentky nejčastěji formulacemi požadavků na zlepšení finančních a bytových podmínek, zatímco odpověď „aby žena nemusila pracovat“ vybralo pouze 12 % zaměstnaných/„pomáhajících“ žen a 6 % žen v domácnosti (z těch, které odpověděly). Na otázku: „Co by se mělo učinit pro zaměstnané ženy, které se stávají matkami?“ pak nejvíce žen (42 %) zvolilo „zkrácení pracovní doby žen“ a „zlepšení dětských zařízení“ (20 %) (z těch, které odpověděly). Výše uvedení demografové tato zjištění uzavřeli tvrzením, že participace žen na trhu práce sama o sobě k poklesu porodnosti nevede. Jde však o to, aby se zlepšily podmínky pro pracovní činnost matek. Konkrétně navrhli ke zvážení jako součást populační politiky kromě bytové výstavby a další výstavby zařízení předškolní péče a výchovy zejména postupné zkracování pracovní doby, které by mělo začít – dříve než u ostatních pracujících – u matek. Zároveň však také dodali, že většina podniků i

⁶¹ Srov. Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999.

⁶² Více: Hašková, H.: Doma, v jeslích nebo ve školce, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2007.

⁶³ Hašková, H.: Doma, v jeslích nebo ve školce, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Praha 2007.

⁶⁴ Více M. Foucault a jeho gouvernementalité. Více Dudová, R.: Interrupce v Československu z foucaultovské perspektivy, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Praha 2009.

⁶⁵ Jednalo se o dotazníkové šetření 11 073 žen ve věku 20–39 let. Nejednalo se o výběrové šetření, ale sběr probíhal v gynekologicko-porodních odděleních Ústavů národního zdraví pod vedením krajských lékařů a porodních asistentek, Vydáno Srb, Kučera, 1959, cit. podle Hašková, H.: Doma, v jeslích nebo ve školce, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2007.

*úřadů se zkráceným pracovním úvazkům brání, a u žen zvláště, protože s tím nemají dobré zkušenosti.*⁶⁶

Pohybujeme se nyní v jakémisi pomyslném trojúhelníku mezi figurou porodnosti, náklady veřejného sektoru na zařízení předškolní péče a mezi hospodářskou efektivitou zaměstnaných žen. Podobně se mezi těmito vrcholy pohybovali i státní činitelé a plánovači. Na jedné straně stálo politické kritérium, na druhé ekonomistické. Demografické kritérium však i nadále, v dalších šetřeních, ukazovalo na nepříznivý vývoj porodnosti (klesá i v průběhu 60. let). Klesající křivka tak rozhodně plánovače nemohla nutit ke klidu. Konec 50. let a klesající míra porodnosti spolu s ekonomistickými debatami nad ekonomickým vztahem: náklady na velmi drahou předškolní péči (plus jejich využití matkami) / ekonomická výkonnost pracujících žen, byly živnou půdou pro debaty nad stávající veřejnou politikou k pracujícím matkám, debaty nad změnou přístupu k ženské emancipaci.

Bylo by zatím jen spekulací, zda považovat lékařské studie (zejména pediatrické studie na téma rizikovosti veřejné ústavní péče o předškolní děti na jejich fyzický a duševní vývoj) z přelomu 50. a 60. let. za prostředek veřejných a státních center k ovlivnění stávajícího emancipačního modelu. Nicméně právě ony odstartovali do té doby nevídanou širší veřejnou debatu nad předškolní výchovou a způsobu výkonu mateřské dovolené⁶⁷.

Podstatnou změnou byla i změna ve struktuře zaměstnanosti žen, co do typu pracovního zařazení žen. Na rozdíl od 50. let klesá v desetiletím následujícím podíl žen zabývajících se manuální prací ve prospěch fyzicky méně náročné práce v administrativě (podniků, služeb, veřejného sektoru, státní správy). Ženy nyní zastávají i více kvalifikovaná místa.

Povaha veřejného mluvení o problematice ženské emancipace a o ženách obecně se na přelomu 50. a 60. let nepochybně změnila. Otázkou je, do jaké míry byla tato změna podnícena veřejnými institucemi a do jaké míry vycházela z vědomé reflexe žen – matek. Ruku v ruce se změnou veřejného mluvení se mění i některé faktory „strukturního“ rázu. *„Skutečnost, že v 60. letech byly již zaměstnané většinou i ženy staršího věku (babičky), spolu s nedostatkem míst v zařízeních předškolní péče a výchovy zase umocňoval veřejný diskurs negativních dopadů existence „dětí s klíčem na krku“. Kromě pokračující podpory výstavby denních zařízení předškolní péče a výchovy tak byla v 60. letech jako součást populačních opatření jednak prodloužena mateřská dovolená, jednak se zvýšila peněžitá pomoc v těhotenství a mateřství, a jednak byla zavedena tzv. další mateřská dovolená do 1 roku věku dítěte, a poté, v roce 1970, prodloužena do dvou let věku dítěte. Spolu se sílící kritikou „dětí s klíčem na krku“, obavami z populačního vývoje a psychologického diskursu možných negativních dopadů institucionální péče o nejmenší děti posílila také diskuse nad „problematikou zaměstnaných matek“, jejichž vysoká pracovní zátěž byla násobena nutností velkého množství neplacené práce, kterou posilovala nedostatková ekonomika. Zatímco se veřejná média zabývala nízkou úrovní plodnosti (Nash 2005), obsahová analýza masově čteného ženského časopisu Vlasta ukázala, že druhá polovina 60. let přinesla na jeho stránkách změnu ladění i tematického zaměření článků, a to právě s ohledem na „problematiku zaměstnaných žen“. Na rozdíl od „oslavných“ článků 50. let o „statečných a fyzicky zdatných“ dělnicích, družstevních pracovnících, jiných manuálně pracujících ženách nebo o ženách z Československého svazu žen, přináší Vlasta konce 60. let „problematizující“ články o zaměstnaných matkách, které více či méně úspěšně kombinují svůj pracovní život s péčí o děti a domácnost, popřípadě články propagandisticky ilustrující život žen na „západě“ jako život plný problémů kvůli nemožnosti získání zaměstnání, kvůli nedostupnosti zařízení předškolní péče a výchovy a závislosti na manželovi. V této době*

⁶⁶ Hašková, H.: Doma, v jeslích nebo ve školce, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2007.

⁶⁷ Je poměrně zajímavé položit tyto studie do souvislosti z jinou oblastí medicínského diskursu – sexuologií; právě na začátku 60. let je i Československu dekriminlizována homosexualita a nahrazena její medikalizací; právě začátek 60. let je počátkem „boomu“ diskursu medikalizace ve české a slovenské společnosti.

začala Vlasta také vyzývat své čtenářky k tomu, aby se snažily zapojit své partnery do péče o děti a domácnost).

Nutno dodat, že ani v tuto dobu se však nehovořilo o nutnosti zapojení mužů do péče jinak než jako „pomocníků“. Koneckonců, muži z hlediska péče o děti nebyli legislativně zrovnoprávněni se ženami po celé období socialismu. A nebyla zde ani snaha o genderově neutrální formulace termínů (např. mateřský příspěvek byl změněn na rodičovský příspěvek až v roce 1990; další mateřská dovolená byla změněna na rodičovskou dovolenou až v roce 2000). Pouze osamělí otcové byli postupně v péči o děti v československé legislativě zrovnoprávněni s matkami, ale až v 80. letech.“⁶⁸

Máme tedy zde v tomto strukturálním rámci co dělat nejen s demografickými tendencemi a změnami, ale i se změnou politického přístupu k ženské emancipaci a částečnou změnou symbolického uspořádání sociálního prostoru. Přibližně můžeme tuto změnu v Československu zasadit do druhé poloviny 50. let. Není náhodou, že se tato změna časově kryje s tzv. destalinizací ve východním bloku. Ba co více, je s ní i úžeji spjata.

Zdánlivě dochází ve druhé polovině 50. let k rozrušování původního emancipačního modelu, modelu, jež ženám položil jako podmínku pro zrovnoprávnění a emancipaci pracovní povinnost. K diskursu práce se ve druhé polovině 50. let ještě přidává diskurs mateřství. K tomu, že je žena považována za pracovníci, je nyní k tomu také považována za matku s tradičními atributy. To dává příležitost některým autorům a autorkám z jisté části feministického spektra k hodnocení této tendence jako renesance mateřství a pravého ženství a likvidaci předchozího modelu jako vítězství a likvidaci nelidského komunistického modelu ženské emancipace.

Nicméně zdánlivost osvobozujícího efektu destalinizace v československém prostředí je velmi dobře vidět například na zákonné úpravě legalizace interrupcí (1956) a vůbec dalším kontextem jejího vzniku⁶⁹. Ve výsledku totiž úprava neznamena nic jiného než, že ještě více je žena a její tělo podrobena výkonu moci ze strany státu a jeho orgánů. Od této doby je ještě více ženského prostoru podrobena moci veřejných orgánů. A co může znamenat posílení mateřského diskursu? Jeho posílení není nic jiného, než odpověď veřejných orgánů na klesající křivku porodnosti, jež již od dob novověku patří k tradičně pozorně sledovaným ukazatelům a jež patří mezi tradiční priority moderního státu.

Jak se v další části práce ukáže (v její empirické části), tak emancipační model, se kterým se můžeme setkat od druhé poloviny 50. let nebyl žádným osvobozením ženy z osidel pracovní povinnosti. Naopak prameny (např. tisk) ukazují, že paradigma práce bylo i nadále pro ženy závazné a navíc je ještě doplněno mateřským akcentem a něčím, co bychom nazvali akcentem na okrasný efekt žen a jejich okrasné přítomnosti na různé časoprostorové souřadnice. Jinými slovy se jedná o pokračování tradičních představ či dokonce stereotypů spojených s ženami. Jinak řečeno, tedy více práce, více krásy a více dětí. To jsou nyní podmínky pro to, aby si ženy zajistili rovnoprávnost, svou emancipaci, své osvobození.

Na závěr se ještě krátce zastavme u strukturální charakteristiky samotného československého okresu, tedy oblasti, ze které pocházeli mluvčí vystupující na okresních konferencích strany. Okres České Budějovice se v 50. letech rozkládal v okolí města České Budějovice, které bylo jeho centrem. Nebyl to okres příliš velký, v té době mu nepatřila žádná část československého pohraničí (okres Trhové Sviny byl připojen k československému okresu až v roce 1960). České Budějovice byly jediným velkým centrem okresu, jejichž průmyslová základna však nebyla velká. Ostatní sídla okresu byla maloměsta a různě velké vsi s výrazně zemědělským charakterem. I přes velké centrum, byl celý okres výrazně okresem zemědělským. Taktéž podstatná část delegátů okresu nepocházela z města. V případě

⁶⁸ Hašková, H.: Doma, v jeslích nebo ve školce, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2007.

⁶⁹ Srov. Dudová, R.: Interrupce v Československu s foucaultovské perspektivy, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2009.

příspěvků, se kterými jsme pracovali, tak zhruba 2/3 pocházela od delegátů z venkova, zbytek připadá na delegáty z Českých Budějovic.

(Zne)uznání nároků na ženskou emancipaci v lokálním rámci v 50. letech

2. Rekonstrukce symbolického světa mocenského nároku – ideologické vzorce a oficiální emancipační rétorika (pilíř I.)

V následující empirické části se práce bude zabývat zejména rekonstrukcí tří pilířů. První takovýmto pilířem bude analýza jazyka (symbolického univerza) režimního mocenského nároku v oblasti ženské emancipace, rovnoprávnosti a jejich podmínek, za kterých měla být splněna. Druhým pilířem bude již zmíněné zacházení s tímto jazykem mocenského nároku (elementy symbolického univerza mocenského nároku) na lokální úrovni v konkrétních situacích konkrétními historickými aktéry. Na této úrovni bude práce sledovat jejich porozumění tomuto jazyku mocenského nároku, jejich zacházení s ním. Bude se zajímat o jeho možnou reprodukci konkrétním historickým aktérem na lokální úrovni.

Prvním objektem zájmu v této části bude analýza symbolického systému mocenského nároku komunistického režimu, a to s přihlédnutím k oblasti mezipohlavních vztahů, k oblasti ženské emancipace a společenské role ženy. Půjde tedy jen o pouhý segment z celého univerza mocenského nároku, o segment propagandy, segment režimem šířeného obrazu ideální společnosti v oblasti mezipohlavních vztahů a společenských rolí jim přisouzených. V této části se tato práce opře o texty zejména literárního vědce a sémiologa Vladimíra Macury⁷⁰ a v menší míře i z něj vycházejícího Petra A. Bílka.

Již výše bylo snad již dostatečně naznačeno, co pro tuto práci ten tzv. svět mocenského nároku znamená. Snad jen pro úplnost. Je to ideální obraz šířený režimními propagandistickými kanály do veřejného prostoru. Je to právě to, co je režimem chtěné, nemá však univerzálně závaznou povahu. Funguje na principu fiktivního ideálního utopického světa.

V praxi to znamená, že poznatky, se kterými se zde pracuje (pochází ze zmíněné literatury), jsou vypracovány na základě propagandistického materiálu či materiálu konvenujícímu režimu (ten, který prošel cenzurou a byl vypuštěn do veřejného prostoru). To znamená, že se může jednat o jakékoliv tištěné publikace a materiály, materiály obrazové, fotografické či o filmová zobrazení. Jinými slovy, podrobíme analýze oficiální režimní diskurs v oblasti pohlavních vztahů, ženské emancipace a ženské role ve společnosti.

V našem snažení se opřeme zejména o literární prameny (budovatelský román, budovatelská dramata, poesii) a o obrazové prameny (plakáty či jiné obrazové zpracování). Sluší se dodat, že dotčené tématice není ve světě mocenského nároku věnováno příliš místa, vždy se jedná o určité drobné segmenty většího (většinou literárního) celku.

Podívejme se právě nyní na ty nejdůležitější charakteristiky ženy a pohlavních vztahů v budovatelské kultuře první poloviny 50. let. Co nejflagrantněji vysvítá s analýzy provedené naší literaturou? Velmi významnou tendencí se v tomto rámci ukazuje odnětí tradičního

---

⁷⁰ Macura, V.: Šťastný věk, Praha 1992.; Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006.

atributu mateřství (máme na mysli v jeho psychosociální formě) ženám, která směřuje k „*potlačení biologické funkce ve prospěch jiné, ideologická funkce potlačuje funkci mateřskou a funkci rodiny.*“⁷¹ Nenechme se však tím zmást, žena je i nadále vybavena tradičními ženskými atributy (étos krásy a okrasy, zpravidla jako dlouhé kulmované vlasy, šátky, sukně, pohledná mladá tvář, atd.). I přes tyto atributy je v této době chápána především jako pracující člověk, i když si stále podržuje tyto výrazně tradiční (buržoazní) okrasné prvky. I mateřství se nyní stává prací a povinností, která je lidem delegována na ženy. Není tudíž již vlastností ženy od přírody, ale je na ní delegováno společností. Mateřství je tudíž arbitrární, ženství a mateřství se stávají společenskými funkcemi. Nicméně, v našich pramenech (které analyzuje vybraná literatura) se s obrazy mateřství příliš nesetkáme. O mateřství lze v tomto rámci mluvit jen ve spojení s obratem o šťastném zítřku, „*který umožní i role mateřské*“⁷².

Společenskou funkcí se stává nejen ženství a mateřství, ale i otcovství a mužství. Přenesení rodinných funkcí na veřejný sektor znamená výrazné oslabení klasických matek a otců. Tradiční rodinné pozice (role) jsou rozvolněny a nabývají arbitrární povahy, stávají se významovými substituty a z hlediska světa významu nabývají formy plovoucích signifikantů (označujících). Dochází k přenesení tradičně chápáného mateřství z žen a matek na matku zemi (příroda, společnost), tradiční rodinný model se stává funkcí veřejného prostoru. Jinými slovy, označující dříve spojené s rodinnými vztahy se nyní uvolňují ze stávajících konotací a jsou rozšířeny do veřejného prostoru. Jinak a jinými slovy: „*Oslabováním „danosti“, jedinečnosti, nezaměnitelnosti a přirozené evidentnosti mateřství i otcovství umožňuje jejich interpretaci jako číře funkčních prvků, v nichž jeden může být snadno nahrazen prvkem jiným, stejně či lépe ideově funkčním.*“ „*Celý složitý substituční řetězec zřetelně naplňuje ideologicky významotvornou funkci uzávorkování a oslabování „přirozeného“ mateřství i otcovství a naopak u těchto složek akcentuje roli arbitrární, dohodovou, vytvořitelnou významovým konstruktem, které společenství přijalo.*“⁷³

Důležitým aspektem se zdá i další z vlastností fikčního propagandistického světa. Tímto aspektem je absence dětí a dětského světa a výrazné zúžení prostoru pro lidi staršího věku. Tento svět zkrátka není pro „starý“, ale ani pro děti. Vysvětlení pro tento fakt můžeme nalézt v tvrzení, že připuštěním dětského světa zejména do oblasti budovatelského románu by zcela nutně s sebou přineslo i zvýšení důrazu na rodinné prostředí, na intimní rodinné vztahy⁷⁴. Tento svět je světem mladých a odvážných lidí, jejichž děti zažijí již světlé zítřky. Mladí je musí nejprve vybudovat. Na této cestě jim stojí stáří – starší lidé, které musí být přemoženo ve jménu nového věku. K charakteristikám zkoumaných děl patří mj. i to, že: „*v příbězích chybí katarze milostných vztahů v podobě mateřství, mateřství je substituováno veřejnými a společenskými aktivitami (nebo je směřování k mateřství nahrazeno tragédií - potrat, to umožňuje dále se hrdince zapojovat do budovatelských aktivit, absence dětí umožňuje se vyhnout chtě, nechtě popisu privátního prostoru. Mateřství, rodičovství a děti jsou posunuty směrem do budoucnosti, k mírovému světu, který bude splňovat kritéria, která se nyní teprve vytvářejí.*“⁷⁵

⁷¹ Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006. s. 251.

⁷² Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006. s. 252.

⁷³ Ibid. s. 253.

⁷⁴ Výjimkou se v těchto letech ukazují jen některé literární a obrazové útvary (básně, plakáty) spojené s tematikou boje za mír, které akcentují i děti.

⁷⁵ Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006. s. 252.

Dalším zajímavým aspektem oslabování mateřského elementu ženy na nějž upozorňuje Bílek při analýze jednoho z propagandistických plakátů (vyobrazení matky a dětí přinášejících jídlo z obchodu Zdroj) je právě snaha potlačit matku (ženu) jako zdroj potravy. Nyní si tuto péči (ale i mnohé další typy péče dříve spojené s mateřskou funkcí) může člověk opatřit ve veřejném prostoru (v našem případě v obchodech Zdroj). V této souvislosti může čtenáře napadnout zamyslet se nad fenoménem polotovarů (Vitana přece vaří za Vás), jejichž společenská funkce je obdobná.

Proto v tomto ohledu nemůžeme nesouhlasit s Bílkovými závěry v oblasti sémiotického výzkumu propagandistického světa budovatelské literární a obrazové kultury: *„Mytologizační eliminace reference směrem k aktuálnímu světu a potlačení ozačovaných nabývají znaky ženství a mateřství svou autonomní sílu plovoucích označujících, uvolněním z vazeb tradice či normálnosti se dosahuje jednoznačně a celostně působících významových sdělení, která využívají persvazivní potenciál paralelismů a substitucí, tak silných v nezakotveném mytologickém diskurzu. Obraz mateřství je koncipován nikoli na základě privátního, ale veřejného prostoru. Právě funkčnost znaku se stává základní hodnotou: mateřství je zbaveno své archetypální tradičně rodinné pozice, přestává být otázkou individuálních voleb, rozhodnutí, úspěchů a selhání. Stává se celospolečenskou funkcí, jejíž problematičnost ve smyslu zdržování se, věnování se individuálnímu, nepředvídatelnost výsledku, je přeindexována směrem ke konotacím kontinuity, neochvějné linky mezi minulostí, přítomností a budoucností. Tj. v tomto světě se nerodí či není vychováván jedinec, zde se rodí nositel poučení z třídních bojů.“*⁷⁶

Zcela podobné je to s motivem prostředí domova vůbec. Dobře to ukazuje v jedné ze svých sémiotických studií Vladimír Macura, když podrobuje analýze budovatelské drama Vaška Káni *„Parta brusiče Karhana“* (1949). Macura ukazuje že motiv domu se v budovatelské kultuře posouvá do zcela jiné polohy. *„Obvyklé motivy domova zcela zřetelně ustupují: klid, odpočinek, rád – to vše tu je nápadně zredukováno a karikováno do podoby banálního zájmu o pouhé jídlo, úklid, zájmu, který je třeba odmítnout jako neuvědomělý.“*

Domov je v této kultuře spíše elementem, který narušuje veřejný svět socialismu. Matka i v Káňově dramatu vystupuje jako osoba spojená s domovem. Zde však je prvkem cizorodým, zpátečnickým (je buržoazním přežitkem) k novému socialistickému řádu, stává se karikaturou. *„Dům se rovnal vlastně úniku, byl nejen symbolem lidské samoty, ale dokonce přímo vědomé (a proto nepřátelské) izolace. Stabilitu, jistotu skýtají v tehdejších ideologických koncepcích především zápasy vně domova, domov se stává přijatelný, jen pokud se vnějšímu světu otevře přijme ho do sebe jako svou součást a sám se změní v jeho součást.“*

„Marie Pujmanová se sice přidržuje tradičního tématu domů ochranných, ale spatřuje v nich znak jiného tématu ve své době jednoznačně preferovaného: míru. Dům a domov je brán na milost se svými tradičními atributy, jen pokud jsou pojaty jako atributy míru. Téma samoty patřící do rejstříku motivů s tématem domu, původně spjatých je jednoznačně rušeno důslednou kolektivizací : tématem básně není dům, ale pospolitost domů, domy nejsou vytržením z okolního světa, ale jeho součástí, dokonce velice významnou, ne-li přímo určující: „Jen sviňte, majáky, do přitní májového/ jasnýma očima očima osudu svýho.“

Láska měla být vyvedena ze soukromého prostoru domu a pokud možno oderotizováno. Souvisí to i s novým programovým postojem k ženě. Jestliže je žena příliš soukromého prostoru domova, pak je spolu s ním odsuzována (M.Kundera a báseň To není láska), ať už

---

⁷⁶ Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006. s. 260.

jako žena-matka, tak jako žena-milenka. Ideálem ženy stává žena – bojovnice, žena – soudružka.

Programové otevírání a rozrušování intimního prostoru domu na opačném konci téhož procesu budovalo s tradičními atributy domova (jistota, klid, mír, stabilita, odolávání tlaku nepřátelského světa) představu velké socialistické vlasti jako společného obydlí všech. (Náš dům je plný dětí, náš dům je plný lidí, náš dům je nový svět, stavěný pro člověka. Zatímco novým prvkem emblematické domova v rovině soukromé bylo jeho otevírání vnějšku, představa domova jako metafory země budujících socialismus naopak vyhroutil nesmlouvavě normativní požadavek pevných, ba nepřekročitelných hranic. Zatímco zůstat v prostoru domova v onom soukromém plánu znamenalo zradu, v plánu veřejném se naopak rovnalo zradě, tj. velkou socialistickou občinu, opustit.“⁷⁷

Shrnutí poznatků, které jsme získali prostřednictvím analýzy literárních a obrazových fragmentů, bude vypadat přibližně následovně. Navíc je možno zkusit je porovnat i s obecnými marxistickými východisky v oblasti ženské emancipace. Pro účely i naší práce se zdá nejdůležitějším fakt konzervace stávajícího uspořádání pohlavních vztahů i v rámci oficiálního jazyce režimního nároku. Máme tím na mysli to, že žena i nadále zůstává ženou, muž mužem a preferovanou sexualitou je heterosexuality. Všechny konvenční pohlavní znaky jsou nadále konzervovány (atributem ženy jsou dále dlouhé vlasy, pohledný obličej, sukně, atd.). Právě toto považujeme za jeden z hlavních ukazatelů povahy sociálního prostoru. Vše toto tradiční (buržoazní) i přes mnohé změny přežívá v budovatelské kultuře první poloviny 50. let. Jinými slovy, hlavní ukazatele v oblasti sexuality zůstávají v sociálním prostoru nezměněny. Možnosti odlišného sexuálního chování jsou sankcionovány a tím je i značně omezena možnost je podřývat pomocí jiných subverzivních sexualit.

Důležitým poznatkem, který navazuje na výše řečené, je tendence v budovatelském období převádět tradiční označující spojené s rodinou (v buržoazním období) do veřejného prostoru. Tedy, že tradiční buržoazní signifikanty (a tím pádem stereotypy) se stávají vlastností i veřejného prostoru. Na ženu je nyní v jediném sjednoceném veřejném prostoru uvalena nejen pracovní povinnost, ale i povinnost být matkou (neboť být matkou je práce, je pracovní výkon). Být matkou je nyní pouhý pracovní výkon, který může být arbitrárně přidělen, ale i odejmut. (toto samo o sobě je docela subverzivní). Do veřejného prostoru jsou dále přenášeny i další rodinná označující (otec, matka) a dalekosáhlým způsobem jej nyní formují (např. Stalin je prohlášen za otce národů, Gottwald za otce pracujících, strana – KSČ se stává matkou, pracovní kolektiv se stává rodinou s dětmi s otcem i s matkou).

Tedy, i přes zdánlivě dalekosáhlé změny v oblasti ženské zaměstnanosti a přístupu k ní, lze vysledovat výraznou kontinuitu v nastavení sociálního prostoru. To se projevuje i v analýze jazyka a symbolických hodnot šířenými v rámci mocenského nároku režimu. Tradiční charakteristiky v jeho rámci nadále přetrvávají a minimálně také něco vypovídají o povaze tehdejšího sociálního prostoru (máme na mysli širší perspektivu nežli segment mocenského nároku). Tlak na ženskou zaměstnanost (a tím i zapojení žen do veřejného prostoru) se tak nadále děje v prostoru, který má výrazně tradiční (buržoazní) parametry. Veřejný prostor tak nyní získává i charakteristiky dříve spojené s prostorem soukromým. Je patrná výrazná snaha setřít hranice mezi oběma typy prostorů. Veřejné se stává soukromým, soukromé veřejným. Charakteristiky spojené dříve se soukromým se stávají i vlastnostmi prostoru veřejného a naopak. Nicméně, v těch nejdůležitějších charakteristikách nedochází k žádoucímu přeznačení, přeznačení významů, přeznačení sociálního prostoru. Uspořádání prostoru tak umožňuje pokračování znevýhodnění žen vůči mužům.

⁷⁷ Macura, V. Šťastný věk, Praha 2008, s. 148-149.

V návaznosti je možno se pak ptát, jaký vztah má takováto realizace marxistických postulátů v praxi a symbolické nastavení sociálního prostoru, které se „ustavilo“ v budovatelských letech k původním východiskům marxistické teorie a praxe. V této otázce je třeba přiznat, že marxistická teorie problematiku symbolického nastavení sociálního prostoru neřeší. Řešení ženské otázky a ženského osvobození vidí zejména v ekonomické oblasti, sociálně symbolickou oblast jen v náznacích předjímá. Proto se neumí s touto symbolickou diskriminací vypořádat, zná jen znevýhodnění ekonomické, nikoli symbolické. I sama tato teorie tak nemůže ani neumí reflektovat svá symbolická zakotvení v kultuře 19. století. Tak jej nevědomky sama reprodukuje. Symbolická stránka kultury a společnosti tak zůstává neodhalena, neřešena. Sama toto tedy neumí řešit a navíc vše toto reprodukuje, proto může docházet k reprodukci genderové nerovnosti. Toto nastavení je již zakotveno v marxistické teorii. Tedy, zdroje nastavení sociálního prostoru budovatelského období leží, jak zde (tj. v marxistické teorii), tak i v domácí kontinuitě buržoazní kultury. Marxistický recept tuto tradiční kulturní bariéru neumí narušit a částečně sám tuto bariéru posiluje.

3. Autoritativní diskurs na lokální stranické úrovni – myšlenkový svět konferencí OV KSČ v Českých Budějovicích v 50. letech. (pilíř II.)

Úkolem práce v tomto oddíle bude vznést otázku po tom, jak se zacházelo s emancipační rétorikou na lokální stranické úrovni v budovatelském období první poloviny 50. let. Práci zde budou zajímat projevy delegátů zejména okresních stranických konferencí (v menší míře i předsednictva OV). V prvním plánu budou tyto projevy (texty) podrobeny kvalitativní (diskursivní) analýze. Zajímat se bude, jak symbolické, tak i čistě lingvistické prvky a jejich použití producenty textu. V tomto ohledu bude zajímavá zejména případná korelace a nesoulady s oficiálním diskursem mocenského nároku (propaganda). Navíc je možné se pak ptát po společných kořenech takových korelátů (kontinuita stereotypů, jejich dlouhé trvání). V druhém sledu pak bude práci zajímat konkrétní zacházení (produkce textu a rozumění jemu) s textem (jež obsahuje emancipační rétoriku, tj. symbolické prvky spojené s ženskou emancipací) jeho producenty (autory textu). Tedy to, co nebo jaké motivy se mohly skrývat za takovým zacházením, použitím a rozuměním producenty textu. V jakých situacích tuto rétoriku používali? V jakých situacích se jim její použití hodilo? Jaké benefity přinášelo aktérům její použití. Jak se tyto situace, kdy byla tato rétorika používána, od sebe odlišovaly? Otevírala tato konkrétní vlastní aktérská použití prostor pro přeznačení a rekonstrukci zavedených symbolických pojmenování pro rekonstrukci symbolického aspektu sociálního prostoru? Na druhou stranu, do jaké míry korelovala tato rozumění a použití v konkrétních situacích (aktérské symbolické jednání, které je činěno na základě dalších hledisek jako věk, náboženství, sex, atd.) s oficiálním režimním nárokem a jeho elementy v oblasti ženské emancipace. A konečně, zdali je možno pak stopovat společné kořeny těchto dvou univerz, hledat nějaký společný zdroj, ze kterého jsou oba napájeny?

Prvním textem, se kterým se bude pracovat, bude část projevu tajemníka OV KSČ České Budějovice s. Jana Hejny⁷⁸ z okresní konference z roku 1950. Ženské emancipační otázky věnuje tajemník v rámci svého mnohastránkového projevu (dominují ekonomické otázky, zejména otázka zemědělství a boj s ideologickým nepřítelem) pouhý odstavec v závěru vystoupení. Vidíme tedy, že i v rámci budovatelského období nepatřila ženská otázka rozhodně k nejdůležitějším tématům.

---

⁷⁸SOkA České Budějovice A 144/karton 1 OK. 1951. s. 75; viz. příloha č.1

K nejdůležitějším momentům tajemníkovy statě věnované ženám a jejich emancipaci patří: spojení argumentu rovnoprávnosti s 50% zastoupení žen na závodech. 50% zastoupení žen je argumentem rovnoprávnosti žen s muži. Fakt ženské rovnoprávnosti však oceňujeme **my**⁷⁹ (straníci). **My ceníme**, oceňujeme tuto aktivitu žen (tajemník však přiznává, že tento fakt ještě strana tolik nedocenila), aktivita žen = rovnoprávnost. Žena je rovnoprávná protože je aktivní. Ženy jsou aktivní a jejich postavení tomu musí u **nás** (straníků) odpovídat (tedy zdá se, že rovnoprávnost vypadává). Jak budou ženy aktivní, takovou budou mít u nás pozici. Jinými slovy **postavení ženy u nás odpovídá jejich aktivitě**. Aktivita a početnost (všimněme se důrazu na kvantitativní stránku věci) žen vyžaduje, tj. je mírou podílu žen (na jejich postavení), participaci (podílení se) ve veřejných a stranických orgánech (to je to my, u nás). Dalším motivem, u kterého se tajemník zastavuje jsou potíže s **výběrem** funkcionářek. Je podle něj třeba, aby samy ženy řešili tuto otázku, aby viděly (uplatňování perspektivy **my - ony**) posun ke kvalitativní dimenzi, od pouhého zastoupení k výkonu funkce (do které jsou však vybrány). Žena bude uznána jedině svou prací, a toho my jako straníci chceme dosáhnout. Dokonce se zde objevila tematizace stereotypního obrazu „ženy v kuchyni“. „*Musíme skoncovat s názorem i velké řady našich soudruhů, že žena patří pouze jenom do kuchyně*“ Mluvčí však svým výrokem ani ženu v kuchyni nezavrhuje. Mluvčí nepřímou tvrdí, že žena patří nejenom do kuchyně. Pak uvádí nepochopitelný příklad průvodčí, jako příklad ženské emancipace, přestože je značný rozdíl mezi prací průvodčí a funkcionářky s rozhodujícími pravomocemi. V návaznosti na to mluvčí rozporně tvrdí, že žen funkcionářek je dost a plní svou funkci nejméně tak dobře jako muži. Ve výpovědi tudíž nacházíme rozpor mezi první a druhou částí, kdy je artikulována potřeba funkcionářek a následně je popřena jejich údajně hojnou existencí. Mluvčí se svým obratem pravděpodobně snaží změkčit svou předchozí kritiku strany a vlastní sebekritiku v přístupu k ženám a obrací pozornost od činnosti strany a mužů k výkonu žen. Tímto způsobem přenáší emancipační proces ze strany mužů (strany) zpět na ženy. Velmi zajímavou perspektivou je v tomto textu také neustálé porovnávání ženy s mužem, jejich výkonu k výkonu muže, žena je měřena neustále mužskou perspektivou, mužským měřítkem.

Mužská perspektiva, kterou je žena neustále poměřována je z projevu tajemníka více než patrná. To však je pasivní nastavení sociálního prostoru. Závěrečný obrat (viz. výše) svědčí o její pasivitě (mužské perspektivy). Tajemník se sám i jménem stranického vedení zbavuje odpovědnosti za prosazování ženské emancipace. Tu naopak přesouvá na ženy samé a jejich výkon. Ve světě tajemníkovy projevu tak muži nepomohou ženě v domácnosti (v kuchyni) a emancipaci ji zkrátka příliš neusnadní. Žena se musí snažit sama a emancipaci si svými silami vybojovat.

Pokud se podíváme na vztah tajemníkovy projevu k světu mocenského nároku (propagandy) zjistíme, že poněkud vyhrocuje jisté prvky z oficiálního diskurzu. Především velmi rozvádí tezi o rozhodujícím podílu žen na jejich vlastní emancipaci, které je v tomto kontextu doplněno mužským nezájmem o usnadnění ženám v jejich emancipaci. Rovněž více zde rezonuje poručnický tón mužů nad ženami, kdy jsou ženy objektem mužského ocenění. Rovněž zajímavým je fakt, že veřejná aktivita žen je nadstavbou nad prostým zastoupením žen na závodech, které je kvalifikací pro veřejnou činnost žen. Výrazným rysem lokálního kontextu je však absence silných motivů vedoucích k potlačení domácího (rodinného) prostoru. Není zde tolik potlačen domácí prostor, žena musí pracovat, jak na pracovišti, tak v domácnosti, kuchyni. Důležitým je zde tedy zejména důraz na ženu jako pracujícího člověka. Více zdůrazněné je zde oproti oficiálnímu diskurzu uplatňování výrazně bipolární mužsko – ženské perspektivy mluvčím (my muži – oni ženy), která svědčí o jednoznačném dichotomickém (v oblasti pohlaví) nastavení sociálního prostoru. Nadvláda mužů nadále

---

⁷⁹Tučným zvýrazněním chce autor ukázat na nejvýznamnější momenty projevů.

pokračuje i v tvrzení, že my ceníme tuto aktivitu žen, my tak rozhodujeme o jejich zrovnoprávnění. Podmínkou rovnoprávnosti ženy je její pracovní aktivita, kterou však ceníme my muži. Cenění ženy mužem je zde mnohem více přítomno nežli v oficiálním diskurzu⁸⁰.

Z hlediska otázek, které jsme umístili do druhého sledu (tj. co se skrývá za tajemníkovou textovou produkcí), můžeme projev tajemníka shrnout asi následovně (již jsme tak učinili výše, nyní tedy pro jistotu jen shrňme): emancipační odpovědnost přenést z nás na ženy, neničit tolik domácí prostor, všeobecné cenění žen muži, jejich využívání muži. Jejich služba mužům, kteří je můžou, ale i nemusí zrovnoprávnit. Projev je tedy typickým příkladem vykořisťování žen muži, které tedy pokračuje i v období budování socialismu. V pohlavním vztahu žena - muž nedochází z jeho strany ke snaze k přeznačení symbolické dimenze sociálního prostoru. Nadále tak reprodukuje stereotypní (buržoazní) uspořádání sociálního prostoru v oblasti pohlavních vztahů.

Je nyní otázkou do jaké míry koreluje obsah jeho projevu s jeho funkcí tajemníka OV KSČ. Jedná se v tomto směru i o stanovisko strany směrem k podřazeným jednotkám v rámci KSČ? Jaký význam přikládat tomu, že původce analyzovaného textu zastával funkci tajemníka? Nicméně, tyto otázky zatím zůstávají nad rámcem naší práce.

Dalším analyzovaným textem bude diskusní příspěvek s. Millingdorferové⁸¹, která na konferenci (1951) vystupuje za „Poradnu pro nábor žen do práce“. Jedná se tedy o příspěvek ženy, řadové delegátky okresní konference. Můžeme si všimnout, že v jejím projevu je silný akcent na zachování domácího prostředí v oblasti péče o dítě. To konvenuje předchozímu textu, jež se taktéž nesnaží potlačit domácí (rodinný) prostor na úkor veřejného. Tento společný rys se nachází v opozici k oficiálnímu diskursu.

Mezi nejdůležitější momenty tohoto příspěvku patří: zpočátku vystupuje mluvčí v první osobě jednotného čísla, záhy však přechází k plurálu. Často dochází ke změně osoby u mluvčího během jeho projevu, není tedy v mnoha případech jasné, zda mluvčí mluví za sebe jako za ženu nebo za straníka. Spíše se zdá, že mluví za straníka. „*Lidová republika dává stejná práva ženám jako mužům*“. **Spojení práva, práce a výživy dětí s pozicí ženy.** To vše je v ČSR a na západě ne. **Výčet vychází od výživy dětí, která je hlavní povinností žen, pak následuje práce, až na samotném konci jsou práva žen.** Mluvčí zde mluví za straníka a používá plurál my. Když mluví za ženy, tak to vždy zdůrazní. Zajímavé napětí je mezi prvním a druhým článkem tučně zvýrazněné trojice, tj. výživou a péčí o dítě a prací žen. Podle mluvčí je budování školek a jeslí narušením role matky v péči o dítě. Těžký průmysl je jen pouze pro muže. Využití pracovního potenciálu žen pro budování socialismu je ve zřetelném napětí s péčí o dítě. Napětí mezi první a druhou částí. V první, buduje mluvčí základ ženské role v péči o dítě, ve druhé se jej snaží potlačit akcentem na práci žen a funkci školek ve výchově. Výčet kvality školek však na druhou stranu potvrzuje roli matky živitelky, když vyličením jejich funkce a kvality (shodují se s funkcí matek) je chce přesvědčit delegovat na ně svou funkci. Z výpovědi je patrné, že **péče o dítě je nadále prioritou role ženy, stát ji pomocí veřejných zařízení (školky) bere na sebe, jedině pak mohou ženy pracovat.**

I přes odlišné pohlaví a postavení vzhledem k předchozímu mluvčímu má mluvčí a jeho text mnoho společného se svým o rok starším předchůdcem. Kromě již obligátní duální perspektivy (my – oni), zde ještě spojené se střídáním perspektiv (my-strana; my-ženy) je zajímavá opětovná zdrženlivost k destrukci soukromého prostoru (viz. výše), tj. napětí mezi dvěma póly obsaženými v textu (zdá se že toto je pro lokální úroveň typické). Výrazným poselstvím textu je osa ženských priorit: péče o dítě, práce v zaměstnání, ženská práva. Potvrzuje to jen tvrzení, žena si musí svou rovnoprávnost zasloužit.

⁸⁰ Srov. Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové kultury in V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006

⁸¹ SOKA České Budějovice A 144/karton 1. OK 1951, s. 146; viz. příloha č. 2

Na základě nejen tohoto příspěvku je možné identifikovat tři základní dílčí diskursy - diskurs práce, diskurs mateřství, diskurs práv. Diskurs mateřství a diskurs práce jsou v tomto článku v napětí. Následně se pak můžeme ptát, zda-li se v tomto případě jedná o zvláštnost lokální úrovně vůči oficiálnímu diskursu, ve kterém podle našeho názoru toto napětí chybí. Odlišuje se tím lokální úroveň od úrovně oficiální?

Zastavme se nyní u tendencí zdrženlivosti k destrukci soukromého (rodinného prostoru), která se zdá patrnou na lokální úrovni. U projevu tajemníka se to projevuje tím, že podle něj žena patří nejen do kuchyně (tedy patří i do kuchyně). V případě s. Millingdorferové tím, že je vyzdvihován mateřský diskurs a neustále staven do napětí k diskursu práce. Na mnoha dalších místech je tato tendence znovu a znovu přítomna. Ženy tak například mohou vstoupit do zaměstnání jen když k tomu mají možnost (příspěvek s. Šťastného) jinak ne.

Kromě zmíněného motivu zdrženlivosti k destrukci domácího prostoru je další výraznou charakteristikou lokálního prostředí tendence k definování ženy prostřednictvím muže a tím i její ovládání mužem. Opět, takto silně tuto tendenci na oficiální rovině nenajedeme. Takto silně rezonuje jen tady. Děje se i tak v textech, jež si daly za cíl tuto stávající mocenskou praxi kritizovat.

V tomto případě se jedná o příspěvek s. Seidlové⁸², který byl pronesen na okresní konferenci také v roce 1951. V první části je artikulována kritika mužů a je prezentována jako hlavní motiv příspěvku. Mluví se však dále omezuje pouze na povinnosti a strasti žen, jejichž výčet dominuje zejména druhé části příspěvku. Důležitou je i dichotomie pohodlí x práce, tj kapitalismus x socialismus, jež zde má představovat výhody socialismu pro ženy, protože jim umožňuje osvobozeně pracovat a podílet se na tvorbě své budoucnosti, a to na rozdíl od kapitalismu, kde v jeho pohodlí přežívají staré panské vztahy a kde jsou ženy vykořisťovány. Obsahem prostředního odstavce textu je, že žena bude uznána pouze na základě své práce. Poslední odstavec je zajímavý, přenáší rovněž emancipační těžiště na ženy, jež je zde vyjádřeno výčtem pracovních povinností žen. První odstavec je pouze o práci žen, například logickou perspektivu změny rolí v rodině neřeší (**povinnosti manžela v rodině neřeší, opět je to důkaz o nedestruování stávajícího rodinného prostředí**), řeší ženskou práci mimo domov. Z textu se zdá, že **práce na pracovišti (tedy mimo domov) je vyžadována soudruhy (poslední odstavec, odkaz na rovnocennost, rovnocennost znamená pracovat jako muž), kteří když chtějí, aby byla žena rovnocenná a rovnoprávná, tak myslí především na ekonomické důsledky ženské práce**. Žena je zde subjektem muže, stojí na jeho uznání (zde v paradigmatu práce, prostřednictvím ženské práce). Podle zmíněného projevu se zdá, že soudruzi vyžadují rovnocennost žen na pracovišti a ve straně především z důvodu ekonomického využití ženské práce. Kritika (jež zde žádá větší zastoupení žen v orgánech) však probíhá v rámci zaběhnutých schémat (bezzubá?). V této souvislosti si však lze položit otázku, zda mluvčí nevyužívá zaběhnutých schémat (práce žen) ke kritice stavu v orgánech strany?

Mluví neuvvažuje o změně rodinných rolí, nechce destruovat stávající rodinný prostor. Zajímá ji práce v zaměstnání, zabývá se výčtem ženských povinností, ženské práce, strasti žen. Mluví podrobuje kritice zařazení žen na pracoviště, za ním totiž stojí ekonomické vykořisťování ze strany mužů, nikoli skutečné snahy o narovnání vztahů mezi pohlavími. V rámci paradigmatu práce však i tato práce je prací, již je záhodno vykonávat. Žena je zatížena a má mnoho povinností. Kritika mužů je zaobalena do výčtu strastí a pracovního zatížení žen (my té práce máme víc než vy, jak doma, tak na pracovišti, ale nejsme přesto svobodné - rovnocenné, jsme nadále vykořisťovány), jež je pochopitelná jen v paradigmatu práce. Zároveň je však potvrzován fakt, že žena je definována ve vztahu k muži. Kritizuje muže, ale zároveň touží po jeho uznání. Žádá konečnou rovnoprávnost, nikoli jen

---

⁸² SOKA České Budějovice A 144/karton 1. OK. 1951, s. 213; viz. příloha č.3

rovnocennost na pracovišti (tj. ekonomické vykořisťování). Proto požaduje větší zastoupení žen ve stranických orgánech (děje se tak ve stále stejných, zaběhnutých schématech, žádá o to muže).

Zde tedy lze vidět zajímavý příklad kritiky mužů prostřednictvím stávajících schémat, kritiky, jež mimo svůj kritický potenciál (je podán velmi zajímavou formou), obsahuje i chronickou tendenci neustálého vztahování se ze strany žen k mužům. Jinými slovy, narážíme na touhu žen po mužském uznání, která maří poměrně zajímavý kritický potenciál. Dichotomická hradba (dichotomické nastavení symbolické pohlavní dimenze sociálního prostoru) mezi mužem a ženou tak neustále brání kýženému přeznačení sociálního prostoru a sociálních vztahů. Kritika tak bude v důsledku jen málo účinná, symbolická dimenze sociálního prostoru se nadále odehrává v mezích panství muže a touhy ženy⁸³. Nedochází k symbolickému přeznačení pohlavní vztahů a charakteristik jednotlivých pohlaví. Znevýhodnění, diskriminace a vykořisťování tak mohou nadále trvat. Zdá se, že zajímavost tohoto příspěvku je dána i prostředím, ve kterém se mluvčí pohybovala. Její práce v poradně pro ženy ji jistě poskytla a zprostředkovala zkušenosti mnoha žen. Tyto zkušenosti pak jistě ovlivnili náhled na problematiku emancipace.

Přes nepříliš utěšenou situaci žen ve vztahu k mužům v budovatelské kultuře je takový kritický hlas, jaký jsme měli možnost analyzovat na okresních konferencích, slyšet jen zřídka. Naopak, mnohem častěji jsme svědky projevů nekritických, ba pochvalných. Vedle soudružky Seidlové tak na stejné okresní konferenci v roce 1951 vystoupila se svým příspěvkem i soudružka Střelečková⁸⁴, delegátka traťové organizace KSČ u ČSD.

Zprostředkování jejího projevu může vypadat asi následovně: služba průvodčí se mi líbí a jsem s ní spokojena i přes veškeré potíže, které se jí musí obětovati. Služba přináší mluvčí řadu potíží, je tíživá, musí se ona a její kolegyně proto obětovati. Následuje výčet tradičně mužům přisuzovaných vlastností (ostražitost, dochvilnost, spolehlivost, atd.) které představují tíživost (jsou to potíže) služby pro ženy.

Namísto kritiky trvajících stavů jako v předchozím příspěvku, jsme zde svědky jeho glorifikace. Mluvčí (žena) se sama stylizuje do podřízené role se všemi typickými vlastnostmi. Služba (zde u ČSD) je typicky mužskou záležitostí, pro ženy je její výkon tíživý a přináší řadu problémů (potíží), musí se proto obětovati. Obětovat se i přes veškeré potíže plynoucí z mužského charakteru služby. Žena se tedy přizpůsobuje mužskému povolání, je nucena se obětovat. Zarážejícím je v této souvislosti výraz obětovat. Žena se obětuje a vykonává mužské povolání, mužské povolání je obět'. Podle mluvčí se tedy zdá, že ideálním zařazením ženy není výkon mužských povolání (otázkou je, zdali se to vztahuje i na další povolání a vůbec celý veřejný prostor), které je obětí, ale zařazení jiné. Na základě tohoto je pak možno ptát se, zda-li se za tímto obětováním neskrývá opětovná tendence v rámci lokálního prostředí. Tendence kterou jsme pracovně nazvali zdrženlivostí k destrukci soukromého prostoru (rodiny).

I přes rozdílnost v tónu obou projevů (kritičnost – nekritičnost) lze zaznamenat některé spojující znaky. Obě mluvčí jsou přesvědčeny, že zařazení žen do zaměstnání není jejich pravým zařazením, je obětí, totiž prací na ně uvalenou muži (ekonomické důvody). Na druhou stranu je toto zařazení prací, prací, kterou je záhodno vykonávat nehledě na její mnohé negativní konsekvence, protože je to zkrátka práce (paradigma práce). V tom spočívá obět' ženy a jejich příspěvek k muži režírované emancipaci žen, ve které není místo pro jejich skutečnou rovnoprávnost. Za skutečné zařazení ženy považují zmíněné delegátky práci v rodině, péči a výchovu dětí, péči o domácnost. Shodují se v tom že nechtějí destruovat soukromý (rodinný) prostor.

⁸³ Toto označení jsem si vypůjčila z názvu knihy Pavla Barši *Panství muže a touha ženy* (2002).

⁸⁴ SOKA České Budějovice A 144/karton 1. OK. 1951, s. 216; viz. příloha 4.

Jak jsme již zmínili, mimo kritických příspěvků na adresu charakteru ženské emancipace, jsme svědky i příspěvků nekritických, ba pochvalných. Jedny z nich jsou mj. i příspěvky s. Benešové⁸⁵ a s. Šmídové⁸⁶ z okresní konference (1953), které se zabývají tématem výborů žen a činnosti žen v nich. Shrnutí jejich příspěvků může vypadat asi následovně: učinit platnou rovnoprávnost ženy a muže, tuto možnost dává lidově demokratický režim. Možnost⁸⁷ je povinností se zapojit do výborů žen. Žena si musí rovnoprávnost odpracovat, zasloužit. Rovnoprávnost musí být zplacněna, tuto možnost dává stát. Ženy se musí zapojit do práce a rovnoprávnost odpracovat, hodnotitel práce je vždy muž, žena musí nasadit velký výkon (proto ty výčty ženských povinností a závazků), aby mohla být uznána.

I tak na první pohled velmi odlišně (máme na mysli naprosto odlišnou formu, kritika – souhlas) můžou vypadat příspěvky pronesené ženami.

Jak jsme již výše zmínili, tak významnou událostí, která našla svůj odraz v mnoha příspěvcích v rámci okresní stranické konference, byla transformace dosavadního institucionálního zakotvení ženského hnutí. Na jaře roku 1952 byl rozpuštěn dosavadní Československý svaz žen a nahrazen tzv. výbory žen, které měly vzniknout v každé obci, při každém MNV⁸⁸. Tento zákrok se odrazil i diskusních příspěvcích, jak na okresní konferenci, tak i v jednáních předsednictva OV KSČ. Pro naši práci jsou příspěvky reagující na tento akt dalším vítaným zdrojem mluvení o ženách.

V materiálech z okresní konference KSČ z roku 1953 nacházíme příspěvky reagující na tuto událost (z jara 1952). Reakce delegátek (viz výše) nikterak nevybočují z již výše popsaných mantinelů. Z výše popsaných mantinelů nevybočují ani zápisy z jednání předsednictva okresního výboru (POV) KSČ České Budějovice. Ba co více, tyto dokumenty jsou manifestem muži řízené emancipace žen v Československu. Zcela otevřeně je v nich manifestována role nových ženských výborů jako pouhých pomocníků a převodových pák. V dokumentech jsou zdůrazněny především hospodářské benefity plynoucí z činnosti výborů žen (potažmo žen samotných) a benefity politické, a to zejména při socializaci vesnice.

Pro účely naší práce můžeme shrnout dokumenty z předsednictva OV KSČ k tématu zakládání ženských výborů při MNV a jimi definované společenské role následovně: získávání žen pro aktivní boj za mír; mobilizace žen pro plnění povinností především v oblasti zemědělské produkce a výkupu; zvyšovat politickou a kulturní úroveň žen; zvyšovat pracovní morálku zemědělských družstev, seznamovat ženy s novými sov. postupy, zlepšení úrovně zemědělské výroby; spolupráce se spotřebními družstvy, zlepšení zásobování a obchodu na socialistické vesnici; doporučovat ženy na odpovědná místa ve funkcích; pomáhat zřizovat zařízení péče o děti; ustavovat a podílet se na činnosti SRPŠ.

Díky dokumentu je ve znamení stálého napětí mezi stranou (muži) a ženami, které jsou identifikovány jako jednolitá skupina. Strana a ženy jsou dvě odlišné formace. Strana si v dokumentech osvojuje právo řídit agitační činnost mezi ženami. Tato identifikovaná skupina musí být získána stranou pro budování socialismu. Tento stranický nárok se projevuje také v odůvodnění reorganizace ženského hnutí a politické práce mezi ženami. Podle dokumentu je tato reorganizace vedena snahou zapojit ještě širěji a ještě efektivněji ženy do budování socialismu. Podle samotné stylizace dokumentu jej můžeme číst jako stranický manifest mocenského nároku nad ženami, jako mocenský nárok na jejich zapojení do práce, jako

⁸⁵ SOKA České Budějovice A 144/karton 1. OK. 1953, s. 399; viz. příloha 5.

⁸⁶ SOKA České Budějovice A 144/karton 1. OK. 1953, s. 371; viz. příloha 6.

⁸⁷ Možnost zde můžeme chápat dvojím způsobem, tedy buď jako, že pokud mají ženy možnost se veřejně angažovat – nejsou zaneprázdněny starostmi o domácnost, nebo také jako že jakákoli možnost je povinnost, takže vlastně není na výběr.

⁸⁸ Více Nečasová, D.: „Buduj vlast – posílíš mír!“ „Ženské hnutí“ v českých zemích 1945 – 1955, disertační práce, Masarykova univerzita, Brno 2009.

mocenský nárok nad průběhem ženské emancipace. Dokument částečně tento krok zdůvodňuje následovně: „ČSŽ nestačil obsáhnout a uplatňovat svůj vliv na pokrokové pracující ženy, stojící mimo politický život. Protože velké úkoly výstavby socialismu v naší vlasti a zajištění trvalého míru ve světě vyžadují daleko většího zvyšování politické a pracovní aktivity žen, je třeba obrátit pozornost k širokým masám pracujících žen a ještě větší měrou je zapojovat do socialistické výstavby na poli výrobním, politickém a kulturním.“⁸⁹ .... „Je třeba využít reorganizaci hnutí žen k tomu, aby ještě ve větší míře byly ženy prostřednictvím komunistů a komunistek mobilizovány aby se zapojily do socialistické soutěže, aby byly nositelky a propagátorky nových forem práce, aby ženy svou masovou přítomností v oslavách 1. máje i ostatních manifestací se zapojovaly do boje za mír a socialismus.“ Na dalších místech dokument reprodukuje genderové stereotypy (při tom však ukazuje na zdrženlivost k destrukci soukromého prostoru): „Budou pomáhat řešit ženám vstup do zaměstnání a za pomoci orgánů lidové správy zlepšovat a rozšiřovat dosavadní dětská zařízení, zapojovat ženy do úkolů, které jsou jim blízké / péče o děti zaměstnaných matek/pomoc při organizaci dětské rekreace, brigády na pomoc zemědělství, úprava hřišť, okolí domů apod.“⁹⁰ Tomu se tak mělo dít ve městech. Na vesnici k těmto povinnostem dokument ještě přidává zasazení se žen o zlepšení dodávek zemědělských produktů (zejména mléka), zlepšení v oblasti výkupu produktů a zlepšení chodu socialistického obchodu.

V posledním bodu rezoluce předsednictva OV k výborům žen je manifestována muži řízená ženská emancipace: „komunistům v LS se ukládá pečovat o to, aby MNV pravidelně jednou za 14 dní svolávaly výbory žen, zapojovaly ženy k plnění všech hospodářských úkolů, zejména při usnesení strany a vlády, seznamovali ženy se všemi problémy, které stojí před LS v obci a vedli ženy na vesnici k tomu, aby se stali bojovnicemi za socializaci vesnice.“⁹¹

Na okresní konferenci v roce 1953 se z úst tajemníka OV můžeme dozvědět: „velkým pomocníkem v práci MNV měly se stát výbory žen. Při MNV. Můžeme říci, že se ženy velmi osvědčily v této práci, zasloužily se o splnění nových usnesení, jako na příklad v náboru pracovních sil do průmyslu. V plnění dodávek, v uzavírání předmájových závazků a jejich masově politické práce se nám odráží i v získávání zemědělců do JZD, v zlepšení práce JZD a mnoho žen uzavřelo závazky k prvnímu máji., jak v dodávání mléka a vajec, i na pracovní brigády. Zasluhou žen ve Výborech žen se zlepšila i v mnoha MNV samotná práce národních výborů a ženy se stávají hnací silou k plnění úkolů a dokázaly liknavým funkcionářům v MNV, že když je chuť do práce, jdou splnit úkoly nejen v lidové správě, ale i v JZD.

Pro zlepšení práce Výboru žen bylo pořádáno JNV pravidelně jednodenní školení v týdnu, přineslo do další práce Výboru žen velikou pomoc. Zatím školením prošlo asi polovina žen z Výboru a bude úkolem proškolit další polovinu. Zatím jsou výbory žen utvořeny v 66 obcích a proto bude úkolem JNV, aby se postaral o založení Výboru žen ve zbývajících obcích okresu, a aby zde ženy mohly plně uplatnit svou iniciativu v práci lidové správy.“⁹²

O úspěšnosti ženských výborů nám však spolehlivější zprávu podá až zápis z projevu jednoho z delegátů (s. Švec) okresní konference z roku 1955. „**Teprve minulý čtvrtěk ustanovil se při MNV výbor žen a z jejich iniciativy začali pracovat i ostatní funkcionáři.** Ženy to byly, které rozvinuly podpisovou akci. Tato měla u nás úspěch a je podložena několika socialistickými závazky. Výbor žen si dal závazek, že získá 4 ženy do družstva jako členky. Zatím získaly jen jednu – jsou to však funkcionáři, kteří se sami proti vstupu do družstva brání, i když brigádnicky družstvu pomáhají. Je třeba, aby se MNV na tyto soudruhy zvláště zaměřilo a pomohlo přesvědčovací akcí.“⁹³

⁸⁹ SOKA České Budějovice A 144/karton 54, POV. 1952 s. 314.

⁹⁰ Ibid. 316.

⁹¹ Ibid. 317.

⁹² SOKA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1953 s. 333.

⁹³ SOKA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1955 s. 498.

Díky tohoto dokumentu nám neumožňuje hovořit o ženských výborech jako o úspěšném projektu. Další z dokladů k potvrzení takové tendence nám však dokumenty z okresní konference nenabízejí⁹⁴. Můžeme se jen domnívat. Materiály z okresních konferencí z roku 1955 a 1956 pro kontext naší práce nic zajímavého nenabízejí. Tento oddíl bude ukončen úryvkem z projevu tajemníka, který celý problém ženského hnutí druhé poloviny 50. let shrnuje. Ukazuje také na námi sledovanou tendenci: „*Podobnou situaci máme ve hnutí žen, přesto, že ženy tvoří polovinu obyvatel, je jejich činnost ve společnosti minimální. Podíl žen na tvorbě společenského života se zužuje. To není dobré. Podíl žen ve výrobě je velký a tomuto podílu by měl odpovídat podíl žen v uspořádání společenských vztahů.*“⁹⁵

Pokud se pokusíme o shrnutí tohoto oddílu, tohoto pilíře, je nutno v první řadě upozornit na několik nejvýznamnějších faktorů a tendencí v oblasti symbolického uspořádání vztahu žen a mužů. Jedním z nejsymptomatictějších je v tomto ohledu příspěvek tajemníka s. Hejny, který formuluje ve svém příspěvku základní principy vztahů mezi ženami, muži a komunisty. Zvláště důležitá je formulace muži řízené ženské emancipace. Dalšími důležitými momenty tohoto oddílu je přístup samotných delegátek okresní konference KSČ, který se pohybuje na škále od bezmezné adorace a nekritičnosti ke stranické politice ženské emancipace až ke kritickým (či rádobě kritickým) příspěvkům jednotlivých delegátek. I přes tento výrazný rozpor ve formě (kritika/adorace) se v nejdůležitějších znacích projevy delegátek shodují – přijímají mužskou dominanci a muži řízenou emancipaci (i když ji třeba kritizují). Posledním zajímavým bodem je námi na lokální úrovni sledovaná tendence k nedestruování soukromého rodinného prostoru ze strany delegátů (a to jak mužů, tak žen, ale i funkcionářů), který je v rozporu s přístupem, který zavádí tzv. svět mocenského nároku, tj. svět propagandy, který naopak se snaží soukromý prostor rodiny a domu potlačit na úkor prostoru veřejného.

V oddíle následujícím – třetím pilíři této práce – se bude práce snažit postihnout změnu v mluvení o ženách a mužích, změnu v přístupu k ženské emancipaci probíhající od druhé poloviny 50. let. Bude nás zejména zajímat, jak se projevil proces destalinizace v oblasti přístupu k ženské emancipaci na lokální úrovni jednoho z československých okresů. Bude se zajímat mj., jak o změnu obsahové stránky takového mluvení, tak i o to nakolik se změnil přístup mluvčích k mluvení o ženách a mužích.

---

⁹⁴ Na okraj v této souvislosti citujme prohlášení jednoho z delegátů konference (1957), který se podivuje nad pochvalnými výroky na adresu výboru žen ve Zlivi „Ještě k výborům žen ve Zlivi o kterých zde bylo řečeno tolik chvály a o jehož dobré práci slyšíme již po tři roky. Neslyšeli jsme však, jak tento výbor žen pomáhá v okolních obcích ženám v boji za socializaci vesnice. Slyšel jsem již celou řadu poznámek o tom, že výbor žen má ve Zlivi právě takové výsledky, že jeho předsedkyní je sestra soudruha Vařila (pozn. Tajemník OV KSČ), což už samo o sobě je dostačujícím důvodem, aby výbor žen pracoval dobře. Tak se na to dívají lidé venku a proto jsem to tady tlumočil.“ SOkA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957, s. 95.

⁹⁵ SOkA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957, s. 42.

4. Proměny nároků na uznání i výkladových (ideologických) vzorců – zrcadlo proměňující se legitimacy komunistické diktatury konce 50. let. (pilíř III.)

V tomto oddíle práce přikročí k otázce změny, k třetímu pilíři této práce. Na tomto místě bude práci zajímat, do jaké a míry a jak se změnila povaha ženské emancipační rétoriky i zacházení s ní jednotlivými aktéry. Jinými slovy, bude se zde pátrat po obsahových změnách v rámci emancipační rétoriky (mluvení žen a mužů o ženách) a navíc se bude práce zajímat o to, jak se změnilo její používání a zacházení s ní. Nakonec bude mj. zjištěno, že po obsahové stránce se toho příliš na konci 50. let nezměnilo, a že změnilo se naopak zacházení s takovou rétorikou. Spojnice mezi obsahem a formou (zacházením – diskurzivní praxí) zde bude nalezena v tendenci výrazné politické pasivity žen, která ve svém důsledku znamená upření politického rozměru ženské emancipace. Výraznou charakteristikou druhé poloviny 50. let je tedy utlumení politického rozměru ženské emancipace (na rozdíl od emancipace pracovní a jiné). Jinak řečeno, to znamená, že v rámci obsahu mluvení o ženské emancipaci (emancipační rétorika) dochází k potlačení a vymizení politického rozměru ženské emancipace (zapojení žen do politického života, jejich podíl na politice a řízení společnosti). V diskursivní praxi (rétorická praxe, zacházení s touto rétorikou) to pak na politické úrovni (což platforma KSČ s jistotou je) znamená vymizení emancipační rétoriky z úrovně této politické platformy vůbec. Ženy i muži přestávají mluvit, jak o politickém rozměru emancipace, tak i o ženské emancipaci všeobecně. Ženské emancipační téma, dříve tak často zmiňované a opakované, tak v této době mizí z okresních konferencí.

Aby bylo vůbec možné zjistit a prověřit povahu mluvení o ženách a mužích a jejich vztazích ve stranickém kontextu na přelomu 50. a 60. let., bylo nutné sáhnout po jiných typech pramenů nežli ty z prostředí okresních konferencí strany. Pro tento účel zde posloužila analýza stranického týdenního periodika *Nový život* z let 1960 a 1961, na jehož stranách byly nalezeny mnohé doklady tehdejšího mluvení o ženách a mužích a o mezipohlavních vztazích.

Analytický oddíl váží se k období druhé poloviny 50. let započne texty projevů z okresní konference z roku 1957⁹⁶. Již na začátku lze říci, že po obsahové stránce se rétorika mění jen velmi málo. Hlavní charakteristiky jako submisivnost samotných žen mužskému uznání a mužským požadavkům nebo muži řízená emancipace žen za účelem zejména ekonomických zisků nadále přetrvávají.

Vidět to lze dobře na projevu jedné z delegátek (s. Vithová)⁹⁷ okresní konference v roce 1957. U jejího příspěvku již je kladen důraz na výchovu mládeže⁹⁸ (což znamená postupné zaměňování ženské emancipační rétoriky rétorikou výchovy – zejména mládeže), tematika žen tvoří již jen takový dodatek a přílepek na téma „svéprávnosti a rovnocennosti žen“. Autorka používá kvantitativní argument pro ženskou emancipaci, tj. „*dnes můžeme říct, že v našem státě máme závody, kde převládá většina žen a přesto ještě mají malé zastoupení na vedoucích místech.*“⁹⁹ Dále se ozývají již tradiční (i když zde negativně podané)

⁹⁶ Okresní konference se nekonala v roce 1954, pro léta 1955 a 1956 není obsah konferencí (až na malé výjimky) pro kontext naší práce příliš důležitým.

⁹⁷ České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957 s. 56 -59 (s. Vithová).

⁹⁸ Podobně i v příspěvku s. Jiráka ze stejné konference: „Je to naše mládež. Je pravdou, že nad naší mládeží nemusíme lámat hůl. Její jádro je dobré. Ale také nesmíme zavírat oči před nedostatky. Chceme mít mládež veselou, dobře oblečenou, ale ukázněnou. Rozhodně nechceme, aby vedle této mládeže vyrůstali páskové s troubami, do kterých budou muset dávat drc anebo krstínky s podpadkama, ve kterých si při každém špatném šlápnutí vyvrknou nohu, a jejich řeč? Každé druhé slovo je vole, vůl, vole. Že je jich málo? Ale příklady táhnou. A děti jsou učenlivé. Tak na tohle už učitelé nestačí sami. Tady musí pomoci celá veřejnost, protože tahle mládež je už škole odrostlá...“ SOKA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957, s. 130.

⁹⁹ SOKA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957 s. 56 (s. Vithová).

charakteristiky přiznávané ženskému pohlaví, které navíc značí i delegování zodpovědnosti za emancipaci z mužů na ženy samotné. Tato delegace se však odehrává v hegemoniálním mužském nastavení sociálního prostoru (v jeho symbolickém rozměru). „Že dovedou naše ženy dobře pracovat a že mohou zastávat i místa ve stranických a veřejných funkcích je vidno i u nás.“¹⁰⁰ Dále rozebírá a pozitivně hodnotí činnost žen v podpoře MNV. Následuje opět výčet práce a povinností, které ženy mají a drží ku prospěchu obce – plnění dodávek, placení daní, rozšiřování půdní a členské základny, provádění agitační práce před volbami. Jinými slovy obsah se nemění, ale forma ano. Emancipační rétorika uvolňuje cestu rétorice socialistické výchovy.

V příspěvcích se nyní ukazuje poněkud jiný obraz ženské emancipace. Na zjevný neúspěch dosavadního emancipačního úsilí ukazuje mj. neustálé lamentování nad stavem ženské emancipace, nad postojem manželek funkcionářů k budování socialismu a k ženské emancipaci. Viníky za neutěšený stav emancipace jsou příspěvky označeny ženy, zejména ženy funkcionářů komunistické strany. Příspěvky z konferencí (platí pro roky 1957 a 1958) jsou tentokrát více kritické, více jsou nanášeny různé praktické příklady. Pojmenovávají se nyní věci bez okolků a frází. Delegáti jsou kritičtí ke stavu dosavadní emancipace. Na jedné straně jsou kritizováni za dosavadní neutěšený stav jak muži - „pokládám za povinnost říci o nedostacích naší základní organizace, který vidím v tom, že mnohý soudruh, třeba člen strany od roku 1945 nemá správný poměr k vlastní ženě, že v ní vidí jen takového tvora, který má pečovat o jeho blaho, a když jde večer na schůzi, tak jej nenapade, že by měl vzít ženu s sebou. Kdyby tomu tak bylo, byla by účast na našich schůzích mnohem lepší“¹⁰¹ – tak na druhé straně i ženy - „Také manželkám členů strany by měli říci naši členové, že je jejich povinností i veřejně prosazovat program strany. Nemohlo by se pak stát, aby manželka funkcionáře strany svorně nadávala v obchodě za přítomnosti značného počtu kupujících na to, že v obchodě mají tvrdý chléb, nebo že je víc pečené pečivo a při tom nedokáže vysvětlit lidem, že socialismus teprve budujeme a nedovede poučiti občany proč máme v některých předmětech dosud úzký profil“¹⁰² nebo „I Ženy některých funkcionářů měly by se více zapojovat do práce, ženy některých důstojníků jež opodál v Šindlových Dvorech hrají na hřišti by neměli zapomínat, že opodál pracují ženy z JZD a že ony jsou také jenom lidmi z lidí. Zemědělci poukazují, že tam již mají socialismus“¹⁰³ nebo ještě jinak „Jak hovořila soudružka z Česňovic, aby se více žen zapojilo do práce, a aby manželky šly příkladem, všichni víme, že každý z nás má mnoho nedostatků, v politické práci, které se musíme ze všech sil snažit odstranit.“¹⁰⁴ Na problém zapojení pracujících žen do odborových a stranických orgánů upozorňuje i s. Nová (1957), která ve svém příspěvku konstatuje, že mj. i tato konference svědčí o zmenšujícím se zájmu žen politicky se angažovat. Tvrdí že v závodě, kde pracuje, ženy plní své úkoly svědomitě a pilně, avšak že se nechtějí zapojovat do funkcí. „Do ROH jsou sice volené, avšak v komisích již nechtějí pracovat. Toto jest nejvyšší závadou, a bylo by nutno, aby naše ženy se v tomto směru staly aktivnějšími a na našich továrnách sloužili jako příklad. Toto již bylo projednáno na mnoha aktivech, avšak výsledky doposud vidět nebyly.“¹⁰⁵ Žena i v této době pracuje svědomitě a pilně, musí jít příkladem, musí se sama vypracovat. Nadále se zde ozývá emancipační povinnost žen, kterou nyní ženy samy právě svou politickou pasivitou nenaplnují.

To, že odpovědnost za realizaci ženské emancipace stojí na ženách samotných, se ozývá i v příspěvku s. Študlarové (1957) „Jsem hrdá na naše soudružky, které tu s námi zasedají a že

¹⁰⁰ Ibid. s. 56 (s. Vithová).

¹⁰¹ SOkA. České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957, s. 76 (s. Miesbauer)

¹⁰² Ibid. s. 56 (s. Vithová).

¹⁰³ Ibid. s. 93 (s. Bíca).

¹⁰⁴ Ibid. s. 144 (s. Kočer).

¹⁰⁵ Ibid. s. 83 (s. Nová)

je nám ženám velkou ctí, že můžeme spolupracovat s muži (toto zdůraznění je zajímavé, zvýrazňuje to jakoby to nebylo běžnou praxí). Žena má opravdu zájem na uhájení míru a tj. také její povinnosti.“¹⁰⁶ Apeluje proto dále na muže, aby nebránili ženám vykonávat tuto povinnost a nebránili jim docházet na členské schůze a aby je navíc podporovali při vstupu do strany. Opět ženy musí realizovat svou povinnost, muži jim v tom nesmí bránit a naopak je podporovat, mentorovat. Akce je však na ženách, ty jsou ty aktivní v boji za emancipaci a za mír, muži ne (ty jen umožňují). Svůj příspěvek uzavírá výrokem, který není prost stereotypních schémat známých v minulosti: „I když nám to ženám politicky nemyslí, jak bychom chtěli, našemu srdci to nedá, abychom alespoň duševně nenapomáhaly.“¹⁰⁷

Důležitým je pro kontext naší práce závěrečný příspěvek ze stejné konference, který pronesl opět tajemník OV KSČ České Budějovice Daňhel¹⁰⁸. Zdá se, že částí příspěvku, kterou věnoval ženám a jejich politické aktivitě, se pokusil vytyčit jejich pozměněnou funkci ve společnosti. Z důvodu celistvosti citujeme část jeho projevu poněkud zevrubněji. Na úplném začátku tajemník hovoří o pozměněné funkci státu, strany a národních výborů: „Potlačitelská funkce státu ustupuje do pozadí a hlavním úkolem se stává hospodářsko organizátorská a kulturně výchovná práce. Život dostoupil takového vrcholu, že musí NV odpovídat a reagovat na veškeré tužby lidu zejména vysvětlovat lidem, zákony rozvoje výroby, nové pojetí státu, svobody, demokracie, práva, prostě budovat nové vztahy mezi lidmi – socialistické vztahy, vyjádřené socialistickou nadstavbou. Málo jsem se až dosud starali o společenské vztahy. Tak se stalo, že náš život je prosycen buržoazní ideologií, které se nečelí, a tak se socialistická ideologie pomalu – pomaleji než výstavba socialismu vyžaduje. Na tomto úseku jsme mnoho neudělali. Slabinu mají okresní orgány a místní orgány též. To musíme urychleně napravit. Rozvíjet společenské vztahy a starat se o to, aby komunisté rozšiřovali proletářskou ideologii na celou společnost.“¹⁰⁹

Ukazuje se, že společenský vliv komunistické strany ze zeslabuje u některých společenských skupin, zejména u mládeže a žen. Práce strany se má proto nasměrovat zejména směrem k mládeži. Otázka politické aktivizace žen je již v této době výrazně ztlumena právě problémem mládeže. O tom svědčí i příspěvky věnované chování mládeže, které výrazně převyšují ty k tématice ženské emancipace. Na mnoha místech textů (nyní máme na mysli texty z OK 1957) se však tyto dvě témata nadále objevují společně. Příkladem je opět příspěvek s .Daňhela: „Podívejme se soudruzi na mládež. Nemůžeme být spokojeni. Mládež neustále ztrácí revoluční úlohu, kterou má mít ve společnosti. Vcelku není dobře připravena na život, domnívá se, že lepší život přináší doba a její činnost ve státních a veřejných organizacích je minimální. Tím se nám starší mládež vymyká z výchovy. Musíme si soudruzi říci upřímně, že za tohoto stavu je ohrožena výchova naší příští směny. Co dělat? Předně pochopit, že mládež se nemůže vychovávat sama a že jen mladší generaci vychovává stát, starší mládež musí vychovávat celá společnost, především dělnická třída. Jsme povinni dát mládeži nejlepší plod rovnostářské ideologie.“¹¹⁰ na tento odstavec ihned navazuje: „Podobnou situaci máme ve hnutí žen, přesto, že ženy tvoří polovinu obyvatel, její činnost ve společnosti minimální. Podíl žen na tvorbě společenského života se zužuje. To není dobré. Podíl žen ve výrobě je velký a tomuto podílu by měl odpovídat podíl žen v uspořádání společenských vztahů.“¹¹¹

¹⁰⁶ Ibid. s. 63, 64 (s. Študlarová)

¹⁰⁷ SOkA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957 s. 63, 64 (s. Študlarová) viz. příloha 7

¹⁰⁸ Ibid. s. 228. (s. Daňhel)

¹⁰⁹ Ibid. s. 228. (s. Daňhel)

¹¹⁰ Ibid. s. 228. (s. Daňhel)

¹¹¹ Tento úryvek jsme citovali již výše, nalezneme jej totiž jak v úvodním projevu konference, tak i v závěrečném shrnutí. Tajemník se zkrátka velmi rád opakuje. Ibid. s. 228.

V závěru tajemníkovy projevu se může dozvědět konečně něco o již výše zmíněné pozměněné společenské a politické funkci žen. „*Pokud bylo hovořeno k otázce žen, to je skutečný problém. Budování společnosti si vyžaduje daleko větší aktivity žen. Jak však věc řešit. Domnívám se, že vyšší aktivitu žen docílíme jen tehdy budou-li NV plnit úlohu kulturně výchovnou. Zde najde velký aktiv žen uplatnění, protože ženy mají velmi blízko k výchově a ke školství, osvětě, zdravotnictví, atd. Mám za to že v tom jsou výsledky soudružek ze Zlivi, protože v těch úsecích veřejného života. Bude nyní na ONV, aby využíval aktivitu žen na pomoc jiným obcím.*“¹¹²

Důležitým je zde nejen samotný obsah textu, ale i jeho umístění ve struktuře textu. Tento odstavec je zářmován do kontextu, ve kterém se bude sociální aktivita žen pohybovat. Předchází mu totiž stať o mobilizaci sil na venkově k lepšímu plnění dodávek a k socializaci vesnice. Na druhé straně na něj navazuje stať o zvelebování našich obcí, zkrášlování a budování lokálního patriotismu. Tajemník tak podle nás definuje novou roli „emancipovaných“ žen. Cílem ženské emancipace tak už není jejich plná politická aktivita a plný výkon svých politických práv, ale pouhá služba a užitek v budování socialismu. Naprosto se vytrácí politický aspekt ženské emancipace, pozměněnou úlohou ženy je nyní pouhé zlepšení materiálního zabezpečení (zlepšení dodávek zemědělských produktů) a krášlení společenského prostoru. Koncem 50. let má tedy žena, jak funkci hospodářskou (mobilizace sil k lepšímu hospodářským výsledkům), tak i společensko politickou (společenská okrasa, péče a výchova).

Zdá se, že ženy rezignovaly a nebyly schopny naplnit a realizovat svou emancipaci (v muži hegemonizovaném prostoru to rozhodně nebyla náhoda). Tato neschopnost dosáhnout plné politické emancipace si vynutila ve druhé polovině 50. let. korekci přístupu strany k ženské emancipaci. Politická dimenze ženské emancipace (tj. plný podíl žen na politice a rozhodování) se vytrácí, emancipace je nyní více nežli v první polovině 50. let již jen práce okrasa a výchova.

O rok později na okresní konferenci v roce 1958 se v projevu vedoucího tajemníka OV s. Dujky můžeme opět dozvědět nejen o nepříznivých statistických trendech: „*Ústřední výbor strany již na celostátní konferenci upozornil na to, že věkové a sociální složení strany je nepříznivé a neodpovídá jejímu charakteru. Vytýčil úkol přijímat do strany nejvyspělejší příslušníky dělnické třídy a pracujícího rolnictva hlavně z řad mladých lidí a tím zlepšit třídní věkové složení stany.*“¹¹³, ale také o zesílené výchovné činnosti strany: „*Nelze nevidět, že jsme ve výchově nového, socialistického člověka dosáhli určitých výsledků. Tato výchovná práce strany se bezprostředně odráží ve výsledcích socialistické výstavby v naší zemi. Přesto však u některých lidí se projevují pozůstatky buržoazních návyků, které nepříznivě ovlivňují naši práci a náš život.*“.... *Výchovnou práci zaměřuje naše strana především na přeměnu myšlení člověka, abychom ho zbavili všech pozůstatků buržoazní výchovy, aby si osvojil základy vědeckého socialistického názoru – marxismu-leninismu, aby pochopil podstatu všech objektivních společenských zákonů, jimiž se řídíme při výstavbě socialistické společnosti.*“¹¹⁴ Vedle důsledně ekonomických témat (průmysl, zemědělství) jsou právě výchova (zejména mládeže) a propaganda jedním z nejdůležitějších témat tajemníkovy projevu. Téma žen, ženské emancipace a ženského hnutí tentokrát v tajemníkově projevu již nenajdeme.

Závěrečná stať tajemníka Dujky shrnující diskusi se celá zabývá především výchovou mládeže a výchovou nových stranických kadrů. Opět o ženách a ženské emancipaci nepadne ani slovo.

Slovo o ženách najdeme v příspěvcích z této konference jen zřídka. Jedním z těchto míst je příspěvek nám již známé s. Študlarové: „*Soudruzi a soudružky, jsem pátá žena, která si*

¹¹² SOkA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1957 s. 261

¹¹³ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1958 s. 351.

¹¹⁴ Ibid. s. 355.

dovoluje diskutovat a myslím si tolik, že když máme nárok na práci máme právo i na diskusi. Že máme právo kritizovat a povinnost nedostatky odstraňovat.“¹¹⁵ Tím však emancipační náboj končí, v příspěvku jen následuje popis toho, jak členka a její kolegové z vesnické organizace KSČ pomáhají při socializaci vesnice a při zlepšování chodu JZD. Popisuje jak sama pracuje, avšak svou ženskou identitu nijak nezmiňuje. Tvrdě se svými kolegy pracuje. Zlepšují zejména politickou práci, jedině ta může přinést i zlepšené výsledky hospodářské. Jedině v závěru vystoupení se můžeme dozvědět něco z autorčina smýšlení o ženách: „Vím, že je toto nutné, ale nejde mi to do hlavy, že se nám vyskytují taková velká manka (v socialistickém obchodě. Řekla bych tedy tolik, že těch žen, které neměly možnost projít odbornými školami, že nestačí těm několika chytrákům, kteří nám toto provádí.“¹¹⁶

Dalším takovým místem je příspěvek s. Špána ze Zliví¹¹⁷, který zmiňuje úspěchy tamního výboru žen. Jeho příspěvek je zajímavý z několika důvodů. V první řadě volá po zvýšení pozornosti a péče k otázce žen, volá po jejich zvýšeném zapojení do školení (hlavně ty ze závodů), „aby pak bylo na vyšší místa možno **postavit** větší procento žen a aby se tím žena stala více rovnoprávnou.“¹¹⁸ Zajímavá je dikce projevu. Použití pasivního tvaru „bylo možno postavit“ zrovna nesvědčí o aktivní ženské roli v tomto procesu. Další věcí je, že mluvčí mluví o postavení většího procenta žen na vyšší místa v kontextu závodů a nikoli v kontextu širšího společenského prostoru (prostor politiky). Vrcholem ženské emancipace tak bude podle autora textu výkon vyšší funkce na pracovišti (na kterou bude navíc zařazena po té co si ji svou prací zaslouží a poté co si osvojí některé mužské vlastnosti, aby uspěla v mužsky nastaveném sociálním prostoru, v práci, zcela při tom pomíjí sociálně politickou dimenzi ženské emancipace. Za další můžeme opět v projevu vystopovat typický výčet ženských úkolů ve společnosti, které strana ženám ukládá. Stojí za to celý úryvek odcitovat:

„Nejlépe masově politická složka v naší obci je výbor žen, při MNV, která se podílí na všech úkolech uložených stranou a vládou, pomáhá při agitační práci, při rozšiřování půdní a členské základny JZD, pomáhá při zajišťování a plnění dodávek, jak povinného, tak státního nákupu ve všech ukazatelích, zajišťuje účast na oslavách a schůzích, pomáhá a zajišťuje brigády na špičkových pracích v JZD a pořádá pravidelné týdenní rozhlasové relace s programem, jak o mezinárodních i o vnitřních otázkách u nás. Upozorňuji na tuto významnou pomoc žen proto, aby i na vyšších místech byla naším ženám věnována vyšší péče a to zvláště na závodech, aby se v jejich školení věnovalo více péče, v důsledku čehož by pak bylo možno postavit větší % žen, nežli, je tomu dosud, a aby se tak žena stala skutečně rovnoprávným partnerem muže. Jest nám známo, že ženy při plnění svých úkolů jsou velmi svědomité a odpovědné a dovedou říci pravdu do očí, i když je tvrdá a za každých okolností. Jsme toho názoru, že v tomto smyslu by mělo být pamatováno i v usnesení na zdejší konferenci.“¹¹⁹

V úvodním projevu tajemníka na okresní konferenci v roce 1959 se vůbec o ženské tématice nedozvíme. Opět vévodí otázky ekonomické, organizační, výchovné a propagandistické. Velký akcent je v tomto rámci kladen na podporu socialistického soutěžení, na brigády socialistické práce, tj. zapojení a mobilizaci širokých mas pracujících do procesu socializace společnosti a tím ji zároveň urychlit. Otázku emancipace žen nyní nahradila v tajemníkově projevu (i ve skutečném řazení textu¹²⁰) otázka výchovy mládeže v duchu

¹¹⁵ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1958, s 470 (s. Študlarová).

¹¹⁶ Ibid., s 470 (s. Študlarová).

¹¹⁷ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1958, 408-410 (s. Špán). viz. příloha č. 8.

¹¹⁸ Ibid. s. 409.

¹¹⁹ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1958, s. 409 (s. Špán).

¹²⁰ Je patrné, že nahrazení otázky emancipace žen otázkou výchovy mládeže se projevuje i v samotného řazení témat v rámci tajemníkově projevu. Tam, kam byla v první polovině 50. let řazena problematika emancipace žen (tedy až na úplný konec projevu) je nyní úplně stejně zařazena problematika výchovy mládeže. Doslova tato problematika v této době nahrazuje bez zbytku tu druhou.

socialistických hodnot. Konkrétním tématem, který na této konferenci nahradil téma emancipace žen, se stala nyní konkrétní otázka zlepšení výchovné práce ČSM¹²¹. „*Nikdo jiný než komunistická strana může zabezpečit všestrannou přípravu mládeže na plnění historického úkolu ve společnosti – být hlavním nositelem dalšího postupu naší země ke komunismu*“ *Připravit mládež na pro úspěšné zvládnutí úkolů v budoucnosti znamená učit a zakalovat ji již v procesu výstavby socialismu. Aktivní účast na budovatelské práci je nejúčinnějším prostředkem výchovy lidí.*“¹²²

Zdaleka nejzajímavějším a takřka jediným, který se zabývá tematikou ženské emancipace, je diskusní příspěvek s. Jelínkové z výboru žen při Měst. NV. v Českých Budějovicích.

V následujícím odstavcích se jej budeme snažit odcitovat a stručně představit: soudruzi nechtějí na této konferenci uznat práci pracující ženy, projevuje se to podle mluvčí tak, že o ní a její práci na budování socialismu na konferenci představitelé okresu vůbec nehovořili. Výsledky socialistického soutěžení, do kterého se ženy zapojily (správný je pasivní tvar ženy jsou zapojeny) však o této skutečnosti důrazně hovoří. Ženy se podílejí svou prací na budování socialismu.

Obrovský důraz je v příspěvku mluvčí kladen na pracovní výkon. Plnění pracovního úkolu je to hlavní. My (nyní se mluvčí – žena identifikuje s bezpohlavním my – strana) musíme umožnit bezstarostné plnění takového pracovního výkonu. Jelikož my jim předkládáme úkoly, musíme umožnit i jejich bezstarostné plnění. My jako strana se musíme zaměřit na zlepšení možností k zpříjemnění a zlepšení pracovního výkonu (oddělené šatny, sociální zařízení, zlepšení provozu jeslí a školek).

Veřejná činnost žen je nyní prací, která je podle mluvčí stranou vynucována (my ji po ženách chceme a požadujeme). Veřejná činnost už není žádnou politickou činností, ale pouhou prací ve veřejném prostoru. Práce ve výborech žen není na konci 50. let veřejnou politickou činností, ale ženskou prací v zásobování a distribuci nebo službami pro pracující. Mluvčí je kritická vůči funkcionářům (KSC, ÚRO), ale hlavně v souvislosti s nízkou aktivitou funkcionářů v oblasti zlepšení podmínek pro ženy a jejich pracovní výkon na závodech. Dále mluvčí probírá otázku aktivů žen na závodech. Jejich cílem je podle mluvčí opět umožnit, zlepšit a zpříjemnit pracovní výkon. Nechtějí nijak měnit stávající pohlavní uspořádání, nemají politické ambice, chtějí jen zlepšit podmínky pro pracovní výkon.

Dalším zajímavým momentem tohoto projevu je otázka uznání ženy mužem. V tomto momentě mluvčí cituje dřívější projev s. tajemníka Dujky k ženskému aktivu na přednášce k tématu žen v SSSR. Parafráze tajemníkovy projevu bude asi následující. Soudruzi v SSSR si váží ženy, proto ji staví různé sociální zařízení (školky, jesle, atd.). Váží si žen proto, protože jsou ženy tam na rozdíl od Československa průbojnější a dovedou si tak svou činností více zajistit uznání mužů. Mluvčí však tajemníkovi ve svém projevu kontruje a poukazuje na to, že ženám jsou do cesty kvalitního pracovního výkonu stavěny různé překážky (kladou je muži). Mluvčí ve svém projevu akceptuje roli ženy jak na pracovišti, tak i v rodině (starost o děti a domácnost). Přijímá tak dvojí zatížení žen. Její kritika je vedena důrazem na zkvalitnění a zpříjemnění pracovního výkonu ženy. Úlohou ženy je nadále pouze pracovat, jen pak může být uznána „*O tom zda si to zaslouží* (zde se jedná o pojízdné jesle, tedy je to prostředek, který umožní lepší plnění pracovních povinností) *nechám uvažovat vás, soudruzi!*“¹²³

Závěr zdánlivě kritického projevu vysílá jasné poselství. Ženy musí svými pracovními závazky dotvrdit díky straně a vládě za to, že řeší jejich problémy. Zlepšením práce vyjadřujeme díky vládě za řešení problémů. Pracujeme a vy nás pak po zásluze odměníte a uznáte.

¹²¹ ČSM je na všech stupních podřízeno orgánům KSC z rozhodnutí XI. Sjezdu KSC.

¹²² SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1959 s. 634.

¹²³ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1959 s. 801 (s. Jelínková), viz. příloha č. 9.

Poslední okresní konferenci, jejíž zápisy byly pro účely této práce prozkoumány, byla konference z roku 1960. Na tomto fóru se už o emancipační problematice s jedinou výjimkou nedozví čtenář vůbec. Trend nastolený v předchozích 2-3 letech pokračuje. V projevu tajemníka a delegáta ÚV se neustále opakují otázky hospodářské (zejména zlepšení zemědělské produktivity okresu) a politicko-výchovné (zlepšení výchovné práce stranických orgánů, větší zapojení mas do budování státu – brigády socialistické práce).

I diskusní příspěvky delegátů se odehrávají v rovině nastolené úvodními referáty. Tentokrát se zdá, že ještě více než jindy se jedná o dlouhé předem připravené referáty, které mají za cíl podat vyčerpávající informace zejména o činnosti určitého pracoviště, jehož jménem delegát hovoří. Akcent je položen především na vylíčení činnosti brigád socialistické práce a socialistického soutěžení vůbec. Pozitivně je akcentován vliv socialistického soutěžení na zvýšení a zlepšení výroby (kvantitativní i kvalitativní aspekt). Další zajímavou věcí, která je na příspěvcích zajímavá, je také paradigma peněz. Peníze (a to zejména valutové) jsou nyní alfou omegou úspěchu. Další znakem je, že příspěvky žen se na rozdíl od minulosti vyznačují tím, že podávají zprávy, jak oni samy pracují a jak pracují organizace, které je vyslaly. Netematizují nikterak svojí femininitu tak jako dříve, pouze popisují práci kolektivu. Popisují jak se ony a ostatní podílejí na socialistickém soutěžení, na budování socialismu.

Jediným příspěvkem, který se vymyká z dikce ostatních příspěvků je příspěvek s. Nekolové. Příspěvek je zajímavý tím, že se drží dikce typické pro první polovinu 50. let. Namísto výčtu o úspěších socialistického soutěžení na jednotlivých závodech se zde velmi „hospodským“ způsobem dovídáme o problémech při socializaci vesnice, zejména při fungování tamějšího JZD. V té souvislosti téměř celou polovinu svého diskusního příspěvku věnuje ženám a jejich zastoupení v řídicích strukturách místního JZD. Odcitujme část tohoto příspěvku: *„Jedna dobrá věc se nám přece podařila, že jsme do představenstva JZD dostali 3 ženy a že aspoň ty nedostatky jež mají ženy v práci a podobně, budeme konečně také řešit. Jinak se k nim dříve nepřihlíželo. Minulý předseda JZD říkal. U mého stolu pro ženské místo není a dnes jsem tam 3 a ještě je tam místa dost. Již aspoň to jsme prosadili, mimo jiné vážnější věci, které jsou v jednání, že všechny členky JZD dostaly pracovní pláště, přídavky na děti a podobně. Jde to zlepšení pomalu, ale jde to k lepšímu. U nás nejvíce práce udělají ženy. Muži ti se věčně radí a dovedou o jedné věci řečnit do 2 hodin ráno, ale výsledek žádný. Proto vám všem ženám upřímně radím, jděte do funkcí v JZD i v MNV, ve straně, všude, všude je vás moc a moc potřeba a uvidíte, že se to všude zlepší. Máte právo o všem rozhodovat, na všem se podílet, nejenom dřinou, nejen prací, ale také svou radou, svým důvtipem a svou pohotovostí, která je u žen nejlepší. Nebuďte stále jen s tím spokojeni, co řekne táta. Což až táta řekne, to navrhla máma a hleďte, povedlo se to, ty ženské jsou přeci jen v těchto funkcích potřeba. Proto vám všem ženám zúčastněným na dnešní konferenci přeji hodně úspěchů do další práce....“*¹²⁴

V tomto jediném příspěvku je tematika žena na konferenci zmíněna. Nadto způsob jakým je tak učiněno je víc než zajímavý. Zdá se, že mluvčí si opravdu servítky nebere. Svou otevřenou dikcí se příspěvek vymyká z řady ostatních, jež zazněly na okresní konferenci. Z obsahového hlediska je nejzajímavější, že mluvčí trvá na politickém rozhodování (podíl na rozhodování) žen a nikoli pouze na jejich pracovní podíl. *„Máte právo o všem rozhodovat, na všem se podílet, nejenom dřinou, nejen prací, ale také svou radou, svým důvtipem a svou pohotovostí, která je u žen nejlepší“*¹²⁵. V tomto ohledu (z hlediska přeznačování mocenských pohlavních vztahů) se jedná zatím o nejradikálnější projev, který jsem zatím měli možnost zkoumat. Některé rysy však i zde přetrvávají. Zejména se jedná důraz na kvalitu a kvantitu ženské práce. Žena i zde zkrátka tvrdě pracuje (paradigma práce). Opět se mluvčí zabývá výčtem ženského pracovního zatížení. Úkolem řídicích orgánů je jim umožnit, zlepšit a

¹²⁴ SOkA České Budějovice A 144/karton 2, OK. 1960 s. 1013 (s. Nekolová), viz. příloha č.10.

¹²⁵ Ibid. s. 1013.

zpříjemnit jejich pracovní výkon (pracovní plášť, přídavky na děti). Právě o to se ženy v řídicích orgánech zasloužili (až ženy samotné toho docílili). Jedině ženy dokážou ženě pomoci při zlepšení pracovního výkonu („*jinak se k nim dříve nepřihlíželo*“). Naprosto nám v příspěvku chybí touha ženy po uznání mužem. Muži jsou mluvčí diskvalifikováni, jsou označeni za neschopné podávat pracovní výsledky. Jen ženy podávají pracovní výsledky, jejich práce však může být oceněna opět zase jen ženami. Zlepšení podmínek pro ženskou práci (a přibližování se socialismu) může být docíleno jediné ženskou angažovaností v řídicích funkcích. Konec příspěvku, kdy mluvčí zmiňuje především důležitost uhájení míru a důraz na rozkvět naší země „*jako růže*“, jen poukazuje na tradiční provázanost tématu uhájení míru a podobných budovatelských obrazů s tématem žen (viz. Macura). Tento cíl vytyčený mluvčí, tak je zcela v harmonii s jejím celkovým důrazem na ženskou práci. Uhájení míru, rozkvět naší země jako nejkrásnější růže znamenají především ženskou práci, muži zde nehrají roli.

V ostatních pramenech z prostředí okresní konference jsme nezaznamenali takový konfrontační tón. Jak jsme zmínili, příspěvek se svou dikcí patří spíše do první poloviny 50. let, ale ani tam neměly příspěvky zdaleka tak konfrontační a radikální tón jako tento. Neznáme bohužel reakce na tento příspěvek, nevíme ani to, zdali nějaké vůbec byly. Záznamy, které máme k dispozici nenapovídají tomu, že by někdo z delegátů na tento příspěvek reagoval. Ani v konečném resumé podaného tajemníkem žádný takový odkaz nenajdeme. Zdá se tedy, že prošel bez povšimnutí a zájmu ostatních. Působí zde tedy trochu jako zjevení. Na druhou stranu není úplně od věci pozastavit se a vzít v úvahu sociální původ mluvčí. Ta vystupuje totiž za vesnickou organizaci KSČ v Třebotovicích u Českých Budějovic a místní JZD. Je nasnadě, že situace na venkově se poněkud lišila od situace ve městech. Jistá setrvačnost starších vzorců (zde máme na mysli tu dikci 50.let) v rurálním prostředí by mohla toto „zjevení“ vysvětlit. Avšak vysvětlení toho radikálního tónu vůči mužům necháváme otevřené. Tu žádná setrvačnost nevysvětlí.

Na svou dobu daleko typičtější a při tom také v jistém ohledu vyčnívající z řady ostatních příspěvků na stejné konferenci je projev s. Jaroše z budějovického Kohinooru. Svou dikcí se řadí k ostatním textům ze stejné konference. Nicméně v části věnované výchově zaměstnanců a agitaci se mimochodem dostane i na malý exkurs do tehdejších mezipohlavních vztahů: „*K názorné agitaci používáme i karikatury. Máme mezi zaměstnanci šikovné chlapce. Oko dobré, ruka jistá a pastelky jsou také. Vždyť je vyrábíme? A ta karikatura ukázala na nástěnných novinách, že z jednoho pracoviště děvčata moc často odbíhají od pracovního stolu. Kam? Chodila kouřit. Dnes to omezila. Je to zdravé nejen pro ně, ale jejich výkon je lepší*“¹²⁶

Zde můžeme číst následující. Muž (zde chlapec) posuzuje a hodnotí svým obrazem (karikaturou) děvčata. Ty na základě tohoto obrazu mění své chování a přizpůsobují je tomu mužskému. Vždyť je to přece a zdravé a ještě náš pracovní výkon je lepší. Mužský pohled a hlas je zde nepominutelný. Navíc zde opět zaznívá zdravotní a ekonomizační tón, zkrátka nám již známé typické znaky. Více o obsahové rovině pohlavních vztahů na přelomu 50 a 60 let se lze dozvědět již z výše avizovaného týdeníku Nový život.

Jak jsem již bylo začátku této části předestřeno, velmi málo se z příspěvků ze stranických konferencí konce 50. let lze dozvědět o ženě, její společenské roli a ženské emancipaci vůbec. Aby mohl být nastíněn alespoň základní obecný obraz o roli žen jim přisouzené v této době je nutno zvolit jiný typ pramenů. Namísto zápisů z okresních konferencí tak volíme tiskový orgán okresní organizace KSČ Nový život a jeho vydání z let 1960 a 1961. Rozbor tohoto pramene zde přinese obsahový vhled do tématu vnímání a přisuzování sociálního významu

¹²⁶ SOkA České Budějovice A 144/karton 1, OK. 1960 s. 1043. (s. Jaroš)

ženskému pohlaví ze strany okresní novin KSČ. Domníváme se, že právě stranické noviny nám dobře poskytnou obsahový přehled o stranou přisuzované ženské společenské roli. Na tomto místě již nebudeme citovat celé nebo části článků. Zaměříme se pouze na pojmenování nejdůležitějších trendů, které nás v průběhu čtení novin zaujaly. Následují tedy nejdůležitější charakteristiky.

Zdá se (1.), že ženy jsou stále ty myšlenkově jednodušší tvorové, kterým pomáhají zázračné metody, k dosahování výkonů. I když je slabší a méně schopnější, snaží se to kompenzovat zvýšeným pracovním nasazením. V článku „*Udělyaly výbory žen všechno*“¹²⁷ je žena představena jako harmonizátorka svého okolí (2.). Zkrášlují své okolí. To je podle autora článku jedním z hlavních úkolů výborů žen. Žena je také spoluodpovědná za chod hospodářství (3.), v pracovních možnostech má dveře otevřené, měla by jen utlumit domácí práci (to bude těžké zařídit z ekonomického hlediska, protože služby domácnostem jsou jak již víme příliš náročným projektem) a začít pracovat na pracovištích na plno (pracovní dimenze emancipace, v podtextu se nachází mužské vykořisťování). Tomuto však brání jejich starost o domácnost a děti, která je tedy chápána jako překážka v plné pracovní emancipaci. Zmíněná pasáž článku pak apeluje nikoli na výbory žen, ale na ženy, aby se snažili přes tuto překážku dostat svou obětavostí. Tím, že neoslovuje výbory žen, automaticky vylučuje politické řešení ženské emancipace (výbory – jako nástroj řešení ženských emancipačních problémů, pomocník při řešení zatížení žen) a klade tuto emancipaci na ženu samotnou, jež ji má realizovat v zaměstnání, což však plně nemůže díky svým domácím povinnostem, jež na druhou stranu nemůže převzít stát, protože jejich výkon je ekonomicky neúnosný. Namísto politického řešení ženských problémů, je tak stavěna ženská obětavost a píle pro celek. Místo politiky jen práce a obětování. Toto je však jednostranné zatížení žen, které není nijak kompenzováno. Je apelováno na ženskou obětavost. V rodinném a společenském životě (4.) by žena taktéž pracovala (obětovala se) – krásnila a zpříjemňovala zmíněné sektory rodiny a širší společnosti (o politickém životě a účasti na řízení společnosti nepadlo ani slovo). Tedy více pracovat, více krásnit a do politiky do nemluvit.

Shrňme nyní v krátkosti změny, které nastaly v oblasti ženské emancipace a pohlavních vztahů od druhé poloviny 50. let (pro nás od roku 1957 do roku 1960). Pokud ještě na chvíli odstoupíme od věcí spíše jazykově symbolických, tak můžeme konstatovat, že jedním z důležitých strukturálních trendů je snižování počtu žen v politických organizacích (KSČ, ROH, aj.), zastoupení žen v politice všeobecně klesá. Zvyšuje se také průměrný věk člena KSČ (v okrese Č. Budějovice je to 50. let.). Straně se přestává oslovovat mladší lidi a mládež. Zejména mládež a její chování se mimo ekonomické otázky stává jedním z hlavních témat konferencí na konci 50. let.

I dikce příspěvků pronesených na konferencích se v této době mění. Nyní jdou na přetřes zejména otázky ekonomické, otázky zlepšování výkonnosti zde zejména zemědělství, ale i průmyslu. Otázkou související a neméně důležitou je otázka agitačně výchovná. Jejím z hlavních cílů je zvýšit mobilizaci pracujících směrem k zlepšení pracovní výkonnosti (zejména prostřednictvím BSP). Příspěvky delegátek – žen v té době na konferencích nejen že ubývají (jak ubývá procento zastoupených žen na konferencích), tak se mění i po stránce obsahové. Na místo dříve typického zdůrazňování své ženské identity při jakékoli příležitosti se nyní odkaz na ženskou identitu mluvcí vyskytne jen zřídka (viz výše).

Emancipační otázka je odsunuta i ze zorného pole tajemníků a mužského spektra delegátů. Zdá se, že zde dříve hojně probíranou tematiku emancipace nahradilo téma výchovy mládeže, potažmo její ovlivnění přes ČSM.

---

¹²⁷ SOKA České Budějovice, Nový život, týdeník OV KSČ a ONV České Budějovice, 1960, viz. příloha č. 11

Celkově je diskuse na konferencích posunuta od řešení politicko-sociálních otázek k otázkám technicko-ekonomickým, odosobnění jednotlivých příspěvků je markantní. Příspěvky (zejména referáty tajemníků) se vyznačují ekonomismem a technokratismem. Kromě toho je důležitým trendem i důraz na peníze (paradigma peněz), jež se stávají paradoxně i v době přechodu k socialismu jedním z hlavních měřítek (alespoň to s diskusních příspěvků vysvítá).

Jak však vypadá změna v námi sledované emancipační oblasti? Pokud byli správně interpretovány diskusní a novinové příspěvky, tak je možno pokusit se shrnout je asi následovně. Důležité je především to, že mizí politická dimenze ženské emancipace ve prospěch přetrvávající dimenze pracovní. Kromě své činnosti na pracovišti je další veřejnou činností prisuzovanou nyní ženám práce na krášlení veřejného prostoru. Její úloha v domácnosti zůstává nenarušena. Nadto žena nemá podíl na rozhodování o osudu veřejného prostoru, ale svou přítomností a činností jej kráší. Zde se zcela podrobuje vůli muže. Právě ztráta politické dimenze emancipace je tím největším rozdílem. Odráží se zde i v samotném zmizení tématu z programu konferencí. Z obsahového hlediska takové změny nenastávají (touha ženy po uznání mužem, a jiné charakteristiky). Trendy zjevné z budovatelské kultury první poloviny 50.let, jak jsme ukázali, přetrvávají dál. Avšak v budovatelské kultuře existovalo cosi, co přes všechna znevýhodňující nastavení sociálního prostoru přimělo ženy své problémy politicky řešit, co je motivovalo své problémy předkládat. Toto však mizí koncem druhé poloviny 50. let

5. Závěr

Shrnutí cílů této práce bude vypadat následovně: mezi nejdůležitější cíle práce patří:

I.Celkové ohledání genderových vztahů a jejich symbolických vyjádření v celém sociálním prostoru. V této oblasti práci zajímal tehdejší obraz vztahů mezi pohlavími. Jaký typ sexuality (heterosexualita/homosexualita) byl preferován a jaký potlačován?. Jaké znaky a symbolická vyjádření byla prisuzována a spojována s jednotlivými pohlavími a zda jsou tyto symbolická vyjádření spojena s nerovným postavením mužů a žen?.

II. Ohledání dvou rovin. Roviny oficiálního režimního diskursu (režimem šířeného obrazu pohlavních vztahů) – mocenského nároku. A druhé roviny – diskursu lokálního. Na tomto místě nás zajímalo rozumění (zacházení) na lokální rovině s oficiálním diskursem v oblasti ženské emancipace. Zde se práce mj. ptala, jak se používal v tomto prostředí tento oficiální diskurs a jak se s ním zde zacházelo. Doznal v lokálním prostředí transformací? Práci tedy zajímalo použití oficiálního diskursu v lokálním prostředí. Je zcela namístě podotknout, že byl používán v transformované podobě

Vedle těchto adaptací oficiální roviny (viz. níže) také práci zajímalo hledání společných kořenů této formy (roviny nebo diskursu) a její specifické lokální verze. Jak jsme ukázali, tak nejen lokální rovina, ale i sám oficiální diskurs obsahuje řadu antiemancipačních prvků. Práci tedy zajímalo i hledání zdroje těchto antiemancipačních prvků. Tímto zdrojem je bezpochyby starší rodinný diskurs, sahající až do 19. století.

Oba diskursy mají významový základ v 19. století. Nejvýznamnější momenty oficiálního diskursu jsou: destrukce domácího prostoru a odbiologizování mateřství (je nyní společensky delegovanou rolí na ženu). Rodinné označující (ty z 19.stol) se stávají funkcí veřejného prostoru, tedy dochází pouze k jejich extenzivnímu rozšíření. Žena jako pracující, která naplňuje společenskou objednávku (ta však má výrazně antiemancipační náboj vzhledem k poptávce národního hospodářství po nových pracovních silách) – to je emancipační řešení. Mateřství je práce, která je na ženu delegována společností. Společnost deleguje na ženu práci. Rovnoprávnost ženy s mužem je chápána tak, že je jí umožněn vstup do pracovního

procesu. Tímto aktem je žena rovnoprávná s mužem. Žena tedy realizuje svou rovnoprávnost tím, že pracuje.

Těmi prvky významně navazujícími na dědictví buržoazní kultury druhé poloviny 19. stol. jsou zejména: tradiční rodinné označující (otec, matka, děti), které se stávají vlastnostmi veřejného prostoru (otec oplodnitel - Stalin, Gottwald; matka – strana, země; děti – pracující). S tím také souvisí to, že ženě je i nadále společností přisouzena tradiční role matky (byť v odbiologizované podobě¹²⁸). I přes tento akt je i nadále ženě přisouzena role matky v její tradiční podobě. Rysem nejvýznamnějším je zde však implicitní přetrvávání mužské dominance nad ženou, v muži hegemonizovaném sociálním prostoru. Žena je podřízena muži a jeho přáním, je nucena komunikovat a přizpůsobovat se jejich světu a jazyku, jak to bylo dříve běžné v buržoazní kultuře druhé poloviny 19. století.

Na lokální úrovni je tato tendence pochopena a mluvčími ještě více vyhrocena. Rovnoprávnost žena a mužů je pochopena tak, že žena si musí nejdříve svou rovnoprávnost odpracovat a zasloužit si ji svou prací. Jestliže splní tyto podmínky (aktivita), tak se žena stane rovnoprávnou a dostane od mužů příležitost vykonávat rozhodovací funkce. O tom všem však rozhoduje muž. Hraje se na mužském poli s mužskými pravidly. Další výrazným jevem diskursu lokální roviny je tendence k zachování rodinného prostoru, jako prostoru, kde může nadále žena vykonávat domácí povinnosti (výchova, chod domácnosti, aj.) aniž by se musel v této oblasti muž jakkoli spolupodílet. V situaci, kdy je na ženu uvalena emancipační povinnost pracovat na pracovišti, se jedná o další zatížení a vykořisťování ze strany muže. Tato lokální tendence tak napomáhá přežívání praxe typické pro 19. stol. Žena je nyní zatížena dvakrát, doma i v práci. Pracuje pod taktovkou muže směrem ke zdánlivé emancipaci.

Na lokální úrovni není příliš patrné, zda zde probíhá jev odbiologizování mateřství. Mateřství je zde ženě přisouzeno jako její práce (zda na základě biologických ukazatelů, nebo ne, to nevíme), je zde (i ženskými mluvčími) chápáno jako priorita. Až pak následují jakákoli ženská práva.

Ženské mluvčí tento muži řízený emancipační diskurs na lokální úrovni přijímají a podřizují se mu. I jejich zdánlivě kritické výtky však toho mají v sobě jen málo kritického. Ženy se podřizují lokálnímu diskursu. V jeho jazyce (za pomoci v lokálních podmínkách deformovaného oficiálního diskursu) se vyjadřují k emancipačním problémům. Lokální jazyk se napájí z toho oficiálního avšak v mnohém se liší. V oblasti zacházení (rozumění) s emancipační rétorikou z oficiálního diskursu se ženy chovají velmi submisivně, zcela se v tomto zacházení podřizují lokálnímu diskursu, který je ještě výrazněji antiemancipační. Přebírají tedy ještě výrazněji mužsky hegemonizovaný lokální jazyk (symbolický svět) pro své vyjadřování.

Tento lokální diskurs ženám přikazuje pracovat a tím naplnit svou emancipaci. Podle něj je průběh a úspěšně završení emancipace zcela jejich zodpovědností. Je tedy na ženách a jejich aktivitě do jaké míry bude emancipace úspěšná. Nicméně stejný diskurs však svou dikcí implikuje rozhodující funkci muže, jež rozhodne, zda je žena hodna toho být emancipovaná a rovnoprávná (nejen na pracovišti) s mužem. Jedině muž může uznat ženu (zhodnocením její práce) za emancipovanou a rovnoprávnou. Do té doby však musí pouze pracovat, rozhodování je na muži. Bude na muži, zda ženě umožní podílet se na rozhodování. Jedná se tedy o paradox, který znemožňuje skutečné zrovnoprávnění pohlaví. Muž si nadále i přes veškeré proklamace chce nadále udržet svou mocenskou pozici nad ženou. Žena je nucena pracovat a o rozhodovacích funkcích si může nechat jen zdát.

---

¹²⁸ V tomto aktu podle nás tkví největší potenciál vzhledem k přeznačení tehdejších mocenských vztahů. Mateřská role je odbiologizována. Tímto aktem se podle nás otvírá možnost přeznačit a přestavět mocenské pohlavní vztahy.

Pokud se zastavíme u konkrétních motivů pro použití jistých rétorických prvků, které se na lokální úrovni odlišují od úrovně oficiální, nelze především nezopakovat tendenci nedestruovat rodinný prostor a ponechání zodpovědnosti za péči o děti a domácnost na ženě, která je zde prací a je důležitější než práce na pracovišti (z tohoto hlediska je emancipační model nerealizovatelný a ženy jsou odsouzeny muži zůstat neemancipované, jelikož jim přisouzená úloha v domácnosti neumožňuje plnou práci na pracovišti dosáhnout emancipace a rovnoprávnosti). Použitím těchto rétorických figur mluvčí (zejména muži) realizují svou touhu nadále ženy využívat a poroučet jim bez možnosti ženské opozice proti takové politice. Je tedy jisté, že se na této úrovni projevuje kontinuita starších tradičních vzorců. Jejich přetrvávání a prorůstání do komunistické ideologie, jejich životnost i v nových podmínkách budování socialismu (zejména na lokální úrovni) je důkazem o zvláštním způsobu stabilizace komunistické diktatury, jež probíhala na bázi akceptace a vycházení vstříc starším intuicím obyvatelstva. To je také jedno z možných vysvětlení, proč se nepodařilo emancipační projekt plně uskutečnit. Neúspěch emancipačního projektu je tedy dokumentem o stabilizaci komunistické diktatury právě na těchto tradičních intuicích obyvatel.

Z výše nastíněného hlediska je nutno pohlížet na významnou změnu v charakteru a používání emancipační rétoriky, na kterou jsme v práci poukázali. Čím si vysvětlit, že najednou od druhé poloviny 50. let nám klesá, jak počet žen-členek v KSČ na okrese, tak jejich účast na okresních stranické konferenci, tak i zájem o ženská emancipační témata? Ze zápisů ze stranických konferencí z druhé poloviny 50. let je patrné, že ženy ztratily zájem o politickou práci. Přestávají na zmíněných konferencích artikulovat v rámci svých vystoupení svou ženskou identitu a emancipační otázku. Oproti budovatelským letům první poloviny desetiletí jejich příspěvky nyní většinou jen suše hovoří o činnosti organizace, která je na konferenci vyslala. Ženská emancipační témata se vytratí podobně i z příspěvků jejich mužských kolegů, tak i z referátů tajemníků a výše postavených funkcionářů okresní organizace strany. Zdá se jakoby ženy nyní ztratily o veřejnou činnost zájem. Vysvětlením pro tento proces by mohlo být na jedné straně právě nastavení ženské emancipace, tak jak bylo nastaveno v první polovině 50. let. Muži nastavená a řízená emancipace v delší perspektivě způsobila, že ženy ztrácejí zájem se na takovém emancipačním projektu podílet (průběh projektu ukazuje, že jeho realizace má mnoho závažných překážek a tudíž je těžko naplnitelná). Zdá se, že ženy v průběhu 50. let rezignují na naplňování své emancipační možnosti. Důsledkem toho je, že je projekt oslaben a zpochybněn. Druhým zajímavým vysvětlením je poukaz na dynamiku v oblasti stabilizace komunistické diktatury. Vize radikálních společenských přeměn budovatelských let, jež i přes jejich velmi problematickou každodenní společenskou uplatnitelnost, stála v těchto letech jako vzor a předloha pro jakoukoli společenskou aktivitu, je ve druhé polovině desetiletí nahrazena akcentem na tradiční vzorce, tj. projekt změny a emancipace společnosti je nahrazen tradičními stabilními vzorci, jež pomáhaly lépe diktaturu stabilizovat. Vytrácí se tedy i ten zmíněný emancipační vzor radikální společenské změny typický pro 50. léta. Ospravedlnění a stabilizace komunistické diktatury nyní probíhá na bázi přijetí starších vzorců. Režim ve své touze se obhájit a stabilizovat tedy vyjde tradičním intuicím obyvatel vstříc a zbavuje se emancipační rétoriky. Pro emancipační rétoriku už nyní není místo, ta proto mizí.

Jako vhodným výkladovým rámcem pro vysvětlení takové změny může být pro kontext práce Československa druhé poloviny 50. let koncept příslibu (utopie) a jeho dynamika. Utopií se zde rozumí to, co „režim“ nabízí obyvatelům jako cíl jejich snažení. Dynamika utopií netkví ani tak v jejím cíli (tím je v tomto kontextu spravedlivá komunistická společnost), který zůstává, ale v prostředcích k jejímu uskutečnění. Právě množina těchto prostředků podléhá velmi dynamické změně.

Jestliže se podíváme hlediskem dynamiky utopií na budovatelskou kulturu první poloviny 50. let, tak registrujeme v tomto časovém období utopický příslib spravedlivé společnosti, jež má být realizován cestou dalekosáhlé přestavby, nejen hospodářství, hospodářských a výrobních vztahů, ale i vtaů sociálních. Do této oblasti patří i ženský emancipační projekt, jež konečně umožní odstranit znevýhodnění a vykořisťování žen.

Ve druhé polovině desetiletí se cesta k naplnění utopických představ poněkud mění. Zdá se, že tato dynamika je odpovědí na dosavadní nepřilíš úspěšnou cestu k přislíbenému cíli. Ukázalo se, že cesta radikální společenské přestavby je uskutečnitelná jen s velkými obtížemi (jak sociálními, tak i zejména hospodářskými – velká hospodářská náročnost těchto sociálních projektů ohrožovala zejména strategické zájmy státu). Proto se cesta k cíli mění. Radikální sny o přestavbě společnosti (kde budou ženy konečně plně emancipované) ustupují ve prospěch mnohem méně radikální cesty každodenní práce a kontinuity s minulými vzorci. Cesta k cíli je nyní cestou každodenní práce. Utopického cíle spravedlivé společnosti dosáhne občan je díky své každodenní práci. Tento stabilizační krok je doplněn návratem ke starším již vyzkoušeným společenským vzorcům. V tomto světle se pak zdá zcela opodstatněnou záměna ženské emancipační rétoriky (ta vždy patřila k těm radikálnějším projektům přestavby společnosti) rétorikou výchovy mládeže, neboť tematika mládeže je daleko méně radikálnější a mnohem více tradičním (konzervativním) tématem, jehož podstata tkví v mezigeneračních rozporech, jež jsou způsobeny dynamickou společenskou přeměnou (v kontextu práce to znamená, že na konci 50. let dorůstá nová generace, která nezažila válku a vyrostla již v situaci relativního dostatku).

Závěrem by bylo vhodné podat celkové zhodnocení této práce. Práce si vytkla za cíl sledovat hned několik perspektiv. V úvodu jsme snažili malým metodologicko-historiografickým exkursem podat informace nezbytné k pochopení kontextu vypracování této práce. Snažili jsme se čtenáři usnadnit pochopení našeho stanoviska a naší metodologické pozice vzhledem k tématu a pramenům. Dále jsme se v úvodním oddíle snažili o malý vhled do problematiky marxistického řešení ženské emancipační otázky. Jeho cílem bylo poskytnout čtenáři alespoň základní informace, kterou jsou nutné pro pochopení kontextu práce. Cílem bylo také ukázat marxistické myšlení v oblasti ženské emancipace jako nedílnou součást evropského myšlení 19. století. A konečně za třetí, rovněž malým ohledáním „strukturálně-demografických“ ukazatelů a tendencí ukázat, že i přes naše přesvědčení, že vše se děje v jazyce, je od tématu neoddělitelné pojednat o těchto strukturálních otázkách. Vše má souvislost se vším a nic se neděje bez vztahu k něčemu jinému. Tato část tedy doplňuje kontext čtení pramenů. Čtenáři poskytne kompletnější obraz tehdejších vztahů.

Ohledně empirické části a jejího metodologického zázemí lze podotknout, že jsme se snažili zohlednit a spojit dvě perspektivy, které v dosavadní historiografické produkci byly sledovány s obtížemi a jen za pomoci zjednodušujících kontroverzních konceptů. I naše práce ve výsledku ukázala, že to opravdu není úkol jednoduchý. Z práce je nakonec patrné, že jsme se zabývali více perspektivou statické analýzy jednotlivých textů (snaha o diskursivní analýzu) a jejich vlastnostmi nežli konkrétním aktérským použitím a motivacemi lidí k jejich použití. Zkrátka statická textově-symbolická analýza převážila nad tou dynamickou složkou konkrétního lidského jednání pomocí slov.

V rámci takové statické textové analýzy jsme se soustředili na celkové ohledání pohlavně-mocenských vztahů v 50. letech v Československu. Proto jsem sledovali oficiálními kulturními kanály šířený obraz pohlavních vztahů a společenské role ženy. Toto oficiální symbolické univerzum jsem pak srovnávali s texty, jež byly produkovány na lokální stranické úrovni (okresní organizace komunistické strany). K němž jsme rovněž přistupovali pomocí statické kvalitativní textové analýzy. Zajímaly nás jak společné znaky, tak i difference. Na základě rozborů textů z lokálního prostředí a jejich použití můžeme vystopovat, jak se na této úrovni rozumělo oficiálnímu obrazu pohlavních vztahů, tj. např. co pro mluvčí na lokální

úrovni znamenaly pojmy jako emancipace, rovnoprávnost, mateřství, péče o dítě, péče o domácnost nebo ženská zaměstnanost.

I přes výše námi zmíněnou tezi o veškerém světě jako textu by bylo chybou u textového rozboru zůstat a nepokusit se prozkoumat i vztahy které nejsou v našich textech explicitně obsažené. Máme tím na mysli více se zaměřit na vztahy uvnitř dané komunity. Na mocenské vztahy mezi jednotlivými aktéry, na rozplétání sociálních sítí. Lákavou je perspektiva hledat konkrétní motivace pro jednání jednotlivých aktérů. Tedy jinými slovy, odhalovat dynamičtější texty za našimi nynějšími texty. Perspektiva procesuality a neustálého reprodukování a obnovování společenských vztahů je velmi lákavou, která umožňuje nahlédnout do samotného jádra společnosti, do mechanismů jejího fungování a obnovování, jež jsou možné badatelům nahlédnout pouze v jazykové formě (odrazu) těchto společenských sil. Uvědomujeme si, že tato procesuální aspekt naší práci chybí. Může být proto výzvou se jím v budoucnu zabývat a odkrýt mechanismy společenského fungování a obnovy tehdejší společnosti. Naše práce je pouhou dílčí studií na této cestě. Svou ambicí a ani svými výsledky si rozhodně nedávala za cíl odhalit společenské mechanismy. Chtěla jen kromě celkového obrazu pohlavních vztahů ukázat na specifičnost lokální roviny vzhledem k režimem chtěnému obrazu pohlavních vztahů. Ukázat na to, jak lidé na lokální rovině rozuměli mocenskému nároku a jak a k čemu jej používali.

Nezodpovězenými otázkami tak například zůstává: na základě čeho tito lokální aktéři takovému mocenskému nároku rozuměli? Bylo by lákavé podívat a prozkoumat jejich vlastní hodnoty a identity na jejichž základě rozuměli a jednali tak a tak. Rozklíčováním takového rozumění a takového jednání by nám snad lépe umožnilo poznat fungování tehdejší společnosti a toho, jak se v konkrétních situacích (v našem případě na místní úrovni) realizovala moc komunistické strany prostřednictvím jejího mocenského nároku.

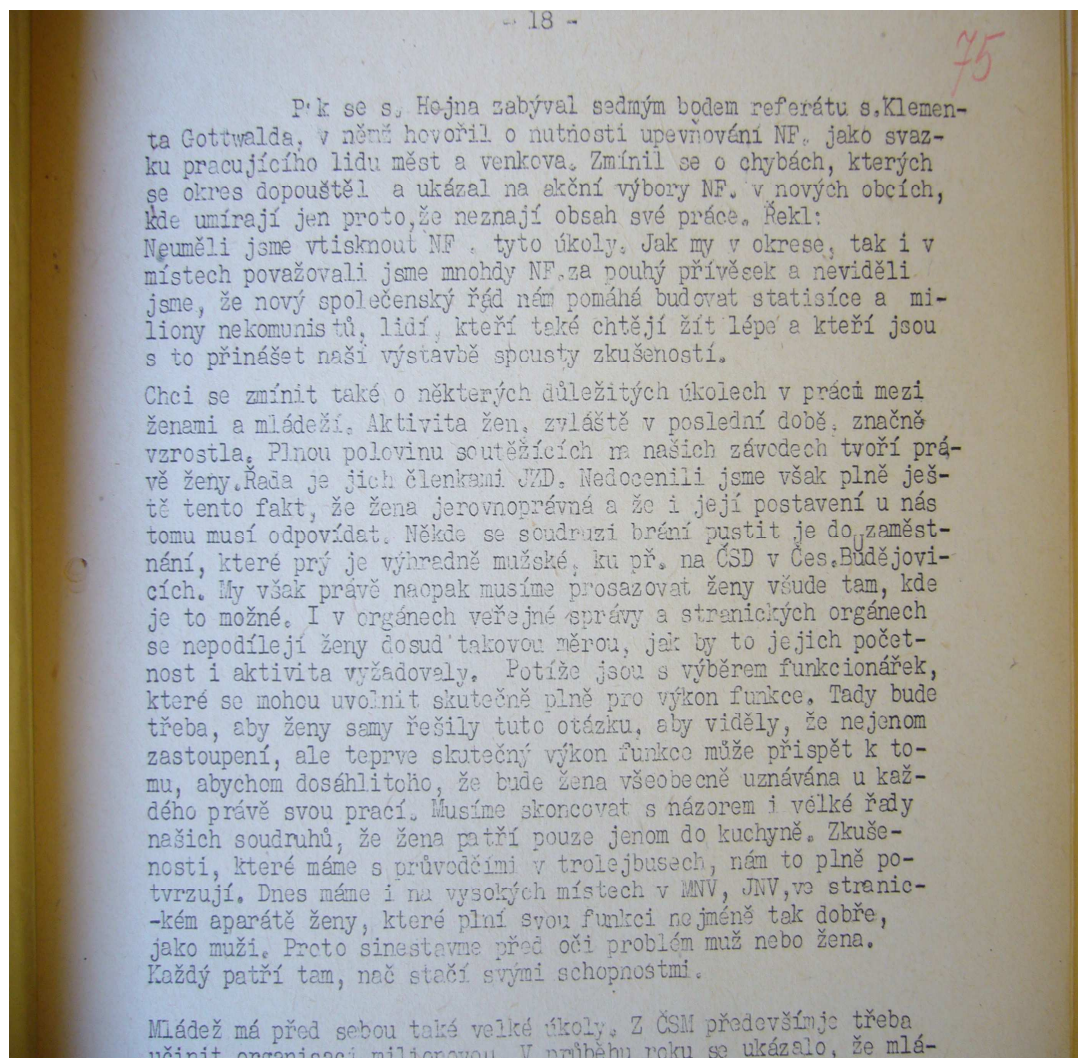
Použité prameny a literatura:

SOka České Budějovice A 144 OV KSČ České Budějovice (1946-1990), karton 1, 2, 54, 55.
SOka České Budějovice Nový život, týdeník OV KSČ a ONV České Budějovice, 1960, 1961.

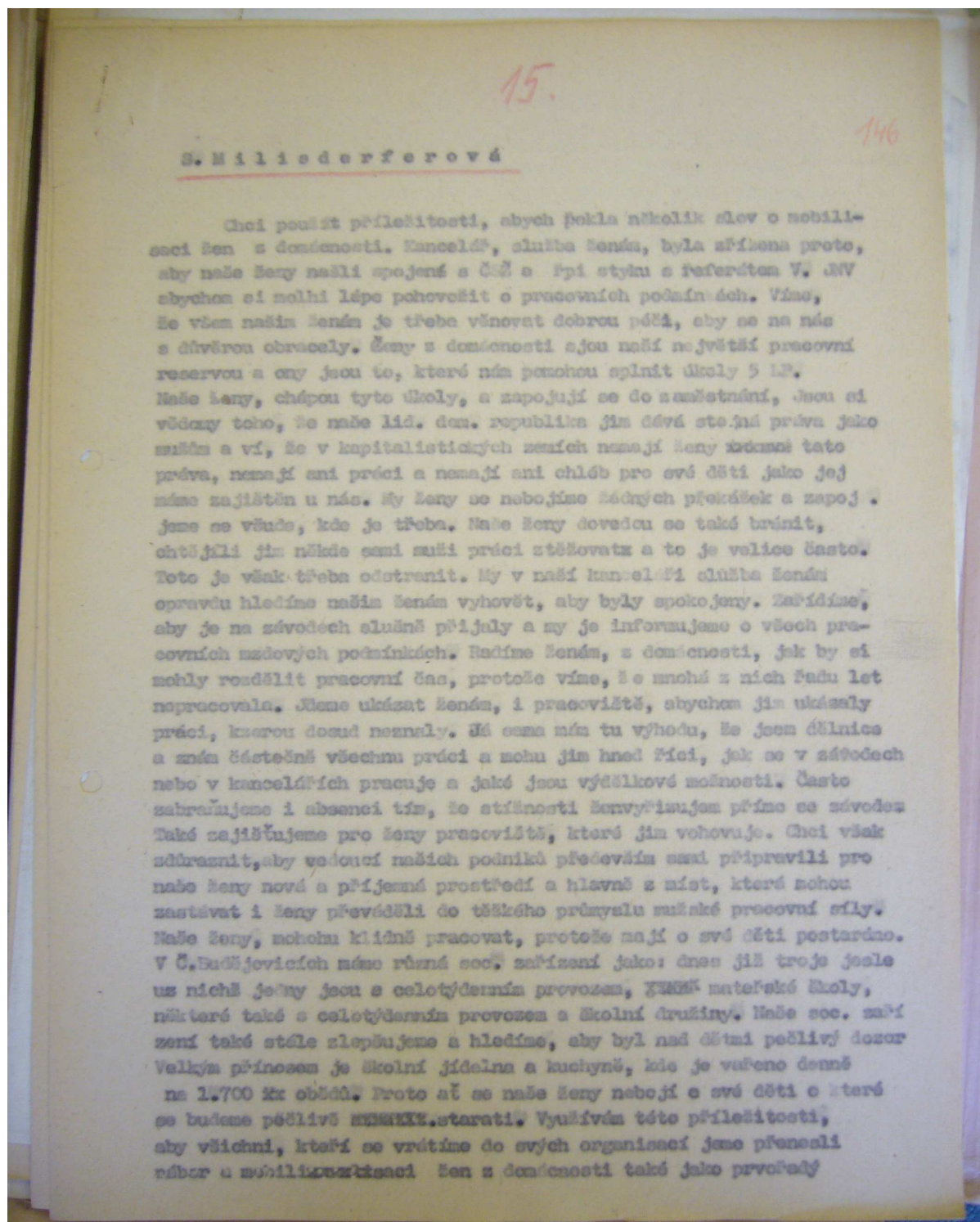
- Barša, P.: Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem, Praha 2002.
- Bílek, P.A.: „Plakaly spolu, plakaly radostně a hrdě.“ Emblematické redukce mateřství v ideologizovaném prostoru české poúnorové společnosti, in: Petra Hanáková – Libuše Heczková – Eva Kalivodová (eds.), V bludném kruhu. Mateřství vychovatelství jako paradoxy modernity, Praha 2006, s. 249–261.
- Blaive, M.: Promarněná příležitost, Praha 2001.
- Burke, Peter: Francouzská revoluce v dějepisectví, Praha 2004.
- Bourdieu, Pierre: Nadvláda mužů, Praha 2000.
- Elshtain, J.B.: Veřejný muž, soukromá žena, Praha 1999.
- Engels, F.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1979.
- Fitzpatrick, S.: Everyday stalinism, London 2000.
- Hájek, Martin (ed.): Hierarchie jako přednost i slabina komunistického vládnutí, Praha 2003.
- Havelková, H., Konec idyly? Možné konceptualizace postavení žen v moderní české historii in Histórie žien, Bratislava 2006.
- Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999.
- Kabele, J.: Z kapitalismu do socialismu a zpět, Praha 2006.
- Kalinová, Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu, Praha 2008.
- Kaška, V.: Indoktrinace členů KSČ během tzv. dnů komunistické výchovy 1948-1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh, in: Dějiny-teorie-kritika, 1/2008, s. 39-78.
- Kaška, V.: KSČ po únoru 1948: zdroje, metody a koncepce výzkumu dějin KSČ. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dějinách. Ústí nad Orlicí 2008, s. 267-278.
- Kotkin, Steve: Magnetic mountain, Berkeley 1995.
- Kraft, Claudia (Hg.) Geschlechterbeziehungen in Ostmitteleuropa nach dem Zweiten Weltkrieg, Munchen 2008.
- Lenin V.I.: Vybrané spisy v pěti svazcích, Praha 1977.
- Lindenberger, Thomas: Die Diktatur der Grenzen. Zur Einleitung (13-43) in Herrschaft und Eigen-Sinn in der Diktatur, Koln 1999.
- Macura, Vladimír: Šťastný věk, Praha 2008.
- Malínská, J.: Ženy do politiky nesmí, proč?, Praha 2005.
- Marx, K., Engels, F.: Vybrané spisy ve dvou svazcích I., II., Praha 1954.
- Nečasová, Denisa: „Buduj vlast - posílíš mír“! „Ženské hnutí“ v českých zemích 1945-1955, Disertační práce.
- Nečasová, D., Nadčasové stereotypy o ženách v politice in Devatenácté století v nás, Brno 2008 (483-490)
- Vašíček, Zdeněk: Archeologie – historie – minulost, Praha 2006.
- Yurchak, Alexei: Everything was forever, until it was no more, Princeton 2006.

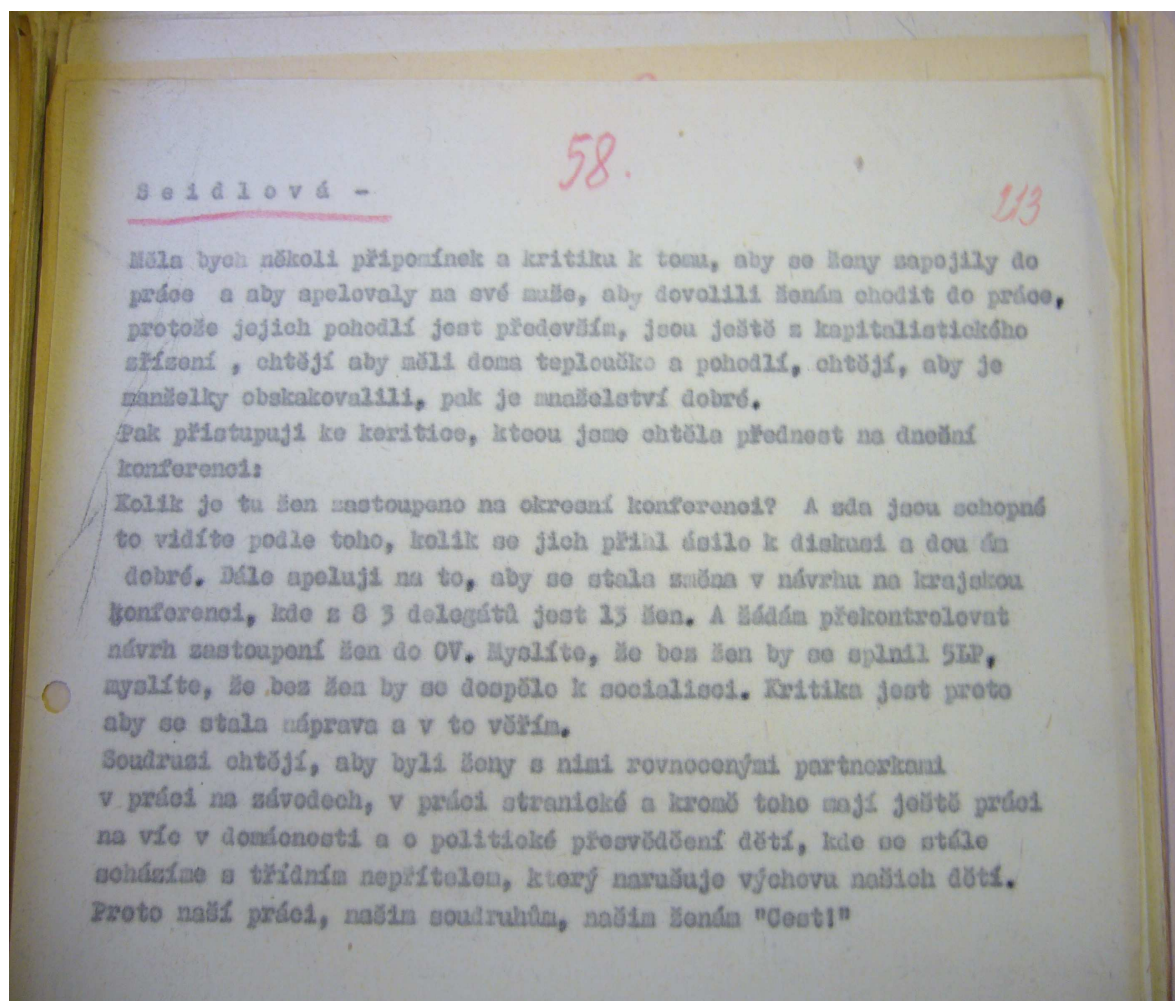
Přílohy:

1.SOkA České Budějovice A 144/karton 1 OK. 1951. s. 75; viz. příloha č.1

A 61. 216

s. _____ /před s. Střelečkovou/.

Jsem jedna z žen, která je zaměstnána u ČSD n.p. Želez. stanice Č.Budějovice jako průvodčí vlaků. Uposlechla jsem výzvy vlády o zapojení žen do služeb v ČSD, abych pomohla vybudovati socialismus na železnici, aby mohli býti muži odčerpáni na důležitější místa a to na výstavbu těžkého průmyslu - základ socialismu u nás.

Zpočátku jsme naráželi na potíže ze řad mužů, kteří se na nás dívali dosti nevraživě a bylo nám těžko, než se muži smířili a byli přesvědčeni o této nutnosti zařazení žen k ČSD. Dnes už se nám pracuje snadno a dobře, již je to snažší pro ženy, které nastoupily pro nás, neboť my jsme byly zkušebními kamenem. Služba průvodčí se mi líbí a jsem s ní plně spokojena přes veškeré potíže, které se jí musí obštovati, každou hodinu v noci nastoupiti do služby, pořádek a dochvilnost ve službě a hlavně co je nejdůležitější, bdělost a ostražitost. Nelíbí se mi, že některé ženy průvodčí nejsou ještě na svém místě a nedělají službu dosti zodpovědně a rovněž nejsou dosti uvědomělé. Je třeba přesvědčovat je s veškerým úsilím a bráti službu vážně. Vyháásili jsme soc.soutěž mužům průvodčím vlaků v dochvilnosti nástupu do služby, ox správném informování cestujících o odjezdu vlaků a o vzorném chování při výkonu služby. Soutěž probíhá s úspěchem a jsme zvědavý, až bude soutěž skončena, kdo bude lepší, zda my ženy, nebo muži. A proto vyzývám všechny ženy mezi nás dopravačky, abyste nám pomohly vybudovat socialismus, zapojte se do práce u ČSD, kde je tolik různých služeb a které Vás budou zajímat. Každá práce je ctí pro nás všechny, napneme všechny síly, aby 3. rok 5LP byl splněn nad 100%, což bude pro nás největším potěšením. Neboť naší prací pomáháme a stavíme hráz proti špivané a zrádné politice imperialistických států, které chtějí znovu rozpoutat novou světovou válku, bojujeme proti ní svou uvědomělou prací, bojujeme denně za zachování míru po boku SSSR a stavíme se do řad obránců míru na celém světě.

S. Benešová - Hluboká n/Vlt. 399

Vážení soudruzi a soudružky,

dovoluji mi, abych i já Vám pověděla několik slov o práci výboru žen v Hluboké n/Vlt. Lonského roku jsme měly dosti slušné úspěchy, i když přiznávám, že naše práce není dosud taková, jak bych si přála. Jen na brigádách bylo zásluhou výboru žen přes léto odpracováno přes 2.200 hodin, pomáháme dětem ve sběru surovin a máme celou řadu hodnotných závazků, které během roku čestně splníme. Nejbližší náš úkol je opatřit na špičkové práce větší počet žen stát. statků v Hluboké n/Vlt. Není u nás jiné zaměstnání pro ženy než zemědělské práce. Bylo by třeba, aby OV KSČ pomohl zavést nějaký lehký průmysl na Hlubokou na př. pleťárny, výrobu umělých květů a pod.

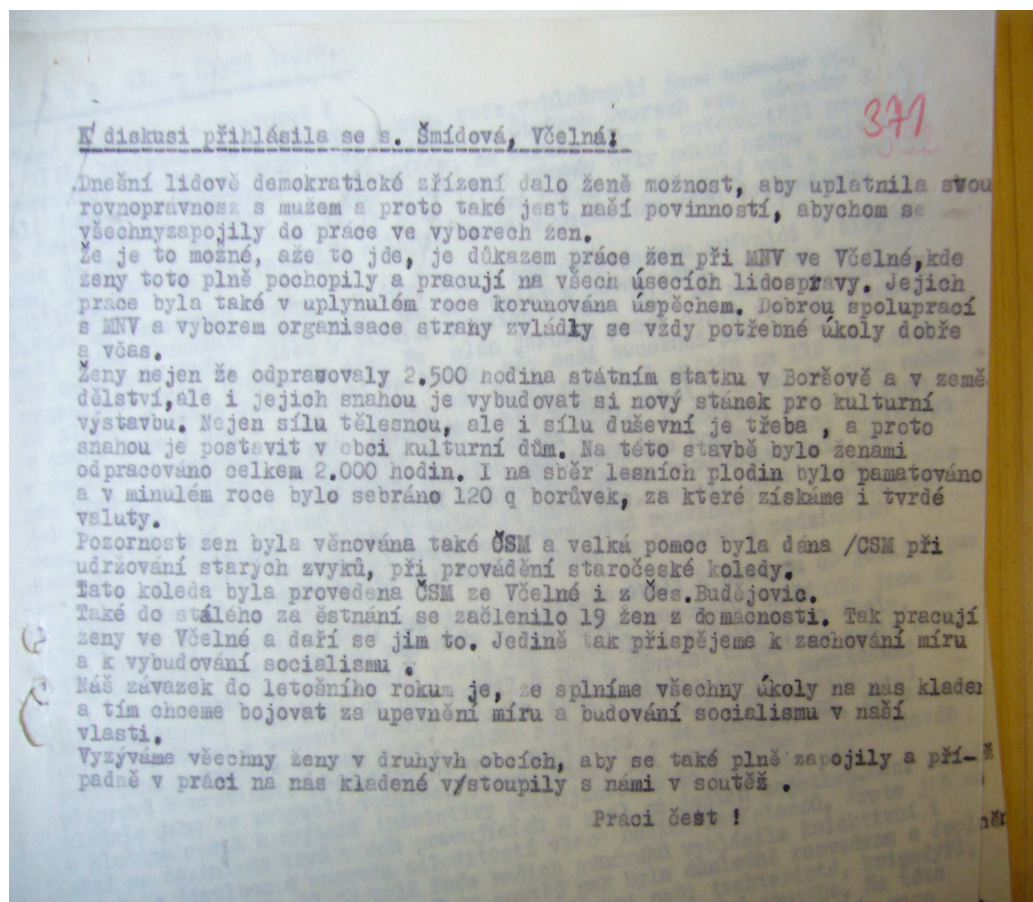
Závazky a všechny zemědělské předepsané dodávky jsou všas a řádně plněny. Scházíme se řádně jednou týdně s MNV, rovněž soudružky učitelky se zapojily do práce výboru žen a tak v nich máme velkou oporu po stránce kulturní. Jednou měsíčně pořádáme veřejnou schůzi spolu s MNV, Mezinárodní žen letos u nás byl velmi pěkně zajištěn a vyzněl mohutně. Soutěžíme s MNV R dolířem. Příští sobotu pořádáme naši první besedu se zemědělci spolu s ŠČSP, na které nám bude s. Bůžková přednášet o svých zážitcích ze Sovětského svazu.

Jako závazek výboru žen k dnešní konferenci si dáváme získat 50 členek do ŠČK.

Sbor hasičů u nás žádal výbor žen o začlenění 9 děvčat do sboru hasičstva. Bylo zatím získáno a nahlášeno 6 děvčat a 9 hochů.

Podílíme se na všech úsecích práce.

13
63
S. Študlarová MO KSČ, Češnovice.

Slyšeli jsme všichni od našeho s. Tajemníka, jak máme být všichni stateční a bdělí. Veřte, že toto je velmi nutné. Jestliže nebudeme všichni pevní a ostražití, bude nadále reakce u nás rozvíjet své nekalé činy. Proto je naší povinností, abychom se ještě více semkli kolem naší komunistické strany. Veřte, že jsem opravdu hrdá na n. š. soudružky, které tady zasedají a že je nám ženám velkou ctí, že můžeme spolupracovat s muži. A veřte mi, že žena má opravdu zájem na uhájení míru a jest to také naší povinností. A proto bych žádala naše soudruhy, aby nám ženám nebránili docházet na veřejné schůze a aby muži přesvědčovali ženy o vstupu do strany.

I když nám ženám to politicky nemyslí tak jak bychom chtěli, našemu srdci to nedá, abychom alespoň duševně nenapomáhaly.

Je třeba zapojit také mladé lidi do stranické práce a do budování JZD, což jest také naší povinností. My chceme naše děti vychovávat zdravé a silné a k tomu nám dopomáhá naše strana a vláda, která o naší mládež opravdu svědomitě péčuje.

A nyní bych chtěla hovořit o našem JZD a odpovědět na slova s. tajemníka. Chci mluvit o bojích s kterými se stále musíme potýkat a které ještě nejsou skončeny. Ale my se jich nebojíme, a dokážeme se s nimi vypořádat. Nejen my, ale i naše děti se musí stát průkopníky socialismu a boje za zachování míru na celém světě.

A nyní bych chtěla hovořit něco o sobě. Jsem od roku 1955 /od 28.9./ členkou JZD. Jako jediná žena - členka strany stojím proti 16 kulakům jak se o nich zmínil ve svém referátu s. ved. tajemník. Nebyla jsem tudíž s nadšením mezi ně přijata. Byl již nejvyšší čas, že bylo založeno družstvo, poněvadž nem. li jsme vozy a vše ostatní bylo v tak desolátním stavu, ale v nynější době máme z výsledků práce skutečnou radost. Na příklad dojivost krav se také zvedla. Porovnáme-li stav dojivosti krav pokud je chovali kulaci a nyní přešly do JZD, lze zaznamenat zvýšení dojivosti ze 2 na 6 1/2 lt.

Stejně tak možno hovořit o pracovní jednotce, která byla původně stanovena na Kčs 20,-. Nebylo dobře a v tom musím dát za pravdu s. tajemníkovi, který ve svém referátu oprávněně kritisoval přílišnou výši této jednotky, že jsme si tuto jednotku stanovili i tak vysokou a obávám se, že koncem roku nebude tato dosahovat ani 17 Kčs.

44

64

Vydělala jsem si za rok 1956 16.000 Kčs a k tomu mám ještě zůstatky, držím si 1 krávu, z které mám užitek. Toto vše jest velmi dobré a proto říkám ostatním ženám, které stojí ještě mimo, pojďte mezi nás ! Ty chytře jdou již s námi ! V organizaci máme sice ještě nedostatky, ale i tyto se nám podaří odstranit.

Máme ještě práci jak s JZD, tak státními statky a soukromě hosp. rolníky, jak o tom mluvil s. tajemník ve svém úvodním referátu a naší přední povinností je agitovat a jít mezi lidi a ukazovat na dobré výsledky práce v JZD.

Ještě máme nedostatky v tom, že lidé z vesnice chodí pracovat do továren a mají k tomu ještě doma 2-3 ha půdy a nedovali jsme je ještě přesvědčit ke vstupu do JZD. Proto jest nutné a povinností závodů, aby nás v tomto podporovali a pomáhali nám přesvědčovat občany ke vstupu do JZD. K této práci přeji mnoho úspěchu a konání konference mnoho zdaru !

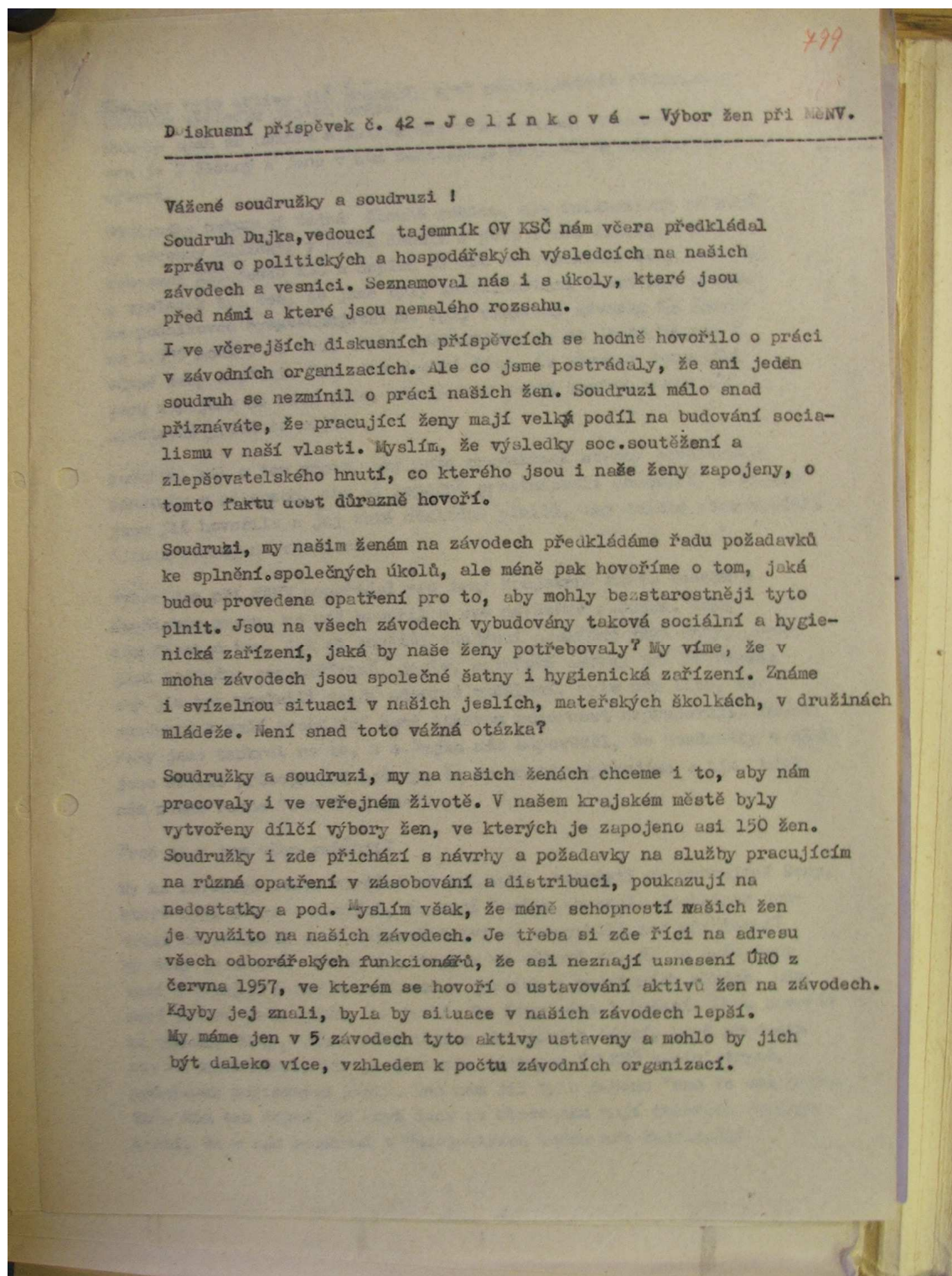
- 2 -

409
bude možno lépe kontrolovati, jak se soudruzi ze závodů zúčastňují na práci při socialisaci naší vesnice. Nyní něco o pomoci masových složek a kory poraci při plnění uložených úkolů.

Jest samozřejmé, že masové složky mohou při plnění úkolů v obci velmi prospěti. Ne všechyn složky však se na těchto úkolech podílí a často se vyžívají jen na svém písečku, aniž by měly zájem o úkoly celostátního významu. Nejlepší masové politická složka v naší obci je výbor žen při MNV, které se podílí na všech úkolech uložených stranou a vládou, pomáhá při agitační práci, při rozšiřování půdní a členské základny JZD, pomáhá při zajišťování a plnění dodávek jak povinného, tak státního nákupu ve všech ukazatelích, zajišťuje účast na oslavách a schůzích, pomáhá a zajišťuje brigády na špičkových pracích v JZD a pořádá pravidelné týdenní rozhlasové relace s programem, jak o mezinárodních tak i vnitřních otázkách u nás. Upozorňuji na tuto významnou pomoc našich žen proto, aby i na vyšších místech byla našim ženám věnována větší péče a to zvláště na závodech, aby se v jejich školení věnovalo více péče, v důsledku čehož by pak bylo možno na vedoucí místa postavit větší % žen, nežli je tomu dosud, a aby se tak žena stala skutečně rovnoprávným partnerem muže. Jest nám známo, že ženy při plnění svých úkolů jsou velmi svědomité a odpovědné a dovedou říci pravdu do očí, i když je tvrdá a za každých okolností. Jsme toho názoru, že v tomto smyslu by mělo býti pamatováno i v usnesení na zdejší konferenci. Ve Výboru žen si naše ženy daly závazek mimo jiné, že na počest XI. sjezdu KSČ získají za kandidátky z VŽ 6 žen, z toho 2 členky JZD.

Jednou velmi důležitou a méně uspokojivou jest otázka mládeže školou odrostlé. Před 3 lety jsme měli u nás jeden z nejlepších svazů ČSM na okrese. Po odchodu několika jedinců do základní vojenské služby se počala práce ČSM horšiti a přes veškerou péči, která byla místní organizaci ČSM věnována, činnost ČSM takřka ustala. Místní organizace učinila všechna opatření, aby ČSM uvedla na původní úroveň a stále narážela na překážky, to jest vedoucí ČSM. Teprve v tomto roce se nám podařilo částečně zaktivisovat ČSM a jsou předpoklady, že práce se podstatně zlepší. Při zajišťování těchto úkolů by mohl hodně pomoci místní učitelský sbor, kdyby alespoň jednou v týdnu věnoval péči naší mládeži škole odrostlé. Také rodiče mají velkou vinu na tom, že mládež není na tom stupni, na kterém by si jí přáli dnes mít. Dneskéy naši mladí lidé a to jenom v důsledku prozíravosti naší KSČ mají nárok na práci a mají dobré výdělky, bude třeba

429
Diskusní příspěvek č. 42 - Jelínková - Výbor žen při MěNV.

Vážené soudružky a soudruzi !

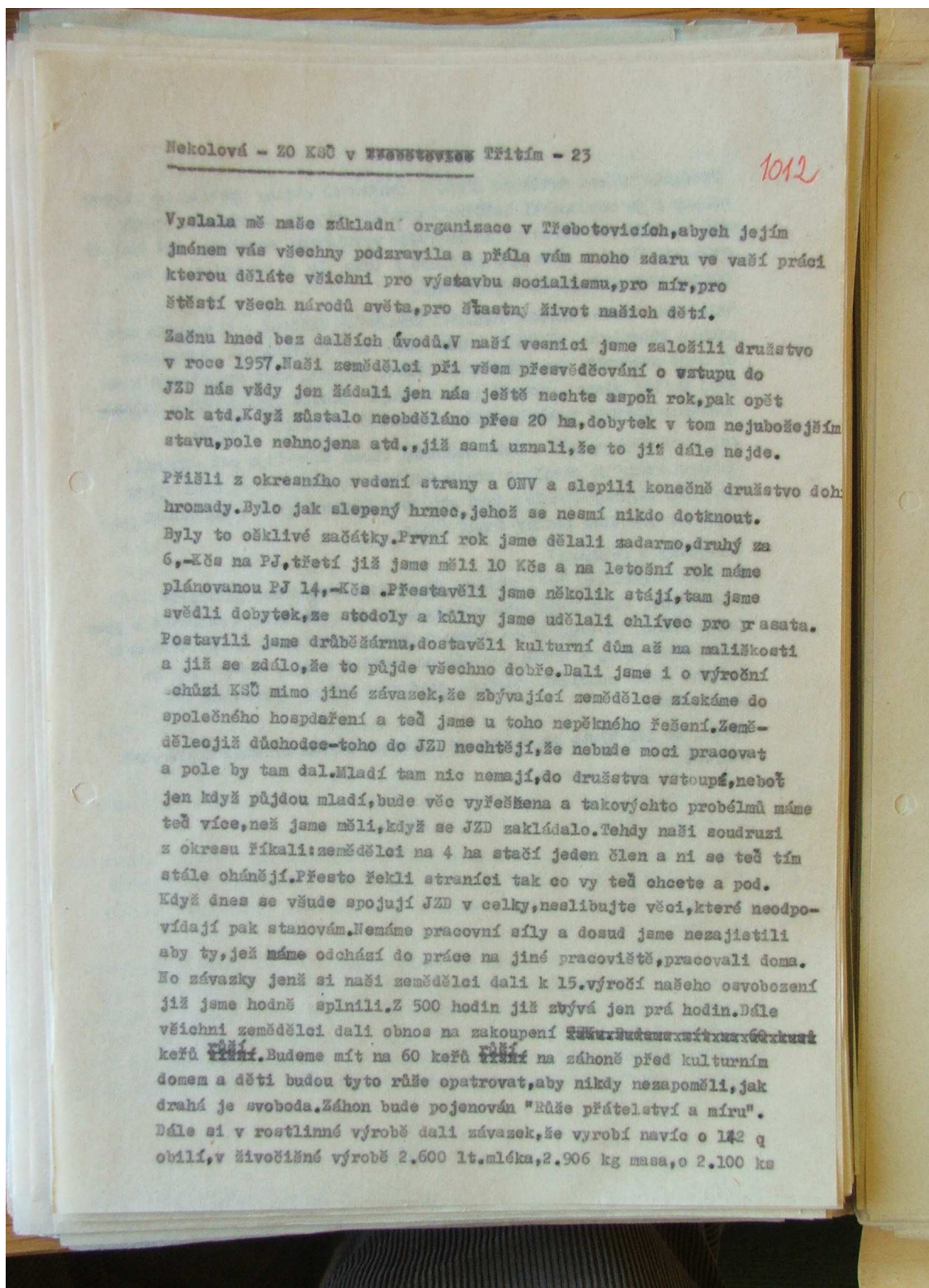
Soudruh Dujka, vedoucí tajemník OV KSČ nám včera předkládal zprávu o politických a hospodářských výsledcích na našich závodech a vesnicích. Seznamoval nás i s úkoly, které jsou před námi a které jsou nemalého rozsahu.

I ve včerejších diskusních příspěvcích se hodně hovořilo o práci v závodních organizacích. Ale co jsme postrádaly, že ani jeden soudruh se nezmínil o práci našich žen. Soudruzi málo snad přiznáváte, že pracující ženy mají velký podíl na budování socialismu v naší vlasti. Myslím, že výsledky soc. soutěžení a zlepšovatelského hnutí, co kterého jsou i naše ženy zapojeny, o tomto faktu dost důrazně hovoří.

Soudruzi, my našim ženám na závodech předkládáme řadu požadavků ke splnění společných úkolů, ale méně pak hovoříme o tom, jaká budou provedena opatření pro to, aby mohly bezstarostněji tyto plnit. Jsou na všech závodech vybudovány taková sociální a hygienická zařízení, jaká by naše ženy potřebovaly? My víme, že v mnoha závodech jsou společné šatny i hygienická zařízení. Známe i svízelnou situaci v našich jeslích, mateřských školkách, v družinách mládeže. Není snad tato vážná otázka?

Soudružky a soudruzi, my na našich ženách chceme i to, aby nám pracovaly i ve veřejném životě. V našem krajském městě byly vytvořeny dílčí výbory žen, ve kterých je zapojeno asi 150 žen. Soudružky i zde přichází s návrhy a požadavky na služby pracujícím na různá opatření v zásobování a distribuci, poukazují na nedostatky a pod. Myslím však, že méně schopností našich žen je využito na našich závodech. Je třeba si zde říci na adresu všech odborářských funkcionářů, že asi neznají usnesení ÚRO z června 1957, ve kterém se hovoří o ustavování aktivů žen na závodech. Kdyby je znali, byla by situace v našich závodech lepší. My máme jen v 5 závodech tyto aktivity ustaveny a mohlo by jich být daleko více, vzhledem k počtu závodních organizací.

Pokračování:

- 2 -

vaječ mimo jiné závlaky. Naše družstvo má pouze 170 ha půdy a proto bychom se byli rádi připojili k jiným JZD, ale v těch okolních družstvech jsou takoví hoytráci, jako byli naši, když jsme je přesvědčovali, že čím půjdou dříve, bude pro ně lépe a dnes sami přiznali, proč jsme vás tehdy neposlechli, tyhle všechny elementy jsme již měli dávno za sebou a byli by jsme na tom jako ta JZD, co začalo první. Jedna dobrá věc se nám přece podařila, že jsme do představenstva JZD dostali 3 ženy a že aspoň ty nedostatky jež mají ženy v práci a podobně, budeme konečně také řešit. Jinak se k nim dříve nepřihlíželo. Minulý předseda JZD říkával, U mého stolu pro ženské místo není a dnes jsme tam 3 a ještě je tam místa dost. Již aspoň to jsme prosadily, mimo jiné náznější věci, které jsou v jednání, že všechny členky JZD dostaly pracovní pláště, přídavky na děti a podobně. Jde to zlepšení pomalu, ale jde to k lepšímu. U nás nejvíce práce udělají ženy. Muži ti se většně rádi a dovedou o jedné věci řešit do 2 hodin ráno, ale výsledek žádný. Proto vám všem ženám upřímně radím, jděte do funkcí v JZD i v MNV, ve straně, všude je vás moc a moc potřeba a ávidíte, že se to všude zlepšilo. Máte právo o všem rozhodovat, na všem se podílet, nejenom dřinou, nejen prací, ale také svojí radou, svým důvtipem a svou pohotovostí, která je u žen nejlepší. Nebuďte stále jen stím spokojení, až co řekne táta. Což až táta řekne, to navrhla máma a hleďte, povedlo se to, ty ženské jsou přece jen v těchto funkcích potřeba. Proto Vám všem ženám zúčastněným na dnešní konferenci přeji hodně úspěchů do další práce a všem i zde zúčastněným za naší organizaci v Třetími přeji aby jsme uhlíželi mír, jak již jsem z kraje řekla, aby naše země mohla rozkvétat, jak nejlépejší, aby jsme jí ještě více milovali a byli v ní šťastni, jak lidé v Sovětech.

Zároveň zdravím z tohoto místa našeho ~~tradičního~~ ^{nového} presidenta a. Novotného a celou naši rodnou komunistickou stranu v tak významný den, jako je okresní konference strany v Českých Budějovicích.

(Faint, mostly illegible text continues below)

ver, kům lepší bydlení na vesnici. Na začátku minulého týdnu se totiž sešli představitelé sloučených jednotných zemědělských družstev z našeho okresu na aktivu v Českých Budějovicích, aby se dohodli, jakým způsobem výstavbu bytů zajistit. Zatím se pro družstevní výstavbu bytů rozhodlo 9 JZD, které už v letošním roce postaví řadu bytových jednotek. Zá-

nečníků
aby již
otázky
ní váhy

LNĚ

byla bo-
elek za
or hovo-
by mlé-
y vyjád-
trav, ne-
rmě Bo-
ššíni po-
stivě doj-
ností dal-
ě se za-
a žádaly
tuto me-
rmách.
kázalo, že
gšení výro-
rozhodnutí.
stí na doj-
ky ukazuje
leťovatele
aer.

V Českobudějovickém n. p. Motor pracuje řada žen, které se spojily do kolektivů soutěžících o titul brigáda socialistické práce. Jednou z nich je soudružka Jaroslava Rásochová, která opracovává na soustruhu R 35 řetězová kola.

covníci projektového ústavu z Českých Budějovic OSP.

Není sporu, že dobrého příkladu budou následovat též další družstva, aby i u nich družstevníci lépe bydleli.

Josef Vondruška

Udělalý výbory žen už všechno?

V Dolním Bukovsku začínáme novátorsky. Šest družstev je sloučeno pod jedním názvem „Rozkvět“. Všichni si podali přátelsky ruce a budou pracovat společně. Nedohledný kraj země je v našich rukou. Zasejeme-li pozdě a špatně, také tak sklídíme. Stále jsou živá básníková slova, Země mluví: „Zradíš-li mne, zahyneš!“ A lidé v našem kraji jí dobře rozumějí. Všichni z továren i z úřadů přijdou pomáhat, až klasy uzrají a sklóní se k zemi. V té době ruce i stroje družstevníků nestačí. A zrna nečeká. Na sklizni je závislý celý náš budoucí život. Jedno se vytváří z druhého. Špatnou sklizeň nejprve pocítí živočišná výroba, pak družstevní i státní pokladna. A dobro nám může přijít jen z té jedné společné pokladny.

Jsmo všichni jako jedna rodina. Musí být mezi námi přátelský, opravdu pěkný vztah. Dnes ty mně, zítra já tobě! Abychom všude plnili plán. Zvláště výbory žen mají možnost vytvořit příjemný poměr mezi brigádníky. Přemýšlely jsme, my ženy, o své práci? Přičinily jsme se dostatečně o uskutečnění našich

byla zvýšena o 10 kusů na jednu nosnici, to je na 130 vajec od jedné slepice ročně.

Dojičky převzaly úkol, že vyrobí o 500 litrů mléka víc než ukládá státní plán.

plánů? Vždyť máme cestu všude otevřenou. Kolik času bychom mohly získat, kdyby se zavedlo společné vyvažování! Co by se ušetřilo dříví, uhlí, proudu a starostí s nákupem. Získat dobře volenou druhou směnu do živočišné výroby musí být možné. Již pro lepší existenci představu našich budoucích. Kolik času by zbylo ženám pro různé jiné věci, pro krásu osobního i rodinného života. Jak by ženy krásněly své domovy, svá bydliště, města i vesnice a získaly by čas i na odborné vzdělání ve své práci.

Na venkově žijí lidé takovým společenským a kulturním životem, jaký si sami vytvoří. Konají exkurze, navštěvují přednášky, pořádají výstavy, nacvičují divadelní představení, zpěv i tanec. Výbory žen mohou uskutečňovat různá přání občanů, spolupomáhat při zřizování jeslí, při zásobování, v kulturním životě apod. Když si vytvoříme řádný pracovní plán a společně začneme pracovat na jeho splnění, uskutečňujeme jej. A věříme, že i tak docílíme splnění pětiletky o rok dříve.

Petra Šestáková,
předsedkyně VŽ Dol. Bukovsko